

LE
L
B
O
D
M
D
O
B
J
E

entresiglo

novo meddobje

 2016
L 1-4

novo MED *dobje*

Kulturna revija

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año L

2016

št./Nº 1-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo/Directores: TONE MIZERIT (urednik),
LEV DETELA, (urednik za Evropo).

Lektorji: Metka Mizerit in Tone Mizerit

Zunanja oprema, oblikovanje in računalniški prelom: Monika Urbanija Koprivnikar

Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.

Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.

Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 197. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 1-2017

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Baraga del Centro Misional Baraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA
URAD ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU REPUBLIKE SLOVENIJE.

+D 129907

MEDDOBJE

Kulturna revija

2016

L 1-4

Buenos Aires, Argentina

920173411

IN MEMORIAM

- TONE MIZERIT (Argentina): † DR. KATICA CUKJATI 5
- MARIJAN EILETZ (Argentina): NAŠI KATICI ZA NA POT 8
- VINKO RODE (Argentina): IZGORELA JE V DELU 9
- KATICA CUKJATI (Argentina): S SONCEM V DUŠI 11

POEZIJA

- LEV DETELA (Avstrija): LOS VOLCANES / OBLJUBLJENA DEŽELA 15
- VLADIMIR KOS (Japonska): BOŽIČNA 27
- GREGOR PAPEŽ (Argentina): VILLA MARÍA / LA TRISTEZA 28
- LOJZE LAVRIČ (Argentina): OCEAN / RDEČI TULIPAN / SMRT
STARE IZGNANKE 30
- ANGELA CUKJATI (Italija): V NAPAČNO SMER / ŽALOVANJE /
LUNINA DOMIŠLIJA / SPOMINI 33

ESEJI IN RAZPRAVE

- EDI GOBEC (ZDA): SLOVENSKI IN AMERIŠKI IZUMITELJI IN
INOVATORJI 39
- JAKA REPIČ (Slovenija): USTRVARJALNOST MED SLOVENCIM PO
SVETU V LUČI ANTROPOLOŠKIH IN ETNOLOŠKIH RAZISKAV 46
- HELENA JANEŽIČ (Slovenija): ZBIRKA TISKOV SLOVENCEV
ZUNAJ RS, NUK 57
- GREGOR PAPEŽ (Argentina): BRANKO REBOZOV IN
DOMOBRANSKA POEZIJA 70
- KATI CUKJATI (Argentina): IVAN HRIBOVŠEK - PREVOD
ANTIGONE GRŠKEGA DRAMATURGA SOFOKLESA 77

PRIZNANJE

- TONE MIZERIT (Argentina): KNJIŽNI »OSKAR« SLOVENSKI
KULTURNI AKCIJI 83

KNJIGE

- LEV DETELA (Avstrija): MOJA NEANDERTALSKA POMLAD 87

SPOMINI

VLADIMIR JURIJ VORŠIČ (Argentina): BEGUNSKA LETA V AVSTRIJI 1945/1948 89

UMETNIŠKA PRILOGA

IRENA ŽUŽEK (Argentina)

POEZIJA

15 LIV DETELA (Avstrija): LOS YOS CANES / OBUJENA DEZELA
 27 VLADIMIR KOS (Japonska): BOZONA
 28 GREGOR PAPERŠ (Argentina): VILA MARIA / LA TRIPTEZA
 30 TOJZE LAVRIK (Argentina): OZAN / ROBEJ TULPAN / SMRT / STARE IZKAVANKI
 33 ANGELA CUKJATI (Argentina): KATAKONOSNIER / ŠALOVANJE / LUNGA DOMINIA / SNOVA

ESJI IN RAZPRAVE

39 ELY LOBEC (NDA): SLOVENKI IN AMERIKA / IZUMITELJI IN INŽENJERI
 46 JAKA REPČIČ (Slovenija): USTVARILNOST MED SLOVENCI IN SVETU / ELY ANTRPOLOŠKI IN ETNOLOŠKI RAZISKAVI
 57 HELENA JANEŽIČ (Slovenija): ŽENSKA TIRSKOV SLOVENCI / KULTURNI NIŠKI
 70 GREGOR PAPERŠ (Argentina): BANKO REBOSOV IN MEMORANČNA POEZIJA
 77 KATI CUKJATI (Argentina): IVAN BRISOVEREK - TRJVOB / ANTIKONE GREGOR DRAMATURGA SOTOČIŠKA

PRIZNANJE

83 TONE MIXERIT (Argentina): KNJIZNI »OKAR« SLOVENSKI / KULTURNI ARHIV

KNJIGE

87 LIV DETELA (Avstrija): MOJA NEVARNIŠKA TOMLAČA

TONE MIZERIT

† DR. KATICA CUKJATI

Gradivo za pričujočo številko je bilo delno že v tiskarni, ko je člane Slovenske kulturne akcije, slovenske skupnosti v Argentini in vsega slovenskega kulturnega prostora po svetu in v domovini pretresla žalostna novica. Tik pred božičem, 23. decembra 2016, je v Buenos Airesu, v starosti 67 let, umrla dr. Katica Cukjati, predsednica SKA in ključna kulturna delavka. Novica je hudo prizadela javnost, saj njena smrt pušča prazen prostor v delovanju slovenske skupnosti, predvsem na kulturnem in vzgojnem področju. Pokojna Katica je bila namreč ves čas, posebno pa v zadnjih letih, odločilna osebnost med argentinskimi Slovenci.

Pokojna je bila ena prvih, ki se je rodila Slovencem, ki so po drugi svetovni vojni pribežali v Argentino - njena mati se na dolgo pot v novo deželo podala noseča. Luč sveta je zagledala 29. julija 1949 v družini, ki je štela devet otrok; dva od njenih bratov sta postala duhovnika.

Po končani srednji šoli se je odločila za študij prava in ga kaj hitro dokončala na buenosaireški državni univerzi (UBA). Študij je

Ob odprtju likovne razstave.
Organizirala je nešteto kulturnih večerov.

dopolnila v Španiji, kjer je tudi doktorirala. Poklicno je delovala v Buenos Airesu, kjer je imela samostojno odvetniško pisarno.

V zrelih letih se je poročila s Tinetom Debeljakom ml., katerega oče, dr. Tine Debeljak, je bil ena osrednjih kulturnih osebnosti v Argentini. V zakonu nista imela otrok.

Že od mladih let se je aktivno vključila v delovanje slovenske skupnosti. Obiskovala je slovenski osnovnošolski tečaj Franceta Balantiča v Našem domu v San Justu in nato srednješolski tečaj ravnatelja Marja Bajuka v Slovenski hiši v Buenos Airesu. Takoj nato je začela poučevati, najprej kot učiteljica na tečaju v San Justu, s časom pa kot profesorica na srednješolskem tečaju. Tu je bila več let tudi ravnateljica. Poučevala je dejansko do konca in v zadnjih letih skrbela za pripravo almanaha abiturientov tečaja.

Kultura jo je vedno vabila in tako se je vključila v delovanje Slovenske kulturne akcije. Leta 2005 je postala predsednica te ustanove, ki jo je vodila do svoje smrti. Bila je prva ženska na tem mestu in vestno nadaljevala delo prednikov, kot so bili Ruda Jurčec, dr. Tine Debeljak, Ladislav Lenček, Andrej Rot in Marjan Eiletz. Predvsem se je trudila za vključevanje novih generacij slovenskih kulturnikov in razumnikov po svetu. Organizirala je vrsto likovnih razstav in kulturnih večerov, na katerih so predavali mojstri slovenske besede in ključne osebe javnega življenja. Veliko truda je vložila v povezovanje med kulturniki v matici, zamejstvu in v diaspori. Izredno

jo je skrbela usoda slovenstva in ustvarjanja slovenske kulture v izseljenstvu. Tej snovi je posvetila več spisov.

Bila je izredno razgledana in tako zaželena kot blesteča predavateljica. Nastopila je v Dragi, Pod lipami v Gorici, ter po raznih državah.

Bila je tudi sourednica revije Meddobje in s tega mesta povezovala in gojila stike s slovenskimi kulturniki v Sloveniji in po svetu.

V zadnjih letih življenja pokojnega g. Miloša Stareta, ustanovitelja Svobodne Slovenije in predsednika Narodnega Odbora za Slovenijo, je z njim veliko sodelovala. Še po njegovi smrti je ostala tesno povezana s tednikom, za katerega je pisala razne članke.

Za vse svoje delo in zasluge je leta 2011 prejela posebno priznanje krovnega društva Zedinjena Slovenija.

Pogrešali jo bomo. Bila je nenadomestljiva in njen odhod je huda izguba za slovensko skupnost v Argentini in sploh za ves slovenski kulturni prostor. **Naj ji Bog bogato poplača vse njeno delo.**

NAŠI KATICI ZA NA POT

Odšla si kar na hitro, kot bi se ti mudilo. Sam Bog ve, zakaj nisi imela časa za stisk rok in morda poslovilni poljub. Nujno je, da se ti iz srca zahvalimo za grmado dela, ki si ga opravila sama, ne da bi te kdo prosil. Imela si v sebi tak' naboj, kot malokdo od nas.

Vrzel, ki je nastala v Kulturni akciji, bo zapustila hudo brazgotino, katero bodo mlajši kulturniki, ki se pojavljajo med nami, skušali zaceliti. Težko bo pozabiti nate nam starejšim, ki si nam odvzela večji del bremena. Ni ti šlo za čast in čestitke, ne za hvalo in nagrade. Bila si edinstvena, edinstvena v inteligenci in skromnosti.

Naj bodo te skromne vrstice kot košček spomenika, ki bi ti ga morali postaviti ob rami Jurčeca, dr. Debeljaka, Komarja in še drugih. Slava tvojemu spominu!

VINKO RODE

IZGORELA JE V DELU

Tako nepričakovano je odšla, da nam je zastal dih - ne le pri SKA, ampak v vsej naši skupnosti. Saj skoraj ni dejavnosti, kjer ne bi bila Kati sodelovala.

Pri vodstvu SKA je nasledila Marijana Eiletza. Takrat se je borila z boleznijo. Bili smo v skrbeh, kako bo z ustanovo; nekaj nas je bilo za to, da se SKA ukine. Zadnji občni zbor nas je našel malodušne (štiri osemdesetletnike in dva komaj malo mlajša), vendar smo ji podaljšali mandat za dve leti. A od tega je že kar nekaj let. SKA je bila v krizi: brez zaledja, je bila skrčena na minimalno delovanje. Živ je ostal likovni odsek, ohranilo se je Meddobje, Glas pa je utihnil. A v zadnjem desetletju - od zlate obletnice do nedavne 60-letnice SKA - bi naštel lepo število kulturnih večerov, ki bi brez njene vneme verjetno odpadli. Tudi če včasih odziv občinstva ni bil navdušujoč, Kati ni odnehala: Postalo je jasno, da SKA izpolnjuje naloge, ki niso v nobenem drugem resorju. Tega se je ona zavedala in je vztrajala v tem poslanstvu. Verjetno Kati ni bila ambiciozna, brez dvoma pa trmasta in garaška v poslanstvu, ki je v resnici služenje.

Ko je Gregor Papež urejal zadnje tri knjižne izdaje SKA, je ona kot odgovorna urednica dajala »imprimatur«, kar pomeni, da je bila tudi cenzor. Branila se je besede cenzura, saj je šlo le za načelno nazorsko linijo SKA, kateri smo dolžni zvestobo. Zavrnila je nekaj tekstov. Primanjkovalo ji je časa za podrobnejšo analizo besedil. Bila je na liniji stroge doslednosti.

Ko obujam podobe iz našega družbenega življenja, mi izstopajo naslednje.

S Tinčkom Debeljakom sta bila kolega na srednješolskem tečaju. Ko sta se odločila za poroko, je Franci Markež organiziral zanju »slovo« (despedida de solteros) ter povabil celo našo klapo. Ob

izvrstnem asadu in nekoliko norčavem vzdušju, vem, da smo v željah vsi stavili na potomstvo. Čez mnogo let je Tine zbolel, da je bil popolnoma odvisen od nje. Po materinsko je skrbela zanj. Tudi on je premlad umrl.

Druga podoba je Kati ob stojnici SKA na »Buenos Aires celebra Eslovenia«. Na prvem tem slavlju jo je spremljala nečakinja, na lanskem je bila sama: ves dan je vztrajala; prav tako na kakem Slovenskem dnevu. Bila je izredno požrtvovalna. Naj zaupam kar mi je omenila kot mimogrede, kot da ni pomembno: da je namreč ona osebno prispevala za stroške pri SKA približno toliko, kot je bila podpora iz matice. Skleпам, da gre za občasne pogostitve ob koncu kulturnih srečanj. Torej je bila tudi mecen Ustanove. Poleg samoumevnega sodelovanja na mnogih poljih - »ad honorem«.

Če bi kdo dejal, da je SKA zadnja leta le životarila, je deloma res tako. Daleč je že ostala doba epopejske slave. Sic transit ... A izpolnjuje nalogo, ki ji lastna akcija daje pobude in pogoje za kulturno ustvarjanje, za kulturna srečanja. Tu ima Katica Cukjati neminljive zasluge. Izgorela je v delu za skupnost. Tako nenadno je odšla, da bi morda mogli reči: pregorela je. Za sabo pušča veliko praznino. Nekje je Branko Rebozov zapisal, da je Kati šla skozi pekel, ga premagala in se vsa posvetila boju za višje vrednote.

Sploh pa je še mnogo ugank v njenem življenju. Pred nekaj leti mi je zaupala, da namerava zapustiti našo ladjo. Vleklo jo je v Španijo (tam je doktorirala). Rada je imela Francovo Španijo. In da včasih začuje klic po kontemplativnem življenju. Zdaj se ji je ta sanja uresničila - upamo - v neki drugi in drugačni razsežnosti.

Naj ji tu izrazim tudi moj osebni PAX ET BONUM.

KATICA CUKJATI

S SONCEM V DUŠI

Za Zbornik 1954-2004, ki ga je SKA izdala ob svoji 50-letnici, je pokojna dr. Katica Cukjati, tedaj že predsednica ustanove, napisala Uvodne misli, kjer je predstavila svoj pogled na zgodovino in delo Slovenske kulturne akcije. Obenem je načrtala smer v prihodnost, ki nam danes lahko pomeni kažipot v težkih trenutkih razpotja.

Bilo je pred desetimi leti, v septembru 1994, ko smo v Ljubljani, v Cankarjevem domu, praznovali štiridesetletnico ustanovitve Slovenske kulturne akcije. Slavje in prireditve so bile kvalitetne in bogate. Ob tem jubileju je naša organizacija na nek način doživela svojo apoteozo. Prav ob tistem času, kot da bi bil ta dogodek voden in zaznamovan po skrivnostni roki, je Slovenska kulturna akcija doživljala in se izživljala v polnem, razbohotenem, dinamičnem kulturnem življenju. Doživela je cilj, ki so si ga umislili njeni ustanovitelji. Prvikrat se je lahko javno predstavila pred domovinsko publiko v novi demokratični Sloveniji in lahko prikazala slovenskemu svetu svoje plodovito in ustvarjalno delo, ki ga je skozi štiridesetletni eksil vršila v svobodnem svetu.

Zbornik, ki smo ga izdali ob tistem jubileju, je prikazal bralcem, poleg bogate kronike naše organizacijske zgodovine, število člankov in spominov tistih prvih intelektualnih velikanov, ki so ustanovili Slovensko kulturno akcijo, ali pa so se njej pridružili v prvih letih delovanja. Bili so umetniki, intelektualci in znanstveniki na najrazličnejših področjih. Bili so Kihoti v svojem drznem načrtu. Kot je ob štiridesetletnici zapisal v uvodnih mislih arh. Marijan Ei-

letz, da se je Slovenska kulturna akcija rodila »razpeta med lepoto in tragiko preteklosti in med upanjem na Jutri«.

Z občudovanjem, hvaležnostjo in včasih celo nostalgijo se spominjamo intelektualnih osebnosti, ki so postavile temelje naši organizaciji. Bili so prepričani, da je njihovo kulturno delo, daleč od ljubljene domovine Slovenije, posledica ustvarjalnega nagona, ki so ga primerjali z lipo, kot je zapisal eden od ustanoviteljev Slovenske kulturne akcije: »Lipa cvete iz življenjske sle, ker je to v njeni naravi, ker je to vsebina in smisel njenega življenja, iz samega čistega življenjskega razkošja. Za lipo je cveteti isto kot živeti.«

Ta Zbornik ob zlatem jubileju je nadaljevanje prejšnjega, od katerega je preteklo deset let. Deset let v osebni in tudi v organizacijskem življenju lahko predstavlja velike in nepričakovane spremembe.

Petdesetletnica Slovenske kulturne akcije pomeni nek mejnik. Ob tem zlatem jubileju, ko se oziramo na opravljeno delo, smo kljub težavam in osipu sodelavcev lahko ponosni. Istočasno pa nam ta jubilej narekuje, da pogledamo ne samo na minulo obdobje, ampak tudi na sedanost in na prihodnost naše kulturne ustanove.

V novih okoliščinah, ob spremembi slovenske emigracijske realnosti, je za Slovensko kulturno akcijo in za nje prihodnost bistvene važnosti nadaljevati s cilji, ki so jih zastavili tisti slovenski zaljubljeni Parnasa, domovine in svobode. Ko so slovenski intelektualni pionirji ustvarili našo organizacijo, so si zastavili kot njen namen: spodbujanje delovanja kulturnih ustvarjalcev; posredovanje slovenskih in splošno kulturnih vrednot; raziskovanje temeljev slovenske narodne samobitnosti; širitev in uveljavitev slovenske kulture v svetu in pospeševanje stikov z domovinskimi in drugorodnimi kulturami.

Cilji Slovenske kulturne akcije so danes isti, spremenila pa se je deloma sestava njenih članov, nekateri načini delovanja in nastale so nove oblike kulturnih večerov. Ustanova še živi, ustvarja in se bori sredi valov modernih in drugačnih časov, pa seveda bioloških in ekonomskih pogojenosti.

Imamo lepo število novih mladih članov, rojenih na argentinskih tleh iz naše druge ali celo tretje generacije, katerih življenje poteka

z utripom slovenske tradicije in poslanstva, ki so ju posredovali naši predniki kot dragoceno doto, a tudi z navdihom čustvene latinske duše. Nekateri mladi člani pa so se vrnili h koreninam - v Slovenijo. Tam ustvarjajo na zavidljivi kakovostni višini na raznih umetniških področjih. Odšli so v Slovenijo z zakladnico spominov iz Argentine in se čutijo tesno povezani z našo organizacijo. Ti mlajši člani Slovenske kulturne akcije nam prikazujejo lepote paletnih barv, melodioznost glasbe in odrske nastope z modernimi tehnikami. Njihovo življenje je razpeto med dvema svetovoma; njihove stvaritve in umetniški navdihi so sad dveh kultur: tiste, ki je daleč pod Triglavom in te, ki se je razvila pod Andi.

Na literarnem polju pa nastaja neka nova zvrst umetnosti besede, ki odpira novo poglavje slovenske izseljenske literature. Našim članom, rojenim na argentinskih tleh, prekipevajo pesniški navdihi in proza v blagozvočnem kastiljskem jeziku. V sodobnem svetu se počasi brišejo etnične in jezikovne ločnice in tako že ni več dvoma, da je tudi tovrstna literatura delo slovenskih avtorjev, kadar njihove stvaritve razodevajo intimno kulturno izkušnjo in privzgojeno slovensko tradicijo.

Po petdesetih letih ustanovitve Slovenske kulturne akcije lahko s ponosom trdimo, da smo ostali zvesti našim ciljem; da smo vzpostavili most med generacijami intelektualnih in umetniških ustvarjalcev; da smo v spodbudo in podporo novim kulturnim talentom in da posredujemo slovenski skupnosti v Argentini in slovenskemu svetu naše sadove.

Pred nami je prihodnost, novi časi, drugačni izzivi in presenetljive možnosti in spremembe.

Ob tem zlatem jubileju Slovenske kulturne akcije *gremo, s soncem v duši, novemu kulturnemu delovanju naproti.*

Buenos Aires 2004

LEV DETELA

LOS VOLCANES

(MONTAÑAS DEL FUEGO, LANZAROTE *,
KANARSKI OTOKI, januar 2016)

1./ MADRID 1730

ah vse to cvetje pesmi in kitare obrazi noži bibavica
na robu časa kralji in oltarji zlati prestoli bleda mavrica
zakaj se svet vedno znova pokvari in svojo dušo pogubi
v madridu filip peti toži in vzdihuje ga muči glavobol in križ
svet je čarovnica nesramna nemir le neti zaslužila bi smrt
v španiji vlada zdaj norost z zapleti nesramni plesi karneval prepir
brezbožno rajanje praznični kresi neumno petje ob grmadi
kjer lutka iz slame coprnico nadomestí in v vročem ognju
namesto nje zlobno gori modruje kralj in spet ne more spati
vso dolgo noč mu v soju ob leščerbi vliva pogum in ga bodri
s sladkimi pesmimi in smehom kastrat prijazni zlatolasi
a kralj ne ve še da so viharji na daljnem morju rdeči ogenj bela smrt
čez polja in vasi vali se lava iz gore bruha ostri srd

2./ YAIZA, LANZAROTE, 1730

ni več miru tam zgoraj v hribih nad brezobzirnim oceanom
kjer pase čredo ubogih duš nesrečni don andrés
že dolgo vrsto let in se bori skozi strasti življenja
z zablodami in grehi globoko v srcu se mu oglašá trpeč nemir
so sence padci in nevarne sanje in tema jok in vzdihovanje
na vasi med kmeti in pastirji v župnišču kjer dolga leta je molil
prosil in častil Boga na vseh straneh je tema in so črni vzkliki
so težke sanje na večer ko poglobljeno prebiral je nekoč brevir
in rotil nebo da naj ga mirno vodi skozi pasti življenja
med polji in nasadi nad divjim morjem dolgo vrsto težkih let

3./ ŽUPNIŠČE V YAIZI, 1. SEPTEMBER 1730

*ubogi don andrés slišiš v tej čudni temi so neki poki
treski nevarni zveni nesrečni mesec v črno noč beži
zvok je močan kot grom čez otok tuli nori glas
na polju se tresejo v somrak razpoke zemlja grči
veter drvi v vihar gora se odpira prelomil se je čas
življenje ruši se v prepad razklan je svet odpri oči
saj vem strah ti udarja ob srce v tej ognjeniški noči
v žveplu in pari ti zastajajo koraki daleč je še do nebeških vrat*

4. / YAIZA, PONOČI 2. SEPTEMBRA 1730

*zakaj vse to? kaj smo zagrešili da tepe nas nebo?
upanje se skrilo je med lavo in ognjene sanje
se guga čudni zvok navzgor in dol zemlja se maje in odpira rane
iz gore jezno šviga plameneč hudič iz zlobnega podzemlja
sovraštvo se poganja čez planjavo živali begajo in meketajo
strah je v kosteh in v križu laktu medenici pastirji strto
zrejo v nebo rdeče kot kri od ognja iz razpok globoko v zemlji
razsaja čudni čas se družijo z grozo in s krvavim nebom
nesrečni don andrés vse je žerjavica in plamen ta svet gori*

5. / PUERTO CALERO, JESEN 1730

*a ti kljub solzam in obupu ko padajo ptiči z rezkimi kriki
v strupeni megli mrtvi z neba tolažiš prestrašene na begu
navzdol k valovom temnega oceana ki pljuska ob peščeni breg
z vzpetine ob cerkvi zreš v nesrečo vseh stvari
se sklanjaš nad izgubljeno domačnost z bolečino
čez goreči otok kroži tvoj žalostni pogled zakaj o Bog vse to
vendar ne bom izgubil vere in poguma ljudem raje povem
naj vkrcajo na čolne se in rešijo na drugi otok z upanjem na boljše dni
ogonj iz zemlje je le preizkušnja in izpit v življenju
dober je Bog in pravičen Bog je ljubezen in usmiljenje*

6. / ŠPANIJA 1730

ti bolni otok sredi oceana med spanjem ki me muči in ubija
 od srede zemlje do roba in ničesar je pekel dno
 a zgoraj so nebesa smaragdi in zlato ljubezen in zaupanje
 so dnevi iz vrtnic in noči iz žice in vrvi so krogi iz srebra
 in žarki kakor sončna luč in krogla iz sanj in žalosti
 na drugi strani je grob na desni slavni prestol na levi zlo
 tukaj so ceste mize žebli in zapahi in krik galeba
 vijuge so in večnost čisto blizu ob trti in oleandru
 sredi časa in udarcev so španci grki turki in barbari
 s čredami koz na jasi nad prepadom so sence kače
 pod svetim križem in mitro z liturgijo škrlatni plašči
 blede melodije odsev nečesa kakor vojna za kraljestvo
 ti čudni kralj tih in preplašen za vrati iz brona in železa

7. / MADRID, SEPTEMBER 1730

kristus na križu zatrepeta njegov obraz je bled in strt
 s trnjeve krone kaplja kri kralj filip moli in molči
 pozno je ura že bije osem in devet v narobe svet kam gre ta pot
 v kapeli vlada nemi mir kdaj bomo našli pravi cilj?
 že trikrat ga zbudil je mrtvi sin iz sanj o smrti
 s temnim pogledom pod drevesom v senci pri vodnjaku
 je stal med listjem in goščavo in me jezno motril
 kot da sem jaz kriv za vse potoži kralj
 in zdaj popoldne še ta vest da lepi otok v dimu se duši
 in zemlja tam iz več kot tristo peklenških žrel gori oh Bog
 čemu vse to in nihče mi ne odgovori

* OPOMBA O OTOKU LANZAROTE

Vulkanski otok Lanzarote v Atlantskem oceanu je le sto kilometrov oddaljen od maroške obale v Severni Afriki. Že mavretanski kralj Juba ga je leta 25 pred Kristusom s svojimi mornarji odkril kot

»Škrlatni otok«. Leta 1312 se je na njem izkrcał Lanzarotto Malocello iz Genove in mu dal današnje ime. Leta 1402 je kralj Kastilje Henrik III. priključil otok k svojim posestim. Španci so od tu v naslednjih desetletjih v bojih s prvotnimi prebivalci Guanči osvojili vse Kanarske otoke. V kraju Teguisse, kjer se je nahajalo središče prvotnih in v 17. stoletju izumrlih (asimiliranih) prebivalcev, so leta 1404 ustanovili prvo škofijo za vse otoke in začeli s pokristjanjevanjem starega nomadskega poganskega prebivalstva. To je živelo še na stopnji kamene dobe v votlinah in primitivnih kočah z zbiralniki za deževnico (na otoku je le skromno število izvirov vode, ki se nahajajo predvsem ob pogorju Famara). Prebivalci so bili v glavnem pastirji kozjih in ovčjih čred. Otok so v svojem jeziku imenovali Titerojgatra. Že pred letom 1730 so številni potresi začeli vznemirjati prebivalstvo, toda leta 1730 se je nepričakovano in v trenutku odprla zemlja, iz katere je bruhal ogenj in tekla lava. Erupcije iz več kot tristo vulkanov, ki so nastali v nekaj tednih in mesecih, so trajale do leta 1736. Otok je bil zavit v dim in prah. Prebivalci so v grozi bežali k morju in skušali v čolnih doseči bližnje sosednje otoke. Živina je ponorela. Koze in ovce so skakale v prepade in se z glavami zaletavale ob skale. Izbruhi iz številnih vulkanov so uničili najrodovitnejše predele na področju pod pogorjem Timanfaya.

Ena tretjina otoka je še vedno pokrita s strnjeno lavo, toda tudi vsi drugi predeli so prekriti s temnim prahom in vulkanskim kršem. Leta 1824 je močna erupcija še enkrat pretresla Lanzarote, vendar je povzročila manj škode.

Vulkani so očitno še vedno na delu in nihče ne ve, koliko časa bodo mirovali. Osrednji predel nekdanjega vulkanskega izbruha pri Montañas del Fuego (Ognjene gore) je zdaj nacionalni park. Že 6 metrov pod zemljo doseže tu temperatura več kot 400 stopinj Celzija. V »vulkanski restavraciji« si lahko gostje postrežejo z jajčnimi in mesnimi jedmi, ki so jih spekli kar na tleh v vroči vulkanski zemlji. Katastrofalno dogajanje v 18. stoletju je v svojem dnevniku natančno zabeležil župnik iz fare Yaiza don Andrés Lorenzo Curbelo. Tu nekaj stavkov iz njegovih dnevniških zapisov iz hudega časa, »ko so vulkani bruhalo ogenj« (cuando ardieron los volcanes): »Prvega septembra 1730, med deveto in deseto uro zvečer, se je pri Timanfayi, dve uri hoda od kraja Yaiza, naenkrat odprla zemlja. V prvi noči se

je iz zemeljskega naročja dvignila ogromna gora, iz katere je na vrhu švigal ogenj, ki je gorel devetnajst dni. Nekaj dni zatem se je odprlo novo ognjeno žrelo in reka lave se je razlila čez Timanfayo, Rodeo in čez del predela Mancha Blanca. Lava je preplavljala vasi, najprej žuboreče v vrtincih in hitro kot reka, potem počasi in gosto kot med ...»

Vendar je občudovanja vreden pogum prebivalstva, ki je po večletnih katastrofalnih dogodkih ponovno zasejalo v otok življenje. V ugaslih vulkanskih kraterjih so v skopo prst zasadili vinsko trto, ki rojeva odlično vino. Gojijo tudi sladki krompir in čebulo, vendar je poljedelstvo v zadnjih desetletjih zaradi pomanjkanja vode na sušnem otoku s palmami in kaktejami vedno dražje in zato manj donosno. Glavni dohodek nudi turizem, nekaj tudi ribolov, saj je v Atlantskem oceanu med Lanzarotejem in maroško obalo še vedno bogato število rib.

V času vulkanskega izbruha v 18. stoletju je v Španiji vladal depresivni kralj Filip (Felipe) V. Hude duševne pretrese mu je baje s petjem lajšal njegov prijatelj, italijanski kastrat Farinelli. Filip je bil vnuk francoskega kralja Ludvika XIV. in prvi Bourbon na španskem prestolu po izumrtju španske linije Habsburžanov. Zaradi depresij je leta 1724 odstopil in predal državo sinu Ludviku I. Filipu. Ker je ta še isto leto umrl, so ga prisilili, da je spet prevzel vladarsko oblast. Znano je, da je poznejši rimsko-nemški cesar, Habsburžan Karel VI., ki je bil oče Marije Terezije, nekaj časa kot kralj Karel III. skušal vladati po smrti zadnjega španskega Habsburžana tudi v Španiji, a je izgubil vojno s Francozi. Na Dunaju se ni nikoli odrekel španskemu prestolu. Tu si je hotel zgraditi celo »novi Madrid« s samostanom v Klosterneuburgu kot novim Escorialom.

Johann Wolfgang von Goethe je svojo prvo dramo poimenoval »Clavigo« (1774). Za model mu je služil življenjepis Joseja Clavija y Fayarda. Ta se je rodil leta 1724 v tedanjem središču otoka Lanzarote Teguisse. Leta 1730 je ob vulkanskih izbruhih s starši pobegnil z otoka in se preselil v Španijo. Dosegel je velike časti na dvoru v Madridu, vendar se je zapletel v ljubezensko afero s sestro znane-ga francoskega dramatika Beaumarchaisa. Ta, ki ni bil le dramatik, temveč tudi francoski diplomat, je zahteval, da njegovo sestro po-

roči. Ker tega ni hotel storiti, je nastal škandal. Clavijo (Clavigo) je padel v nemilost in španski kralj ga je odslovil. Lanzarote je nenavaden otok. Z belimi nizkimi hišami in subtropskim rastlinstvom učinkuje afriško eksotično. Trajni literarni spomenik mu je postavil v Santa Cruzu na Teneriffi rojeni Rafael Arozarena, ki je avtor najslovitejše kanarske knjige »Mararía« (1973). V romanu opisuje leta 2009 umrli pisatelj tragično usodo najlepše ženske iz vasi Femés v bližini vulkanskega področja. Različni moški izrabljajo ljubezen mladega nenavadnega dekleta. Ko utone njen ljubljeni sinček na kopanju v oceanu, se ji omrači um. V črnino oblečena blodi po otoku. Ljudje jo imajo za čarovnico in se je izogibajo. Po romanu so v Španiji posneli tudi film.

(Op. L.D.)

LEV DETELA

OBLJUBLJENA DEŽELA*

STARA ZAVEZA, 2. MOJZESOVA KNJIGA 3

1./ ŠARM AŠ-ŠAJH, SINAJ (EGIPT), JESEN 2015

*to je čas peska in sklonjenih glav čas tihega šepeta
in nemih prikazni noč ovenelih vrtnic z utrujenimi obrazi
ko spi puščava in bleda mesečina in skala spita
počiva hladna noč in zvezde spijo blago in zanosno
in gore spijo in dobre živali so zatisnile oči vse spi
a je nemir globoko v vseh stvareh in rezki ogenj v krogih časa
nevarnost ne pusti da sanjamo o sreči in ljubezni
so padci ki bolijo in urezi z nožem pod srce rdeče od krvi
ni cvetja in petja blagih ptic za ljubeznivo pot s pastirjem
ki goni svojo čredo ovc navzgor globoko pod nebo
toda še so prividi upanja sredi puščave kjer žejni sanja vodo ki je ni
da bi pogasil ogenj v svoji bolni duši ki prosi moli joka se priklanja
ker skala spi in veter drema in vse počiva nejasno in nerazumljivo
noč je in mesečina spi in tema govori s tujim naglasom
še zvezda je zatisnila oči slep je ta svet za lepo in za dobro*

2./ SARIRA, SINAJ, OKTOBER 2015

*na robu težkih sanj končno posije dan med hribe in preseke
na pesku ki se pari z golimi kamni pod nebom in tišino
a ko se odpro oči beseda ne more opisati krasne pokrajine
kjer Alahu ni lahko vse žalosti sveta prešteti na strmem romanju
do meke in medine med vbodi sonca in norimi sunki vetra
tik tak tik tak čez puščo z beduini in kamelo gre njegov korak
tik tak ropoče votli čas v zasedi straži pot egiptovski vojak
tri nune in pet romarjev brbra zahvalne pesmi in nežne litanije
na poti z avtobusom v nebo na sveti hrib kjer zemeljska se obla
druži z angeli in besi na božji lestvi pod sedmimi nebesi*

3./ DŽEBEL MUSA (MOJZESOVA GORA), SINAJ, OKTOBER 2015

*tu prek mej stran od vsega je vse jasno že stoletja
v cvetočih vejah petje dveh golobov zveni kot sončna luč
in tiha bolečina ko se ob oltarju svete katarine spreminja
vino v božjo kri na kraju kjer se prikaže v ognju vsemogočnem
tisti ki nas popelje v svet čudežev in blaženih pričakovanj
mi reče mlad menih pri bujnem tisočletnem grmu
na vekov veke rase to sveže listje iz čudnih globočin
pod samostanom iz peska te gorate goličave
kjer stari beduin še vedno pase ovce kot nekoč
ko dobri Bog nam tu je razodel kje naša je prava pot*

4./ AL-ARIŠ / RISAN ANAIZA, SEVERNI SINAJ,

31. OKTOBER 2015 (strmoglavljenje ruskega potniškega letala)

*zažvižga bomba v letalu slovo je kruto vroči pok železa
drvi med treski zublji strtimi premeti vrtinčasto navzdol v zapik
v elipse kroga v pike zamrači ne v razbite upe pada rdeči blisk
drobi se čas razpada svet vsak centimeter se razkraja v požar
puščava se razrašča v dan brez sonca zamira tiho v noč brez zvezd
gori nebo skoz veter se poganja brezglasni krik nečesa
kar ni beseda in ni ljubeči spev iz upov in pričakovanj
za šopom trave v pesku se pretvarja zabloda v zmes iz praha in kosti
med sunki vetra razbitina in strgan čevelj zreta v rdečo smrt
ko iz samostana zaslišim nežno petje o skrivnost neba ta čas je trd
je neka čudna bolečina zaviti krog razparana zavesa prevrnjen vrč*

5./ SAMOSTAN SVETE KATARINE, JUŽNI SINAJ, NOVEMBER 2015

*neurejenost kamna dvigne krilo puščava bere krut brevir
v daljavi kura smešno kokodaka za goro se oglašča petelin
polkrogla z vetrom se rokuje vročina hladno se smehlja
obdobje noro poskakuje kjer je nebo so tri rakete in bomba
piše hitro smrt pod palmami so žarometi in stari protiletalski top
na levi in desni larifari mežika z bolnimi očmi na jugu polka gospodari*

na odru laže se resnica pravica kislota se drži pogum se bedasto spakuje
 na severu je huda suša in v starem piskru glavobol
 v možganih temni so zapleti razbito steklo tisoč zmot
 podnebje nam ne prizanaša je šlo za goro se solit
 na kamionu nabite puške tri plinske maske mrtvaški prt
 zakaj tako je na tem svetu menih moj mladi zatrepetam
 me čudno gleda poučuje da Bog je skrivnostna energija
 za dobra dela in za mir zato je eksplozija svarilo in namig
 da je potrebna nova sila za boljši svet in drugi čas in vera
 v dobra sveta opravila za kar molimo menihi tu vsak dan

6./ SIRIJA, NOVEMBER 2015

bežijo ljudstva čez puščavo prijazni sosed brusi nož
 rdeče morje je krvavo kamela čudno rezgeta
 v damasku vlada razprodaja zahod je vzhod in sever jug
 dopoldne falafel prodaja popoldne vse nas postreli
 v praznih srcih lebdi nesreča misel je trda kot beton
 na sredi ceste je zmešnjava ropoče tank in teče kri
 pod oknom maček telovadi iz mošeje ogenj se vali
 sirena tuli pes zavija tri muhe so odšle čez prag
 ob nilu na vrsti je parada in ura je le zadnji nič
 za plotom fiesta mexicana razbit klavir in prazen koš
 polmesec ostro se izboči se bliska sablja za sedem sonc
 na tnalu odsekana je glava čez cesto vojska ropota
 berač preluknjan vrč ponuja ta svet je le še kup smeti

7./ SAMOSTAN SVETE KATARINE, JUŽNI SINAJ, NOVEMBER 2015

v jopiču bomba in pištola v brezdušnem plesu skozi noč
 na mizi kremplji in pošasti za omaro sameva raztrgan koš
 nad goro se sveti mesec kot zarota zlomljen kazalec meri čas
 v razbitem ogledalu so tri razpoke nagnita spaka kamen pok
 mrtvi odpirajo nam vrata svetovna ura bije nič
 za tovornjakom dva vojaka praznita vodo iz korita
 poslušata veter pod drevesom čuvata mine kot zaklad

*nad sinajem visi zagata nebo je neusmiljeno
nasilna godba zakoraka ponuja solze in trepet
usodni petelin zakraka mrliški zvon trdo zveni
iz samostana nežno petje križ kelih in poklekanje
priprošnje k Bogu in zaklinjanje nebeška mana in trobenta
kadilo in usmiljenje menih trepeče premišljuje
se s svojo vero vso noč bori se križa in se zahvaljuje
ob prvi zori mu blaga luč temo v duši razsvetli*

8./ SEVERNI SINAJ, NOVEMBER 2015

*Nemir pod srajco rad nagaja izgublja živce je premlad
politika res ni devica napredek odšel je vasovat
v vetru maje se zmešnjava zavija volk medved rohni
med narodi na hitrem begu se bliska poka in grmi
v black box zaprta je usoda na ustnicah sta kri in sol
in božja mana je le obljuba na poti čez tristo mest in sto vasi
poglej v nebo zemlja se trese cipresa trpko trepeta
pod hišo pokajo koraki nevarnost noro se reži
pred mošejo razsajajo sandali čas neizprosen je urar
stoji nad zemljo jo navija čez divji kozmos v vihar
v srcu je tiha bolečina zakrita misel skrita sled
v deželo sveto blagoslovljeno v kateri se cedita mleko in med*

9./ DŽEBEL AT-TIH, SINAJ, NOVEMBER 2015

*breztežnost je odlikovana lebdi navzgor prosperity
koran do sure sto prihaja vročinski val nas usmrti
a pridiga še ni končana stopinj je štirideset in več
pod minaretom je trgovec visok kot sonce trden mož
na trgu vlada razprodaja norosti in nevšečnosti
lisičji kramar že razsaja ponuja v vreči sto reči
nocoj je mlaj in so uroki zato bo dan neznosno vroč
na mizi sta krompir in zelje bogastvo se na glas smeji
za zidom se kujejo naklepi pod omaro poka stari bes
za voglom vabi pijano žretje na ples brez angelov in petja
enkrat na mesec so oblaki in se pojavi sto nadlog
vprašaji dvomi bolečina tri zvezde skala in čeri
pred sveto sliko odprta knjiga dve piki vejica obup*

*nemirno križanje resni pogledi plat zvona z roba večnosti
in duša čaka obžaluje razmišlja moli se kesa
med menihi se razplamti debata ustavi jo le strogi Bog*

**10./ SAMOSTAN SVETE KATARINE, JUŽNI SINAJ,
november 2015**

*približa se večerna ura priprošnja milo zadoni
za lestev k Bogu so zdravila in zlato tele nismo mi
zaziblje v vetru se cipresa nad puščo sta orel in kragulj
in strgan čas v orientalskem plesu nabriti nož zakriti uboj
odpira zlo železno žrelo in strela šviga čez oltar
je podla senca in agresija kot da reži se pekla dno
a je še druga svetla sila in zven ki pride iz svetih ust
je nežna mila melodija in božja mana iz nebes
pobožno molijo menihi vso noč pri oltarju za pomoč
jih zjutraj novi čas predrami in vodi v čudežno nebo
za lestev k Bogu so zdravila nebeški angeli pojo*

* OPOMBA O NASTANKU PESMI

Samostan Svete Katarine na Sinaju v azijskem delu Egipta je približno 200 km oddaljen od priljubljenega letoviškega kraja ob Rdečem morju Šarm aš-Šajk (Sharm al-Sheikh, = arab. Šejkova obala). Nahaja se v goratem puščavskem predelu 1570 metrov nad morjem. Na tem kraju je, kot je zapisano v Svetem pismu Stare zaveze, Bog nagovoril Mojzesa iz gorečega grma. Je najstarejši krščanski samostan na svetu in eden izmed več krščanskih samostanov v puščavah Egipta. Že okrog leta 300 po Kristusu so tu živeli prvi puščavniki. Leta 324 je rimska cesarica Helena dala na mestu, kjer se (je) nahaja(l) goreči grm, zgraditi kapelo. Njen sin, cesar Konstantin (306-337), ki je prevzel krščansko vero, je bil samostanu posebno naklonjen. Baje so pod marmornimi stebri oltarja še vedno korenine svetopisemskega grma, ki raste pred cerkvijo. V pravoslavnem samostanu živi danes okrog 30 v glavnem grških menihov. V cerkvi hranijo relikvije sv. Katarine iz Aleksandrije, ki jih je menihom, kot pravi legenda, na

čudežen način podaril angel iz nebes. Vodo iz vodnjaka pri cerkvi je baje pil že Mojzes, ki je tu spoznal svojo bodočo ženo.

Vzhodnorimski cesar Justinijan (483-565) je leta 537 zavaroval samostan z obrambnim zidom. Na področju samostana stoji triladijska bazilika. Mozaik nad glavnim oltarjem prikazuje Jezusa z Mojzesom in prerokom Elijo. Po islamizaciji Egipta v 10. stoletju so menihi na področju samostana zgradili mošejo, s čimer so hoteli nakazati toleranco do nove vere in se istočasno zavarovati. Na njihovo prošnjo je prerok Mohamed, ki je baje menihe tu večkrat obiskal, da bi spoznal nekatere posebnosti krščanske vere in jih preoblikovane vključil v islam, poslal samostanu zaščitno pismo. Dejstvo je, da je meniški kompleks kljub vojnam in nemirov ostal do danes nedotaknjen. Težko dostopno področje pod Mojzesovo goro je namreč svet kraj za vsa tri monoteistična verstva (židovstvo, krščanstvo, islam).

Samostan se ponaša z dragoceno knjižnico, najpomembnejšo poleg vatikanske, v kateri hranijo številne grške, staroetiopske, sirske, armenske, georgijske in starocerkvenoslovanske verske rokopise. Tu so v 19. stoletju odkrili najstarejši rokopis Svetega pisma, Codex sinaiticus iz 4. stoletja, in ga na prošnjo ruskega carja poslali v znanstveno proučevanje v Moskvo, vendar je Stalin rokopis prodal Veliki Britaniji, ker je rabil denar za oboroževanje. Menihi že več kot sto let zahtevajo, da jim dragoceni rokopis vrnejo, kar se do danes ni zgodilo. Poleg tega hranijo v samostanu največjo zbirko ikon na svetu, ki obsega nad 2000 svetih podob.

V bližini samostana se nahaja Džebel Musa, Mojzesova gora, ki je visoka 2285 metrov. Tu naj bi Mojzes prejel od Boga dve tablici z desetimi zapovedmi. Samostan in Mojzesova gora kljub nemirov na Sinaju privabljata veliko število romarjev in turistov. Žal pa so nemiri zadnjih let močno zaznamovali življenje v samostanu in njegovi okolici. Že 16. februarja 2014 so islamski skrajneži izvedli napad na avtobus z romarji k Sv. Katarini. Tudi strmoglavljenje ruskega potniškega letala na področju Sinaja 31. oktobra 2015 opozarja na aktualne vojne na arabskem področju, na problem begunskega vala v Evropo in na teroristično nevarnost, ki postaja globalna (teroristične akcije 13. novembra 2015 v Parizu itd.).

Pesniški tekst *Obljubljena dežela* je nastal po avtorjevem obisku Egipta v prvi polovici leta 2015 pod vplivom vznemirjajočih dogodkov v jeseni 2015.

VLADIMIR KOS

BOŽIČNO ZALJUBLJEN

*Zaljubil se v Božič sem bolj kot v Vstajenje
- mordá ker udarci tak dolgo bole -
zaljubil se v Deteca dih in dojenje,
pa v drobnega Deteta ljubke roké.*

*Razpel jih bo, vem, na lesena tramova,
edina pripravljena, da ga držé,
ga trgali krči so znova in znova,
a On jih sprejemal je prav v te roké.*

*Zaljubil se v Božič sem, v Dete na slami.
In ko se na oknu še sneg zaiskri,
ozrem se k Mariji, brezmadežni Mami,
z menoj se krog hleva snežink veseli.*

*Snežinke dragulji so Detetu v slavo,
nebo jih pošilja namesto ljudi.
Oj, Dete, zaljubljen sem Váte, Mu pravim:
razume, me, ker me smehljaje motri.*

VILLA MARÍA

De las terminales de ómnibus, la de Villa María me recuerda siempre las cinco de la mañana: el chofer gritaba que paramos quince minutos, y uno se bajaba a fumar, con el vaso de plástico de café en la mano, el café frío del ómnibus.

Miraras adonde miraras, no había sierras y no las habría hasta dentro de unas dos horas, al ingresar al Valle de la Punilla, lleno de luces en la madrugada. Fue invierno la primera vez y la gente iba abrigada por la calle a trabajar.

De pronto, el ómnibus surca la alta avenida y abajo se dibuja la terminal de ómnibus de Córdoba. El destino, el arribar ya completamente despierto.

La sensación de fragilidad entre dónde estás y de dónde vienes: no vienes de ningún lado, probablemente no vas hacia ningún lado. Todo se mueve abajo como en cualquier ciudad.

Allí conocerías el arte, las ruinas, los monumentos, pero sobre todo empezarías a despojarte de ti mismo. Amarías el llegar y también el irte, sin que la permanencia aquí o allí signifique algo más. Es el ir y el venir, el no estar en ningún lado, el paisaje que no te pertenece. Siempre supiste que no eras un turista sino alguien que viaja por viajar.

Buscaste el no espacio. La no pertenencia.

LA TRISTEZA

De pronto es de día,
pero todavía se funde con la noche,
y el cielo es indiferente:
azul y negro oscilan
y no están seguros de su batalla
pero la predominancia de uno ya desaparece
y la del otro no aparece todavía.
Se nota en los ojos. Es fácil de ocultar.
Guarda una lejana relación con paraísos
fundamentalmente paraísos desconocidos.
La tristeza por lo nunca conocido
o porque lo conocido es un ciego
y vacilante andar, tiene su otra ceguera.
La tristeza y sus batallas perdidas
olvida que hay algo ganado,
y que lo ganado no vale lo perdido
en eso se equivoca: lo ganado
tal vez no valga, pero lo perdido
bien que esté perdido, pues
cada paraíso es un destino
con destino de putrefacción.
Parece un inventor de misterios
pero no tiene ninguno.
Se asocia a los barcos
que parten. Pesados, cargados
de una estela marrón de espuma,
seguidos de pájaros sucios,
sin ningún paisaje al frente.
El paisaje de atrás está condenado
y el de adelante llegará de noche.
El pan común, de cada día,
se parece a la piedra enloquecida,
se rebela a la lágrima.
Y las lágrimas se vuelven
caballos de mármol.

OCEAN

*Dede in starše
je rdeča sila
izgnala
čez ocean
v deželo rodovitno,
ki s svobodo je hranila
nas, otroke eksila.
Pampa, kot upanje zelena,
nas obilno je dojila,
čistejši zrak nam je nudila.*

*Rojstvo, rast, zorenje,
vse na tej strani se dogaja,
daleč od Triglava in raja
in pekla,
ki izbruhnil je pod njim.
Včasih preko morja zrem
a ne čutim domotožja,
saj izgnanstvo staršev, vem,
to bila je milost božja.
Brez spoznanja
mene ne bi bilo.
Zrem v valove žitnih polj,
srečno se pogled nasmiha
in na ustnicah zahvala tiha
bo poplačala njih bol.*

RDEČI TULIPAN

Spoznala sva se
 tam nekje
 v predsobi raja.
 Smejala si se
 v objemu
 sonca in vetra
 in mojih rok.
 Sedela sva skupaj
 ter poslušala
 žgolenje ptic
 in petje otrok.
 Lepo so odsevale se rože
 v tolmunu sanjavih oči,
 po medu, po travi
 in rosi
 še vedno mi v srcu dehti.
 Življenje je naju ločilo
 a spoznanje ni bilo zaman,
 v mojih očeh
 živi tvoj nasmeh,
 v tvojem sladko zrelem srcu
 utripa rdeči tulipan.

SMRT STARE IZGNANKE

*Ne jokaj fant, naj te bolest ne rane,
ko ti prineso novico, da ni me več med vami.
Spomin na mene v srcu tiho hrani
v gorak nasmeh naj se na obrazu ustna gane.*

*Ne pokopavajte deviškega telesa,
le ogenj naj objame me gorko,
življenjske naj simbol ljubezni bo,
ki v poslednji noči dviga se v Nebesa.*

*Še nekaj prosim te, prijatelj mladi,
kak rožni venec za pokoj moje duše
vsako leto zmoli na vseh mrtvih dan.*

*V spomin na me in na usodo mojo,
ki celo za krivce bila je darovana
do sodbe dne, bo Južni križ prižgan.*

ANGELA CUKJATI

A CONTRAMANO

Estancia de una vida sin razones
con el sentido a contramano.

Hurgar en el alma,
buscando el cielo.

Encontrar el ángel caído
de la infancia humana.
Sufrir por la ausencia.

Recobrar el tiempo
en el curso de lo eterno.
Sobrevivir a golpes
tantos infiernos.

V NAPAČNO SMER

*Bivam brez razlogov
s smislom na napačni strani.
Brskam v duši,
da bi odkrila raj.*

*In našla sem padlega angela
človeškega otroštva.
Trpim zaradi odsotnosti.*

*Pridobivam čas nazaj
med potekom večnosti.
Preživela sem po udarcih
veliko peklov.*

DUELO

Uno se siente
a veces
como deshecho;
como si el cadáver
que lo espera
al final del camino,
ansioso, se asentara
sin duración,
en el cuerpo.

Uno se siente morir,
como si lo visitaran
todos los afectos,
los que perduraron
y los que dejó, distraído,
caer en el camino.
Con ellos,
mezclado el dolor
de aquellos que más dolieron,
que no dejan olvidarse.

En algunos momentos
a uno lo asalta la impotencia,
queriendo lo que no quiere ser querido,
hasta descubrir la libertad
que busca realizarse.
Uno debe asesinar su querencia,
casi en defensa propia.

Uno a veces,
qué se yo,
está como entre los muertos.

ŽALOVANJE

Včasih
se počutiš,
kot izniččenega;
kot če bi truplo,
ki te čaka na koncu poti,
neučakano,
brez trajanja,
se polastilo telesa.

Čutiš smrt,
obiščejo te
vse ljubezni,
tiste, ki so obstale,
in tiste, ki si jih raztresen,
zapustil na poti.
Spremlja jih
trpljenje tistih ljubezni,
ki so najbolj bolele,
ki ne pustijo, da bi jih pozabil.

Nekajkrat
te napade nemoč,
ko ljubiš človeka, ki noče biti ljubljén,
in odkriješ svobodo,
ki želi uveljaviti se.
Moraš ubiti čustva,
skoraj v samoobrambo.

Včasih,
kaj pa vem,
počutiš se, kot med mrtvimi.

FANTASIA LUNAR

A veces,
me siento en el borde de la luna.
Las estrellas me guiñan sus ojos
fingiendo no verme.

Desde este ángulo
veo la tierra,
redonda existencia.

Los corazones enamorados
nos acompañan
fieles al rito ancestral,
casi instintivo.

Los veo desde mi distancia.
Ellos, transportados,
tal vez más cerca
de lo que piensan.

Aquí
con mi traje humano,
con tiempo
en los bolsillos,
con plata de monedas,
cuando todo esto sobra
y pesa.

LUNINA DOMIŠLJIJA

Včasih
se usedem na robu lune.
Zvezde mi pomežikajo
in se delajo, kot da me ne vidijo.

Iz tega kota
vidim zemljo,
okroglo bitje.

Srca zaljubljenecov
naju spremljajo,
zvesti prastaremu obredu,
skoraj instinktivni.

Jih vidim iz moje razdalje.
Oni so prestani,
morda bližje,
kot pa mislijo.

Tukaj sem
z mojo človeško obleko,
s časom
v žepih,
s srebrnimi kovanci,
kadar je vse to odveč
in teži.

MEMORIAS

Sensación de retorno,
memoria de un pasado
que ya no vuelve.

Necesidad insondable
de llanto, de olvido.

Nostalgia,
tal vez de poesías
más exitosas
que me trasciendan.

Incomunicable urgencia,
llamado paciente de la muerte.

Presentimiento...

SPOMINI

*Občutek vrnitve,
spomin na preteklost,
ki se več ne vrne.*

*Neizmerna potreba
po joku, po pozabi.*

*Domotožje,
morda po bolj
uspešnih poezijah,
ki naj me presežejo.*

*Neizrekljiva nujnost,
potrpežljivi klic smrti.*

Slutnja ...

PROF. DR. EDI GOBEC

SLOVENSKI IN AMERIŠKI IZUMITELJI IN INOVATORJI

O ZAČETKU LETA 1951

»Pokaži mi enega samega ameriškega Slovenca, ki je kaj posebno pomembnega dosegel - slavnega arhitekta, športnika, izumitelja! ...« so v angleščini kričali moji ameriški sodelavci. Bil sem zidarski strežnik v Clevelandu in med poletnimi počitnicami sem si v davnem letu 1951 skušal dovolj zaslužiti za jesenski vpis na univerzo.

Imenoval sem škofa Friderika Barago, ki ni bil samo svetniški misijonar, ampak tudi spoštovanja vreden učenjak. Odlično je govoril in pisal dolgo vrsto jezikov, bil je avtor več knjig in sestavil je celo slovar in slovnico enega indijanskih jezikov. Krohotali so se: »Kdo je ta človek? Nihče ga ne pozna!«

»Kaj pa Frank Lausche?«, ki je bil takrat guverner države Ohio. »Beži no! On je rojen v Ameriki. Ni Slovenec. Je Američan!« In eden sodelavcev se je spet zadržal: »Imenuj nam le enega slovenskega izumitelja!« En sam drugi študent na gradbišču, Američan, ki je študiral strojništvo, pa je izzivalno vprašal: »Si kdaj slišal ime Marconi? On je seveda bil Italijan!«

Šele pred dnevi sem bil prišel z newyorške univerze St. Bonaventure v Cleveland, kjer je mnogo Slovencev. Prijatelj Edi Krašovec mi je poslal 40 dolarjev za avtobus. Prijazno mi je najel majhno podstrešno sobico na Eaglemere Avenue in napolnil hladilnik z najpotrebnejšo hrano. Bil sem suh kot cerkvena miš, brez denarja, brez poklica, brez avtomobila, brez dostojne nedeljske obleke, brez enega samega sorodnika v Ameriki. Angleščino sem govoril s tujim naglasom - skratka, bil sem na samem dnu ameriške socialne lestvice.

Spoznal sem, da ne bom mogel ameriških sodelavcev, ki so leta 1951 še radi uporabljali za nove priseljence taka slabšalna imena kot Poljak, Bohunk, Hunky, Grajner (Krainer), prepričati, da je vsak poš-

ten in delaven človek, tudi reven priseljenc, vreden spoštovanja in da Slovenci nismo kako primitivno balkansko pleme. Kaj naj storim? Ob večerih in koncem tedna sem se odvlekel v ameriške knjižnice v upanju, da bom našel kaj močnega in lepega o Slovencih. A čeprav so bile odlične, nisem nikjer zasledil enega samega podatka o kakem znanem ali celo slavnem slovenskem ameriškem arhitektu ali vsaj športniku. Nikjer niti ene same besedice o slovenskih izumiteljih!

In potem ledeno mrzli poliv: v Duncanovi knjigi, *Immigration and Assimilation* (Boston, 1933, strani 309, 310) sem našel trditev, da je 86 odstotkov Slovencev nepismenih in da sploh nimamo svojega pismenega jezika in seveda tudi ne slovenske književnosti!

Ljubi Bog, tik pred drugo svetovno vojno sem se kot štirinajstletni dijak mariborske klasične gimnazije zaljubil v slovensko književnost. Poleg obveznih jezikov slovenščine, srbohrvaščine, francoščine, latinščine in klasične grščine sem se vpisal še v izbirna tečaja češčine in nemščine. Zdaj pa berem v sicer uglednem ameriškem učbeniku tako grozne izjave o slovenski (ne)kulturi! Kot sem zlahka ugotovil, je avtor uporabljal zelo stare statistike in za Jugoslavijo postavil podatke na glavo: zamenjal je pismenost za nepismenost in obratno. Tako so postali Bosanci najbolj pismen narod v Jugoslaviji, Slovenci pa najbolj nepismen.

Takrat sem kot študent filozofije, sociologije in antropologije sklenil, da bom odtlej porabil svoj prosti čas in vsak pritrhani dolar za raziskovanje, dokumentacijo in objavljane slovenskih uspehov v Ameriki in po svetu in tako morda prispeval svojo drobtinico k večji narodni (samo)zavesti med Slovenci in k večji slovenski prepoznavnosti in ugledu med tujci.

Pridružilo se mi je omrežje prostovoljnih sodelavcev iz več držav, od dveh rektorjev, več profesorjev, duhovnikov in umetnikov do zavednih poslovnežev, delavcev in gospodinj, ki so mi pošiljali naslove, napotke, časopisne izrezke, fotografije in drugo gradivo. V več kot 60 letih zvestega dela so nastali izjemno bogati arhivi; predavanja in razstave v ZDA, Kanadi in celo v Avstraliji in številne objave v angleškem in slovenskem periodičnem tisku, v enciklopedijah, knjižicah in knjigah, občasno pa tudi na radiu in televiziji.

Danes pa v naslednjem povzetku sledi odgovor tistim, ki so mislili, da Slovenci nimamo niti enega izumitelja ali vsaj, da zaostajamo za drugimi narodi. Ko iskreno čestitam Slovenski kulturni akciji k nadšestdesetletnim podvigom pri ohranjanju in rasti slovenske kulture,

se zahvaljujem tudi Meddobju za povabilo in zdaj za objavo tega dopisa in kratkega povzetka vsebine naše najnovejše knjige, kot jo bo predvsem po zaslugi pobudnika msgr. Francija Petriča in ravnatelja Toneta Rodeta še pred koncem leta 2014 izdala ugledna založba Družina v Ljubljani.

POVZETEK OSUPLJIVIH SLOVENSКИH DOSEŽKOV

Slovenskih priseljencev in njih potomcev je v ZDA nekaj med eno desetino in eno petino enega odstotka ameriškega prebivalstva. In vendar je ta neznatni slovenski drobec svoječasno dal Ameriki kar tri odstotke njenih zveznih senatorjev in približno isti delež aktivnih astronautov. Ta delček se seveda ni uveljavil le v politiki in vesolju, ampak tudi na številnih drugih področjih, od zgodnjih misijonskih in človekoljubnih uspehov počenši leta 1687 z jezuitskim misijonarjem, pedagogom in raziskovalcem Markom Antonom Kappusom pa vse do bleščečih dosežkov v športu (vsaj enajst olimpijskih medalj), v vojski (nad ducat generalov in admiralov), v zdravstvu, arhitekturi in drugod. Kaj pa na področju znanstvenih raziskovanj, novih odkritij in tehnologije? Na to vprašanje - in še kaj - odgovarja ta knjiga z bogatim izborom nad sto slovenskih ameriških izumiteljev in inovatorjev, kjer so številni presenetljivo močno zaznamovali ne le Ameriko, ampak ves svet. Poglejte!

Ko je ameriški predsednik Richard Nixon leta 1972 obiskal Kitajsko, je njegovo spremstvo vzelo s sabo »HP-35 calculator«, prvi žepni računalnik na svetu, kot prvenstveni primer visoko razvite ameriške tehnologije, njegov vodilni izumitelj pa je bil dr. France Rode, priseljenc iz Slovenije. Na svetovni razstavi v New Yorku leta 1964-65 je kot ponos Amerike blestel avtomobil prihodnosti, izum in izdelek vsestranskega genija, priseljenca Janka Bucika. V ZDA in Kanadi se je skozi desetletja vsak dan več milijonov prebivalcev vozilo z avtobusi, ki jih je velepodjetje General Motors zgradilo pod vodstvom clevelandskega Slovenca Edvarda Stokla. Tržaški Slovenec dr. Hilarij Rolih je vodil načrtovanje trajektov, ki dan za dnem prevažajo poleg tovora na tisoče potnikov mesta New York, pa tudi ladij velikank, ki plujejo po oceanih med Avstralijo in Ameriko.

Maks Stupar je bil eden pionirjev ameriškega letalstva in ga je *Atlanta Journal* imenoval »očeta množične izdelave letal«, nazadnje pa so pod njegovim vodstvom izdelali znaten del B-29 letečih trdnjav, ki so odločilno pripomogle k zavezniški zmagi nad Nemčijo in Japon-

sko. Dr. August Rasket je blestel kot izumitelj in vodilni načrtovalec modernih lahkih letal, medtem ko je Joseph Sutter, sin priseljence Suhadolca, zaslovel kot »oče letal Boeing 747«. Le-ta so, kot je izjavil sloviti astronaut dr. Neil Armstrong, za vedno spremenila potovanja na velike razdalje. Med nje spada tudi »Air Force One«, ameriško predsedniško in verjetno najbolj prestižno letalo na svetu; med prirojenimi modeli pa so tudi letala za medmestni potniški in tovorni promet na Japonskem, ki si brez njih težko predstavljamo uspešno japonsko gospodarstvo.

Poleg treh izjemno uspešnih astronautov, dr. Ronalda Šege, dr. Jerryja Linengerja in Sunite Williams, so ameriški Slovenci prispevali tudi vrhunskega snovalca medcelinskih in vesoljskih raket Franklina Puhka. Slednji je izumil tudi usmerjevalni sistem raketoplanov Mercury in je pred izstrelitvijo v vesolje poučeval njih pilotiranja ne le prvega ameriškega astronauta Johna Glenna, ampak še naslednjih šest ameriških astronautov, ameriška pošta pa je počastila desetletje uspešnih poletov z izdajo Mercury znamke. Knjiga z besedo in slikami predstavi tudi Edwarda Repiča, ki je odločilno pomagal skupini treh Apollo 11 astronautov pri poletu na Luno in zdaj z astronautom Buzz Aldrinom, drugim Američanom, ki je 20. julija 1969 skupaj z Armstrongom prebil 20 ur na površju Lune, raziskuje najboljše rešitve za polet na Mars. In koliko je drugih! Dr. Dušan Petrač je znan strokovnjak za vesoljsko kriogeniko. John Repar je iznašel »astro rubber«, posebno odporno gumo za vesoljske polete. Albert Volk je kot uslužbenec General Motors s sodelavcem izdelal kolesje lunarnega vozila, ki je dobesedno pustilo odtise na Luni, nanje pa je zelo ponosno tudi ameriško velepodjetje General Motors. John Hrastar je bil snovalec vesoljskih vremenskih in izvidniških satelitov in prejemnik najvišje Nasine nagrade za civiliste. Dr. Saša Bajt je izumiteljica in mednarodno priznana strokovnjakinja za večplastno rentgensko optiko in ena raziskovalk vesoljskega kometnega prahu. Gene Nemanich je bil vodilni strokovnjak na področju raziskovanja in uporabe vodika in izvoljen za predsednika vsenarodne organizacije National Hydrogen Association. Dr. Anthony Stražišar, znanstveni direktor John Glenn Nasa Research Centra v Clevelandu, je prejemnik številnih prestižnih nagrad, med njimi tudi Presidential Rank Award. Dr. Anton Mavretič je znan vesoljski strokovnjak na MIT, Harvardu in Boston univerzi.

Dr. France Rode in genialni profesor, raziskovalec in organizator dr. Zvonko Fazarinc sta pustila neizbrisen pečat na velepodjetju

Hewlett Packard, pa tudi na razvijanju in izboljševanju inštrumentov GPS. Po materi je Slovenec tudi dr. Dan Siewiorek, mednarodno znani, tudi v kitajščino prevedeni strokovnjak v arhitekturi računalnikov, med njimi »mini kompjuterjev«, ki jih v velikosti očal uporabljajo znanstveniki, piloti, zdravniki in oddelki ameriške vojske. Dr. Stephen Malaker je vrhunski teoretik, izumitelj in graditelj kriogeničnih hladilnih naprav, medtem ko dr. Robert Pucel slovi v Ameriki in po svetu kot eden glavnih izumiteljev in strokovnjakov na področju mikrovalovne teorije in proizvodnje. Dr. Miloš Krofta je izumitelj izredno uspešnih naprav za čiščenje vode, ki jih uporabljajo v 77 državah sveta, medtem ko v 46 državah tiskajo časopise s Tensor stroji, izdelanimi v tovarni Martina Hozjana. Zelo uspešno slovensko podjetje PAKO, Inc., pod vodstvom inovatorja Pavleta Koširja izdeluje precizne dele za letalsko in helikoptersko industrijo v Ameriki in svetu. Več slovenskih izumiteljev in tovarnarjev (Malaker, Fuisz, Lapornik, Svet) je prejelo prestižno priznanje RD-100 Award za enega ali več prvih sto najpomembnejših novih industrijskih izdelkov leta.

Dr. Carol Kovač je dosegla vodilne položaje (celo podpredsedniškega) pri velikanki IBM (International Business Machines). *Forbes magazine* jo je izbral za eno 50 najvplivnejših žensk (most powerful women) v Ameriki, saj je najbolj povezala medicino z uporabo (super)računalnikov v Ameriki in tehnološko naprednih državah. Sloviti *National Geographic* magazine, ameriško časopisje in televizija so proglasili skromno, a odločno Verno Grahek Mize kot rešiteljico Gornjega jezera, največjega ameriškega sladkovodnega jezera, in po njej imenovali park.

Knjiga poroča, kako je tudi v Ameriki blestel svetovno znani dr. Anton Peterlin, kako je dr. Arthur Bergles predsedoval poklicni organizaciji strojnih inženirjev, Society of Mechanical Engineers, z več kot 120.000 člani, Frank Zvanut pa Ameriškemu keramičnemu združenju. Dr. Frederick Stare, ustanovitelj in načelnik oddelka za prehrano na univerzi Harvard, je slovel kot največji strokovnjak te vrste na svetu in njegove klasifikacije štirih za zdravje bistvenih skupin hrane se učijo šolarji po vsem svetu. Mary Ann Celestina, por. Krevh, je zasnovala in patentirala porodne postelje, ki jih uporabljajo bolnice po vsej Ameriki.

Dr. Fred Billerbeck, po materi slovenskega rodu, je razvil in patentiral vrsto »Gerber Baby Food« hrane, ki z njo milijoni mater hranijo dojenčke, dr. Jack Beuk pa je po poročilu *Chicago Tribune* s svojimi

izumi dodatkov in preparatov za obdelavo mesa vplival na vso moderno mesno industrijo. Dr. Joseph Vodonikove izume poliestra uporablja tekstilna industrija po vsem svetu in so skoraj gotovo navzoči tudi v oblačilih, pokrivalih ali posteljini prenekega bralca te knjige. Patentirani slovenski izumi se vrstijo od Trentlovih čistilnih naprav za tla in stene in Stalzerjevih avtomatičnih poštnih metrov in kserografičnih elektronskih tiskalnikov do Zupančičevih tomografskih CT skanerjev in dr. August Razpetovih inštrumentov za tehtanje letal med poletom. Dodajmo, da si je komaj šestnajstletni Andrew Zupan leta 1979 prislužil prvo nagrado na Mednarodnem mladinskem sejmu znanosti in inženiringa in bil povabljen kot mladoletni gost na podelitev Nobelovih nagrad v Stockholm.

Slovenec John Laurich je med pionirji digitalne fotografije, Franc Grum pa vrhunski strokovnjak preučevanja svetlobe. Elmer Rebol je sodeloval z dr. Enricom Fermijem pri razvoju atomske bombe in atomov za mir, Edward Pekol pa s slavnim astronomom prof. Allenom Hayekom, medtem ko je Frank Kerze snoval nuklearne reaktorje, med njimi tudi tistega za pogon prve atomske podmornice USS Nautilus, splovljene leta 1954. Rudy Ivancic je glavni inženir za elektronske sisteme vesoljskega teleskopa JWST, ki naj bi presegel vse dosedanje v zgodovini človeštva.

Dr. Aleš Strojnik je užival mednarodni sloves kot graditelj najmočnejšega elektronskega mikroskopa, bil pa je tudi ljubiteljski graditelj letal, medtem ko je njegov sin, dr. Primož, vodilni ameriški strokovnjak za funkcionalno električno stimulacijo organov, podobno pa se uveljavlja tudi Joseph Mrva, znan zlasti po sistemu MEDStim. Dr. Dušan Prevoršek je za soizum SPECTRA plastike, ki je desetkrat močnejša od jekla, a vendar tako lahka, da plava po vodi, postal eden dveh ameriških Izumiteljev leta, dr. Gordon Vehar, čigar dognanja so v veliki meri rešila problem zdravljenja hemofilije in pripomogla k napredku zdravljenja raka in srca, pa je kar dvakrat blestel kot ameriški Izumitelj leta. Dr. Robertu Suhadolniku so pripisovali »čudežne uspehe« na področju zdravstva, zlasti pri zdravljenju aidsa. Izumi dr. Petra Bonuttija bogatijo ortopedsko medicino, Zitherlovi brizgalniki brez igel pa so z množičnimi cepljenji po strokovnih ocenah preprečili številne epidemije po vsem svetu in rešili sto tisoče življenj. In kako bi mogli prezreti dr. Donalda Jerino, ki je bil med milijonom znanstvenikov iz vsega sveta 37. najpogosteje citirani pisec znanstvenih razprav in so ga poznavalci stroke predlagali za Nobelovo nagrado v kemiji.

Kaj vse poleg številnih zanimivih in spodbudnih življenjskih zgodb ter »srečanj« z belgijskim in švedskim kraljem in s špansko in švedsko kraljico ter tujimi industrijskimi geniji kot Hewlettom in Packardom ter Steve Jobsom skrbni bralec še odkrije v tej knjigi - izjemni zakladnici podatkov, slik in dokumentov o presenetljivo bogati slovenski iznajdljivosti in ustvarjalnosti, ki je pustila neizbrisen pečat napredka ne le v Ameriki, ampak po vsem svetu!

JAKA REPIČ*

**USTRVARJALNOST MED SLOVENCIMI PO SVETU
V LUČI ANTROPOLOŠKIH IN ETNOLOŠKIH
RAZISKAV****UVOD**

Avtor teh vrstic se zahvaljujem Slovenski kulturni akciji in njeni predsednici dr. Katici Cukjati za povabilo k predavanju v Slovenski hiši v sredini oktobra 2015 ter k oddaji tega prispevka. Kot etnologa in antropologa, zaposlenega na Filozofski fakulteti v Ljubljani, me že zadnjih deset let zanima življenje Slovencev v Argentini, oblikovanje in ohranjanje slovenskih identitet ter različnih družbenih in kulturnih vidikov preteklih in sodobnih transnacionalnih migracij med Argentino in Slovenijo. Leta 2015 smo z manjšo skupino, v kateri sodelujejo še dr. Kristina Toplak z ZRC SAZU v Ljubljani in dr. Juan Carlos Radovich ter Nadia Molek s Filozofske fakultete Univerze v Buenos Airesu, začeli z bilateralnim raziskovalnim projektom z naslovom *Umetnost v diaspori: Antropološka raziskava ustvarjalnosti med Slovenci v Argentini in med povratnimi migranti*. To je bil razlog mojega obiska Argentine v septembru in oktobru 2015 ter predavanja, v katerem sem poskusil predstaviti etnološke in antropološke vidike obravnavanja umetnosti kot družbenega pojava, ter izpostaviti nekatera vprašanja, povezana z umetnostjo Slovencev v Argentini. V nadaljevanju povzemam ta razmišljanja.

Še prej pa se zahvaljujem vsem umetnicam in umetnikom ter drugim sogovornikom, ki so na nadvse zanimive načine z menoj delili zgodbe svojega življenja. Zahvaljujem se tudi sodelavcem zgoraj omenjenega projekta za pomoč pri raziskavi, Filozofski fakulteti v Ljubljani, Filozofski fakulteti Univerze v Buenos Airesu, Javni agenciji za raziskovalno dejavnost RS in Ministrstvu za znanost in tehnologijo Argentine pa za financiranje obiska.

---

* Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

ETNOLOŠKE IN ANTROPOLOŠKE RAZISKAVE UMETNOSTI

Etnologija ter socialna in kulturna antropologija sta znanstveni disciplini, ki obravnavata načine življenja različnih družbenih skupin in kulturno raznovrstnost na nivoju vsakdanjosti, torej skozi življenja in delovanja posameznikov in različnih družbenih skupin. Obe disciplini, ki sta se v Evropi v devetdesetih letih 20. stoletja institucionalno povezali, sta večji del svoje zgodovine na različne načine obravnavali tudi umetnost.

Slovenska etnologija je izhajala pretežno iz nemške šole (*Volkskunde*) in se je v predakademskega smislu oblikovala že v 18. in zlasti v 19. stoletju, ko je svojo vlogo igrala v procesu oblikovanja in utrjevanja slovenske narodne identitete. Razsvetljenski pisci in kasneje akademiki so zbirali in opisovali t. i. narodno kulturo, predvsem najrazličnejše običaje, ki so jih spremljali izrazi duhovne kulture, torej ljudske pesmi, zgodbe in slikovne upodobitve. Iz teh zapisov je izšla delitev kulture na materialno, družbeno in duhovno kulturo, ki je obravnavala tudi ljudsko umetnost. Pri ljudski umetnosti je šlo za koncept umetnosti, ki nima znanega avtorja, ampak je rezultat bivanjske kulture, torej značilnosti okolja in načina življenja. Primer so lahko panjske končnice, na katerih so upodobljene podobe najrazličnejših izrazov tradicionalne kulture, ki se je naslanjala pretežno na kmečko življenje.

Slovenska etnologija, ki se je imenovala tudi narodopisje, je v prvi polovici 20. stoletja še sledila raziskovanju narodnih starožitnosti oziroma tradicionalnih kulturnih in družbenih pojavov, ki naj bi označevali narodno kulturo. Od šestdesetih let 20. stoletja dalje se je etnologija v Sloveniji postopoma usmerila v raziskovanje sodobnosti, od kmetstva in ljudske umetnosti pa k urbanemu življenju in delavskemu razredu. V devetdesetih letih 20. stoletja pa se je povsod v srednji in vzhodni Evropi disciplina odprla navzven in se povezala z antropologijo, ki so jo zanimala podobna splošna vprašanja o človeku, družbi in kulturi. Veliko vlogo pri tem so imele tudi raziskave Slovencev po svetu. Med njimi naj naštejemo le nekatere: Ingrid Slavec Gradišnik je opisala življenje Slovencev v Nemčiji, Breda Čebulj Sajko je pisala o življenju Slovencev v Avstraliji, Nives Sulič o Slovencih v ZDA, o Slovencih v Argentini pa smo pisali Rozalija Arnsšek, Ksenja Batič, Zvone Žigon, Kristina Toplak, Irene Mislej, Marija Lukšič Hacin, Jernej Mlekuž, Roza Švent, Joži Vovk, Nadia Molek,

Jaka Repič in drugi. Od teh sta se posebej z umetnostjo ukvarjali predvsem Irene Mislej in Kristina Toplak.

Socialna in kulturna antropologija se je prav tako vso svojo zgodovino ukvarjala z umetnostjo. Evolucionizem 19. stoletja je zunajevropskim ljudstvom zanikal sposobnost visokega umetniškega ustvarjanja. Takšna misel je temeljila na razumevanju različnih faz civilizacijskega napredka človeških družb od divjaštva in barbarstva do civilizacije. Prav zato je bilo zbiranje ljudske umetnosti pri manjših evropskih narodih tako pomembno za oblikovanje narodne zavesti. Antropologi so se usmerili na raziskave in razstave t. i. 'primitivne' umetnosti, ki so jo postavljali kot nasprotje visoki umetnosti zahodne civilizirane družbe, katera naj bi izkazovala 'rasno' in kulturno superiornost Evrope.

Pod vplivom difuzionizma, ki umetnosti ni več razumel kot izkaz kulturne evolucije, ampak povezav, migracij in trgovine med različnimi družbami, je Franz Boas, nemški etnolog in utemeljitelj ameriške kulturne antropologije, razumevanje umetnosti utemeljil skozi paradigmo kulturnega relativizma in zgodovinskega partikularizma. Zanimale so ga ustvarjalne veščine kot znanje in načini, kako so umetniške in druge predmete uporabljali ter jim pripisovali pomene v posameznih kulturnih in družbenih okoljih.

V sredini 20. stoletja se je uveljavilo razumevanje umetnosti kot mehanizma ohranjanja družbenega ravnovesja. Poleg temeljnih družbenih institucij, kot so sorodstvo, religija, politika itd., ima umetnost nalogo ohranjanje notranja družbene strukture. Strukturalizem je bila sistemska teorija, ki je umetnost razumela kot izraz nezavednih umskih procesov. To je bilo pomembno predvsem zato, ker so s tem antropologi zavrnilo opozicijo visoke in primitivne umetnosti, prav tako pa zahodno idejo visoke umetnosti kot univerzalne. Roy Sieber je celo zagovarjal, da kultura in umetnost omogočata družbeno stabilnost in med-skupinsko razlikovanje. Zanj je bila umetnost kategorija medkulturne primerjave, naštel pa je osem kvalit, ki jo določajo: »umetnost je človeško delo, izraža veščine, urejenost, prenaša pomen, je proizvod zavestnega namena, učinkuje, prinaša občutek povezanosti in sproža takojšnji odziv« (v Svašek 2007: 34). Sicer takšna široka opredelitev ni prav zelo uporabna, je pa zanimiva, saj povezuje posameznikovo in družbeno raven umetniškega delovanja. Tudi drugi avtorji so opozarjali, da umetniških del ne

ustvarjajo kulture temveč posamezniki, ki jim določajo slog, materialne vidike in pomene. Howard Becker je v sociologijo umetnosti vpeljal koncept »umetnostnih svetov«. Umetnosti namreč ni obravnaval kot ustvarjalnega delovanja posameznikov umetnikov, temveč kot proces ustvarjalnih odnosov med različnimi akterji (umetniki, posredniki in potrošniki), institucijami, umetniškimi objekti. Zato so antropologi družbeno kompleksnost umetniške produkcije začeli obravnavati tako skozi kulturo, v kateri je oblikovanje pomenov družbeni in zgodovinski proces, kot tudi skozi vidik ustvarjanja posameznih umetnikov in njihovih družbenih refleksij.

V nasprotju z umetnostno zgodovino so v antropologiji zavrnilo opredeljevanje umetnosti skozi estetske kriterije. Alfred Gell je zagovarjal, da antropologija ne definira umetnosti skozi estetske, filozofske ali umetnostno-zgodovinske kriterije, temveč zgolj skozi družbeno-relacijske matrike, iz katerih izhaja, jih oblikuje, ali je v njih vpeta. Tako se je sodobna antropologija podala tudi na polje obravnave zahodnih umetniških praks, ki jih razume kot umetniške refleksije različnih družbeno kulturnih pojavov (npr. migracij, oblikovanja identitet itd.). Gell nadaljuje z razmišljanjem o odnosu med ustvarjalcem in umetniškim delom – umetnik ustvarja dela, ta pa povratno oblikujejo njegovo ali njeno osebnost in identiteto. Sporočilnost umetniškega dela torej deluje tudi izven domene umetnika, na ta način pa umetniki skozi svoja dela podaljšajo svoje družbeno delovanje.

Sodobni antropološki pristopi umetnost razumejo v najširšem kulturnem, zgodovinskem in družbenem kontekstu. Antropologija umetnosti skuša razumeti kompleksnost procesa kreativnosti in umetniškega delovanja na nivoju posameznikov in družbe. Umetnost predstavlja zgodbe, ki nam lahko razkrivajo ne le umetnikovo osebno življenje in procese oblikovanja identitet, temveč tudi prekrivajoče se plasti kulturno, družbeno, ekonomsko in politično definiranih izkustev.

UMETNOST V SLOVENSKI DIASPORI V ARGENTINI

Slovensko emigracijo, še posebej migracijo v Argentino, so večkrat obravnavale različne etnološke, antropološke, sociološke in zgodovinske raziskave (npr. Mislej 1995; Rant 1998; Žigon 1998, 2001; Sjekloča 2004; Repič 2006; Toplak 2008; Molek 2012), nekateri avtor-

ji pa so posebej obravnavali umetniško delovanje posameznikov v okviru migracij oziroma slovenske skupnosti (med njimi na primer Mislej 1995, 2001, 2003; Toplak 2008; Repič 2010, 2012). Na tem področju želim posebej omeniti predvsem delo Kristine Toplak »*Buenas Artes*«: *Ustvarjalnost Slovencev in njihovih potomcev v Buenos Airesu*, ki obravnava kompleksne povezave med migracijskimi izkušnjami in umetniškim delovanjem nekaterih posameznikov ter njihovo vključenost v različne družbene kontekste, kulturne kroge in »umetnostne svetove«. Umetnost – kot temeljno področje ustvarjalnosti, v katerem umetniki reflektirajo lastne in skupinske življenjske izkušnje, spomine, vizije in mitologije – lahko razkrivajo različne vidike izkušenj migracije, spomina na domovino, pa tudi načinov življenja v diaspori in samoizpraševanja o lastni identiteti.

Umetnost po eni strani obravnavam skozi koncept diaspore ali emigrantske skupnosti, ki je nastala zaradi specifičnih zgodovinskih okoliščin, v katerih je »slovenstvo« oblikovano v ideološkem smislu (npr. z ohranjanjem družbenega spomina na begunstvo in s pomočjo identitetnih politik v skupnosti), skozi družbene prakse (med temi so predvsem pomembna praznovanja in rituali) in seveda z bogato kulturno produkcijo (umetniško in literarno ustvarjanje). Koncept diaspore sicer označuje emigrantsko skupnost, ki oblikuje specifičen odnos do preteklosti in do svoje domovine oziroma domovine svojih staršev ali prednikov. Wiliam Safran (1991) je diasporo opredelil kot skupnost migrantov, ki živijo zunaj svoje domovine in se po migraciji slabo integrirajo v novo družbeno okolje. Takšne skupnosti oblikujejo na primer begunci in njihovi potomci, ki z ohranjanjem družbenega spomina na travmatične dogodke utrjujejo skupno izkustvo in notranjo povezanost v skupnosti. Poleg tega ohranjajo tudi vizije in mite o domovini, upanje na vrnitev in različne povezave z domovino. Brubaker (2005) je povezave z domovino in mitologijo vrnitve označil celo za ključni značilnosti diaspore in temelj ohranjanja družbene identitete.

Po drugi strani me zanima umetniško delovanje v smislu posameznih ustvarjalcev, njihovih zgodb, motivacij in različnih izkušenj. Umetnost izhaja iz ustvarjalnega delovanja posameznikov, ki so vpeti v širša družbena okolja, zato lahko reflektira družbene procese v Argentini, kaže pa tudi na osebne in družbene izkušnje begunstva, migracije in življenja v slovenski skupnosti v Argentini. Umetnike, umetniške predmete in umetniško delovanje v antropologiji razumemo predvsem kontekstualno, torej skozi zgodovinske in druž-

bene kontekste izkustev, kulturne produkcije ter načinov reprezentacije in potrošnje. Zato me zanima tudi vključenost posameznikov v različne »umetnostne svetove«, kjer se umetniško izobraževanje in delovanje lahko prekriva z nacionalnim, ali pa tudi ne. Na kratko, umetnost je polje delovanja, skozi katerega spoznavamo tako izkustva in motivacije posameznih ustvarjalcev kot tudi ožjega in širšega družbenega okolja, v katerega so vpeti. Njihovo umetniško delovanje lahko veliko pove tako o značilnostih slovenske skupnosti, odnosu do preteklosti in domovine, pa tudi o družbenih procesih v širšem argentinskem in globalnem okolju.

Slovenska skupnost v Argentini, ki so jo oblikovali begunci po 2. svetovni vojni, je ohranjala močno protikomunistično držo, spomini na vojno, beg, komunistično revolucijo, izgnanstvo in poveljne poboje v domovini pa so postali ključni identifikacijski dejavniki v diaspori. Zgodbe domovini, izgnanstvu in novem življenju v Argentini so se pojavljale tudi v raznolikih umetniških delih na področju literature, glasbe, kulturnih in gledaliških predstav, pa tudi v likovni in kiparski umetnosti. Različna literarna, glasbena in druga umetniška dela so močno vpeta v organizacijsko, kulturno in politično delovanje skupnosti. Pojavljajo se na primer ob praznovanjih in ritualih, v slovenskih šolah, publicistiki itd.

Kulturna in umetniška dejavnost je bila v skupnosti zelo pomembna in razvita, delno pa se je prekrivala z društvenim delovanjem Zedinjene Slovenije ter v lokalnih domovih v Buenos Airesu, Mendози in Barilocheju. Krovni umetniški program Slovenska kulturna akcija pa je šel v smer vzbujanja zanimanja za ustvarjalnost in umetniško delovanje, decentralizacijo vpliva osrednjega društva, nadaljevanje katoliške kulturne tradicije in povezovanje izobražencev, znanstvenikov in umetnikov (Rot 1994; primerjaj Toplak 2008: 87–101). Slovenska kulturna akcija se je hitro povezala tudi s Slovenci v drugih državah, zlasti v Kanadi, ZDA, Venezueli in nekaterih evropskih državah, po slovenski osamosvojitvi pa tudi s Slovenijo. Umetnikom omogočila izobraževanje, ustvarjanje in možnosti razstavljanja doma in po svetu. Pod njenim okriljem se je oblikovala tudi umetniška šola, v kateri so »zrasli« številni slovenski umetniki. To je nedvomno opazno tudi pri njihovem delovanju, ki ga vsaj v nekaterih delih ustvarjanja zaznamujejo družbeni spomini, ideološka pozicija skupnosti, odnos do domovine in zavezanost umetniškim zvrstem in tematikam, ki so bile pomembne za ohranjanje slovenske identitete (Toplak 2008: 94). Zavezanost tematikam »slovenstva« in ohra-

njanju spominov na domovino in izgnanstvo je bila najbolj opazna v literarnem ustvarjanju, a se je kazalo tudi na drugih področjih. »Pri večini Slovencev je bilo dojemanje umetnosti omejeno na realistično slikarstvo predvojnega obdobja ali impresioniste, s poudarjeno nacionalno konotacijo« (Toplak 2008: 98). Prav likovna umetnost pa se je najprej odmaknila od te smeri, začela upoštevati smernice bogate argentinske umetnosti in se vključevati v umetniške svetove Buenos Airesa (Toplak 2008: 98). Že nekateri starejši umetniki, zlasti pa mlajše generacije slovenskih umetnikov so se močneje vključili v argentinske umetnostne kroge in presegali nacionalne konotacije v umetniškem ustvarjanju.

MUSEO CONVENTILLO MARJAN GRUM

V soški Buenos Airesa, imenovani La Boca, se je leta 1987 naselil slikar in kipar Marjan Grum, ki je kot otrok z družino leta 1945 pobegnil iz Slovenije pred grožnjami komunistične revolucije. Leta 1987 je več kot sto let staro hišo, nekdanji *conventillo*, preoblikoval v galerijo in lokalni kulturni center *Museo conventillo Marjan Grum*. V galeriji živi, ustvarja kot kipar in slikar ter razstavlja in prodaja svoje umetnine. V Boci in v lokalnem kulturnem društvu je zelo dejaven, na glavni ulici Caminito pa na stojnicah turistom prodajajo njegove značilne železne kiparske izdelke, največkrat z motiviko tanga, gavčev, glasbenikov, Boce in podobno. S prodajo turističnih spominkov in drugih umetniških izdelkov financira delovanje galerije, v kateri lahko obiskovalci spoznajo bogastvo njegovega kiparskega in likovnega ustvarjanja.

Njegova galerija in umetniška dela izražajo kompleksno prepletanje sledov izkustev migracije, spominov na domovino, življenja v svetovljanskem Buenos Airesu in močnega umetniškega angažmaja v Boci. Največji del njegovega opusa je sicer kiparski, razvil pa je značilen slog grobo varjenih železnih kipcev in struktur. Pod razstavnim delom je delavnica, v osrednjem dvorišču pa občasno pripravlja tudi različne prireditve. V galeriji je sicer opazne precej simbolike mešanja slovenskih in argentinskih vplivov, različnih nacionalnih simbolov, simbolike migracije iz Slovenije in življenja v Boci.

V galeriji razstavlja umetniška dela, ki so vezana na pretekle tematske razstave in na samo soško. Poseben del galerije je posvečen tudi osebni zgodovini in njegovemu življenju. V tem delu ima razsta-

vljene slike iz otroštva, iz obdobja življenja v begunskem taborišču v Avstriji, potovanja z ladjo v Argentino, imigracijske dokumente, pa tudi številna priznanja, ki jih je dobil kot umetnik. Razstavljen ima svoja kiparska in likovna dela, ki kažejo na različne umetniške sloge in eksperimentiranje z materiali ter tehnikami.

Marjan Grum je svojo umetniško pot začel s kiparstvom. Leta 1980 se je vpisal na Umetnostno akademijo v Morónu, se učil tudi pri različnih argentinskih umetnikih, od leta 1987 pa deluje v Boci in razstavlja tudi po svetu. Njegova umetnost je bila abstraktna in eksperimentalna, preizkušal je vedno nove sloge, materiale in pristope, deloval pa je predvsem pod vplivom smernic v argentinskem kiparstvu in slikarstvu. Ukvarjal se je z motivi argentinske kulture, umetnosti in glasbe, s korupcijo, pravicami staroselcev, nasiljem, pa tudi z vojnimi in povojnimi grozotami v domovini. S svojim delom je postal širše znan, saj je razstavljal tudi v Čilu, ZDA, Franciji, na Japonskem, v Sloveniji in drugod. Svoja dela je v okviru Slovenske kulturne akcije razstavljal tudi v Sloveniji med obiskom leta 1994.

Kljub delni odmaknjenosti od slovenske skupnosti in s tem od njenih ritualnih dejavnosti in ideoloških pozicij pa umetnik deli nekatere družbene spomine na nasilje, ki se kažejo tudi v njegovi umetnosti. V delu galerije, ki je najbolj odmaknjen in temačen, je skozi umetnost vzpostavil odnos do domovine in preteklosti, v njem pa razkriva razumevanje vojne in povojnih dogodkov. Marjan Grum s kiparskimi instalacijami in likovnimi deli izraža občutja ob vojnah in nasilju, ki so močno zaznamovana z osebnim in družbenim spominom na izgnanstvo in povojne poboje domobrancev, pa tudi z osebnim videnjem komunističnega režima v domovini. V tem sklopu se pojavljajo podobe smrti, krvi, množičnih pobojev in grobišč, strelskih vodov, trupel, pokopanih in zvezanih z žico, ter drugih simbolov nasilja. Med pogovorom je opisal svoj prvi obisk Slovenije in dejal, da je takrat začutil, da so »domača tla prepojena s krvjo«. Ob tem pa je omenil tudi argentinske travme glede izginulih in pobitih ljudi med vojaško diktaturo v letih 1976 do 1983.

V pogovoru je sicer zanikal, da bi ga preteklost močno bremenila in je dejal celo, da je bila zanj migracija v Argentino priložnost, da se izraža v umetnosti. Obenem pa ni pozabil omeniti bolečine, ki jo je začutil ob obisku Kočevskega roga in ob spominu na smrt njegovega očeta in številnih drugih sorodnikov.

PREPLETANJE IZKUSTEV IN VPLIVOV UMETNOSTNIH SVETOV

Alfred Gell je v delu *Umetnost in delovanje: Antropološka teorija* (1998) poudaril, da je umetnost treba obravnavati v njenih urbanih, družbenih, kulturnih, političnih in drugih kontekstih. Je namreč integrirana v družbene odnose in ne obstaja kot čisti pojav zunaj svoje družbene realnosti, ne glede na to, ali je ta družbena realnost po vsebini in značilnostih oblikovana pretežno lokalno, nacionalno ali celo skozi migracije. V umetniškem delovanju Marjana Gruma se prepletajo umetnostni slogi in vsebine, ki kažejo na različne plasti izkustev in spomina na nasilje, begunstva in umetnostne svetove Buenos Airesa. Marjan Grum je po eni strani zelo močno vpet v urbani in turistični kontekst sošeske La Boca in Buenos Airesa, obenem pa je njegovo umetniško delovanje širše in zajema različne aktualne družbeno kritične teme, pa tudi prepletanje izkustev argentinskega sveta s širnim svetom spominov na vojno, nasilje in begunstvo.

V tem prispevku sem na kratko opisal le primer enega slovenskega umetnika, a tudi pri mnogih drugih njihovo umetniško delovanje kaže na prepletanje različnih izkustev - spomina na domovino, izgnanstvo, življenja v slovenski skupnosti - z vplivi argentinske realnosti in različnih umetnostnih svetov. Pogosto izražajo nekakšno razpetost med dvema domovinama, preteklostjo in sedanostjo in prepletanje slovenskih in argentinskih podob skozi krajino ali razno simboliko. Ta razpetost se kaže tudi v življenju umetnikov, saj mnogi ohranjajo ravnovesje med delovanjem v slovenski skupnosti in življenjem v argentinski realnosti. Nekateri svoja dela razstavljajo celo v Sloveniji, so pa skozi izobraževanje, poučevanje, razstavljanje in prodajo svojih del večinoma močneje vpeti v argentinski umetnostni svet.

V projektu nas zanima ustvarjalnost med Slovenci v Argentini in med umetniki slovenskega rodu, ki so se iz Argentine preselili v Slovenijo. Umetnostni svetovi, v katerih umetniška dela nastajajo in se jih razstavlja ter interpretira, presegajo zgolj neposredne lokalne vplive. Med slovenskimi umetniki v Argentini so namreč vidna prepletanja med posameznikovim ustvarjanjem in različnimi družbenimi konteksti, ki segajo od izkustev begunstva, vplivov slovenske skupnosti, ki z različnimi dejavnostmi ohranja nacionalno identiteto, do življenja, izobraževanja in umetniškega delovanja v Argentini.

LITERATURA

Becker, Howard

1982 *Art Worlds*. Berkeley: University of California Press.

Brubaker, Rogers

2005 'The »Diaspora« Diaspora.' *Ethnic and Racial Studies* 28(1): 1–19.

Gell, Alfred

1998 *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Mislej, Irene, ur.

1995 *Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

2001 'Pregled slovenskih izseljenih likovnih ustvarjalcev.' V: *Slovensko izseljenstvo: Zbornik ob 50-letnici SIM, 1951–2001*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica. Str. 89–105.

2003 'Znana in neznana likovna ustvarjalnost slovenskih umetnikov v izseljenstvu.' *Dve domovini/Two Homelands* 17: 107–132.

Molek, Nadia

2012 'Ser esloveno en Argentina. Análisis antropológico de las diversas construcciones de eslovenidad.' Tesis de Licenciatura de la Facultad de Filosofía y Letras, de la Universidad de Buenos Aires.

Rant, Jože

1998 *Zbornik dela v zvestobi in ljubezni – Zedinjena Slovenija 1948–1998*. Buenos Aires: Društvo Zedinjena Slovenija.

Repič, Jaka

2006 »Po sledovih korenin«: *Transnacionalne migracije med Argentino in Evropo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

2010 'Ambivalent Identities Emerging in Transnational Migrations between Argentina and Slovenia.' *Dve domovini/Two Homelands* 31: 121–34.

2012 'Umetnost, urbanost in diaspora: Kulturni center Museo conventillo Marjan Grum v Buenos Airesu.' V: *Antropološki vidiki načinov življenja v mestih*. Jaka Repič in Jože Hudales, ur. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Str. 211–230.

Rot, Andrej

1994 *Republika duhov: Štiridesetletnica Slovenske kulturne akcije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Safran, Wiliam

1 991 'Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return.' *Diaspora* 1(1): 83–99.

Sjekloča, Marko

2004 *Čez morje v pozabo: Argentinci slovenskih korenin in rezultati argentinske integracijske politike*. Celje: Fit media.

Svašek, Maruška

2007 *Anthropology, Art, and Cultural Production*. London in Ann Arbor: Pluto Press.

Toplak, Kristina

2008 »*Buenas Artes*«: *Ustvarjalnost Slovencev in njihovih potomcev v Buenos Airesu*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Žigon, Zvone

1998 *Otroci dveh domovin: Slovenstvo v Južni Ameriki*. Ljubljana: ZRC SAZU.

2001 *Iz spomina v prihodnost: Slovenska politična emigracija v Argentini*. Ljubljana: ZRC SAZU.

HELENA JANEŽIČ

**ZBIRKA TISKOV SLOVENCEV
ZUNAJ RS, NUK**

*O slovenskem hramu učenosti -
Narodni Univerzitetni knjižnici
ter nekaj malega o cenzuri v Sloveniji do leta 1991.*

V Narodni in univerzitetni knjižnici, ki jo največkrat označujemo kar s kratico NUK, sem zaposlena že skoraj 20 let, službo sem nastopila kmalu po zaključenem študiju zgodovine in bibliotekarstva na ljubljanski Filozofski fakulteti. Že od otroštva so me zanimale zgodbe, predvsem lokalna zgodovina. Z zanimanjem sem prisluhnila starejšim, ko se je pogovor začel obračati v smer »*ko sem bil pa jaz mlad*« in zato ni bilo presenetljivo, da sem že konec osnovne šole vedela, kaj želim študirati. Študij zgodovine je bil logična izbira, v študiju bibliotekarstva pa sem videla dobro priložnost za službo. Med študijem sem delala v Loškem muzeju v rodni Škofji Loki, po našem starodavnem mestu pa sem vodila tudi skupine turistov. Tekom let sem vedno bolj spoznavala, kako pomembno je poznati preteklost in da stara modrost »*kdor ne pozna zgodovine, je obsojen na to, da jo ponavlja*« nepreklicno drži. Zgodovina je veda, ki kliče po reviziji in to vedno znova¹. Tako kot mora zdravnik slediti spoznanjem medicinske stroke in računalniški inženir spremljati napredek tehnike, mora tudi zgodovinar upoštevati vedno nova spoznanja in predvsem ne dovoliti, da ostajajo zamolčana oziroma namerno prezrta.

V NUK vodim Zbirko tiskov Slovencev zunaj RS, ki domuje v eni najlepših stavb, ki jih je za Ljubljano ustvaril arhitekt Jože Plečnik. Tako kot imajo svoje zgodbe knjige, ki jih v svojih nedrjih skriva znamenita Plečnikova lepotica, jih ima tudi stavba sama. Načrti za-

---

1. Podbersič ml., R. S knjigo in puško? <http://www.casnik.si/index.php/2015/08/21/s-knjigo-in-pusko/> (citirano 28. 10. 2015)

njo so nastajali v letih 1930-31, nato pa so za skoraj 10 let obležali v predalih, saj je takratna beograjska oblast močno nasprotovala postavitvi. Veliko vlogo pri tem, da se je gradnja začela, so imeli študentje leta 1919 ustanovljene ljubljanske univerze. Združili so se v Akademsko akcijo za gradnjo univerzitetne knjižnice, organizirali proteste in zbirali podpise v podporo izgradnji.² Knjižnica je svoja vrata v novi stavbi odprla na predvečer druge svetovne vojne, tik preden je italijanska vojska vkorakala v Ljubljano in nato delovala tudi med drugo svetovno vojno.

Postavili so jo na mestu, kjer je nekoč stala ena od dveh Turjaških palač, oziroma Auerspergov dvorec. V njem je imela dom ena najbogatejših kranjskih plemiških rodbin.³ Ob velikem ljubljanskem potresu 1895 je bila stavba močno poškodovana. Ker se je ni splačalo obnoviti, so jo porušili, prostor med Gosposko in Vegovo ulico pa je 40 let čakal na nov »dvorec«, tokrat namenjen knjigi. Glavi vhod ima knjižnica z ene najkrajših ulic v Ljubljani, ki ima samo eno hišno številko, ime pa je dobila po rodbini Turjaških (Auerspergih). Današnji NUK torej domuje na Turjaški ulici 1.

Arhitekt Plečnik je v času ustvarjanja načrtov za knjižnico živel v Ljubljani. V Trnovem si je, zadaj za trnovsko cerkvijo sv. Janeza Krstnika, postavil hišo, v kateri je danes arhitekturni muzej.⁴ Rodil se je leta 1872 še bližje središču mesta in otroštvo preživel v skromni hiški skupaj s starši in še tremi brati in sestrami. Ker mu šolanje ni šlo najbolje, ga je oče vzел k sebi v mizarso delavnico, kjer se je še posebej rad ukvarjal s pohištvenimi detajli. S pomočjo deželne študentske stipendije je kmalu nadaljeval šolanje na državni obrtni šoli v Gradcu in se izučil za umetnega mizarja, načrtovalca pohištva. V Gradcu je na razstavi občudoval načrte arhitekta Otta Wagnerja za berlinsko katedralo in takrat se je odločil za študij arhitekture. Eno leto je delal pri Wagnerju, leta 1895 pa se je vpisal na akademijo. Po treh letih je študij zaključil z najboljšim diplomskim delom, kar mu je prineslo

---

2. Slovenska nacionalna knjižnica. Ob 60-letnici preimenovanja v Narodno in univerzitetno knjižnico. Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, 2006.

3. Rodbina Auersperg. <http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi131739/> (citirano 28. 10. 2015)

4. <http://www.mao.si/Plecnikova-zbirka.aspx> (citirano 03. 11. 2015)

Rimsko stipendijo, s katero je lahko potoval po Italiji in Franciji. Tam se je oplajal z ostanki antične arhitekture, kar se je kasneje odražalo tudi v njegovih delih. Po vrnitvi je še eno leto ostal pri Wagnerju, že leta 1900 pa se je osamosvojil. Že samostojno je na Dunaju preuredil ali na novo zgradil več stavb, najbolj znani sta Zacherlova palača in cerkev sv. Duha.⁵

V začetku 1911 Plečnika srečamo v Pragi, kjer je deloval kot profesor na umetnoobratni šoli. V prvih desetih praških letih ni veliko gradil, nato pa ga je leta 1920 češki predsednik Masaryk zaprosil, naj ustvari simbole nove države, ki jih bo ljudstvo prepoznalo in jim sledilo. Dela na grajskem griču, ki mu Pražani rečejo Hračani, so trajala do leta 1934. Vzporedno z deli na gradu je preurejal tudi predsednikovo rezidenco na gradu Lani in zgradil cerkev Presvetega srca Jezusovega na Vinohradih.⁶

Skoraj istočasno z imenovanjem za prvega arhitekta prenove praškega gradu je Plečnik prevzel tudi profesuro na oddelku za arhitekturo novo ustanovljene ljubljanske univerze. Tudi v Ljubljani so v tem času začela nastajati prva dela po njegovih načrtih (Stara tehnika, Dom duhovnih vaj in prizidek k stari hiši v Trnovem, cerkve sv. Frančiška v Šiški in Gospodovega vnebohoda v Bogojini, Orlovski štadion v Ljubljani, stavbi Vzajemne zavarovalnice (današnji Triglav) in Ljudske posojilnice v Celju). Trideseta leta so obdobje velikopoteznih mestnih ureditev v Ljubljani, kar se v literaturi označuje kot *Plečnikova Ljubljana*. Svetovno slavo so mu prinesle izvirne arhitekturne rešitve kot je Tromostovje, Tržnice in ureditev nabrežja Ljubljanice pa tudi Kongresnega trga in Tivolija ter Cerkev sv. Mihaela na Barju. Stavba Narodne in univerzitetne knjižnice velja za eno najlepših iz njegovega ljubljanskega opusa. Na njeni zunanjsčini in v notranjosti se prepletajo številni antični elementi s simboli, povezanimi z domačo tradicijo.

O stavbi bi lahko povedali še marsikatero zgodbo, med drugim je leta 1944 nanjo strmoglavilo nemško poštno letalo in to na del, kjer se nahaja Velika čitalnica. K sreči je bila prazna, saj se je nesreča

5. Hrausky, A. et. al. Jože Plečnik. Dunaj, Praga, Ljubljana. Ljubljana, Cankarjeva založba, 2007.

6. Krečič, P. Jože Plečnik, moderni klasik. Ljubljana. Državna založba Slovenije, 1999.

zgodila januarja, v času hudega mraza, zaradi vojnih razmer pa je v knjižnici že zdavnaj zmanjkalo kurjave. Uničenega je bilo okrog 60.000 enot gradiva in vsi javni katalogi.⁷

Zgodb tudi v današnjih časih ne zmanjka, najbolj aktualne so povezane z izgradnjo novega NUK ali NUK II, ki bo nekoč stal v neposredni bližini Plečnikove mojstrovine. Tudi te imajo že dolgo brado, saj je od prvih načrtov do danes minilo že več kot 25 let, nove stavbe pa še ni, čeprav bi bila zaradi količine gradiva, ki ga hrani stara Plečnikova lepota, več kot potrebna.

Zgodovina knjižnice pa šteje mnogo let več kakor stavba sama. Njeni začetki segajo v leto 1774, to je čas Avstrijske monarhije in vladavine cesarice Marije Terezije. Kot prosvetljena vladarica se je zavedala pomena izobraženosti svojega ljudstva, med našimi šolarji pa je najbolj znana kot vladarica, ki je uvedla obvezno osnovno šolo. Omenjenega leta 1774 je 637 knjig pogorelega jezuitskega kolegija iz Ljubljane namenila javni rabi, kar je bilo za tisti čas dokaj nenavadno dejanje. Knjige so namestili v stavbo, kjer je domoval licej, zato se je knjižnica dolga leta imenovala Licejska knjižnica ali Licejka. Z leti je bogatila svoje fonde z darovi in volili, veliko dragocenosti pa je vanjo prišlo v času vladanja Jožefa II., sina Marije Terezije, ki je z razpustitvijo številnih samostanov na Kranjskem močno pripomogel k obogatitvi Licejkine zbirke.⁸

Do potresa 1895 je bivala v stavbi Liceja na mestu, kjer so danes ljubljanske Tržnice, nato pa je zaradi dotrajanosti stavbe izgubila svoje domovanje, knjige pa so razselili na različne lokacije po mestu. Večkrat je tudi spremenila ime, po ukinitvi ljubljanskega liceja leta 1850 je postala deželna Študijska knjižnica. Po koncu prve svetovne vojne je 1919. leta s preimenovanjem v Državno študijsko knjižnico dobila vlogo osrednje knjižnice za vso Slovenijo s pravico do prejetja obveznega izvoda tiskov s tega območja, ko pa je 1921. leta

---

7. Kodrič Dačić, E. Univerzitetna biblioteka v Ljubljani od kapitulacije fašistične Italije do konca druge svetovne vojne (1943-1945). Knjižnica, 2005, 49, 1/2, 169-185.

8. Stefan, K. Zgodovina C. kr. Študijske knjižnice v Ljubljani. Ljubljana. Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Narodna in univerzitetna knjižnica, 2009.

postala Državna biblioteka, so v njen fond začeli pritekati še obvezni izvodi iz vseh predelov nekdanje Jugoslavije.⁹

Ob ustanovitvi prve slovenske univerze v Ljubljani leta 1919 je knjižnica prevzela še funkcije in naloge centralne univerzitetne knjižnice, a je ostala prostorsko utesnjena v zasilno prenovljenih prostorih gimnazije ob Poljanski cesti. Tako je Ljubljana kot univerzitetno mesto imela vse do začetka druge svetovne vojne v svoji univerzitetni knjižnici le 18 čitalniških sedežev. Pomemben podatek je, da je že leta 1807 Licejska knjižnica dobila pravico do prejemanja obveznega izvoda, kar pomeni, da so se vanjo začeli stekati tiski s cele dežele Kranjske. Obvezni izvod publikacij je tudi po današnjem zakonu Republike Slovenije¹⁰ glavni način pridobivanja gradiv. Vsak založnik v Sloveniji je dolžan v NUK dostaviti 4, oziroma 16 izvodov publikacij, ki jih izda. Na ta način se bogata narodova dediščina ohranja tudi za bodoče rodove, kar je glavno poslanstvo narodne knjižnice.

V vseh letih se je pod streho NUK steklo že okoli 3 milijone enot gradiva in če bi to prevedli v metre, bi zneslo celih 25 kilometrov. Slovenci smo eden najbolj pišočih narodov, po številu knjig na prebivalca nas prekašajo le še Islandci,¹¹ vsako leto pa v Sloveniji izide tudi okrog 1.800 naslovov serijskih publikacij. Stavba NUK na Turjaški je že zdavnaj postala pretesna za vse, Plečnik ni mogel slutiti, v kakšne razsežnosti se bo razmahnila knjižna produkcija, da o ostalih medijih, ki prinašajo zapise, niti ne govorimo. Zato že dve desetletji, pravzaprav od takrat, ko so bili narejeni prvi načrti za novi NUK, gradivo skladiščimo v najetih prostorih na drugem koncu mesta. Ker je Ljubljana le žepna izdaja velikega mesta, pot do skladišč traja 15 minut in naši uporabniki povečini dobijo naročeno gradivo še isti dan. Kljub vsemu pa vsi že težko čakamo novo stavbo, ki bo bolj odgovarjala sodobnih zahtevam univerzitetne knjižnice. Funkcija

---

9. Kodrič Dačić, E. Obvezni izvod na slovenskem ozemlju (1807-1945). Knjižnica, 1994, 38, št.1/2,7-22.

10. Zakon o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub). Uradni list Republike Slovenije, 16 (2006), št. 69, 3. 7. 2006.

11. Bilban, T. Bodo knjižnice skladišča slabih knjig ali točke kvalitetnih dialogov med knjigami in bralci? <http://www.ludliteratura.si/kritika-komentar/bodo-knjiznice-skladisca-slabih-knjig-ali-tocke-kvalitetnih-dialogov-med-knjigami-in-bralci/> (citirano 3. 11. 2015).

narodne (depozitne) knjižnice je v slovenskem primeru združena z univerzitetno funkcijo. To pomeni, da je NUK hkrati tudi glavna knjižnica Univerze v Ljubljani in oskrbuje profesorje in študente z literaturo, potrebno za študij.

Vseh teh 25 kilometrov gradiva je v NUK razporejenih v različne oddelke, ki so oblikovani bodisi glede na tip gradiva ali pa na tematiko. Največji oddelek je **Zbirka serijskih publikacij**, kjer hranijo vse, kar izhaja periodično: od prvega slovenskega časnika z naslovom *Lublanske novice* pa do aktualnih dnevnikov, revij, magazinov...

V Kartografski in slikovni zbirki hranijo različne zemljevide, atlase, karte, mape in globuse, poleg tega pa imajo bogato zbirko originalnih in reproduciranih grafik, umetniških reprodukcij v listih, mapah in albumih brez obsežnejšega besedila, fotografije, slovenske plakate, stenske ilustrirane koledarje, razglednice, portrete pomembnih osebnosti, spominske albume, ekslibrise, vedute mest in pokrajin, umetniške voščilnice in podobice.

Glasbena zbirka hrani predvsem zvočne posnetke, koncertne sporede ter dokumentarno gradivo o slovenski glasbeni ustvarjalnosti in poustvarjalnosti, kakor tudi referenčno in bibliografsko literaturo o glasbenikih in glasbenih delih.

Ko uporabnik zaide v **Zbirko drobnega tiska**, je nemalo presenečen, kaj vse se skriva v skladiščih. Nacionalna knjižnica je namreč dolžna zbirati tudi tisti natisnjen »drobiž«, ki ga doma običajno vržemo stran, če nismo ravno strastni zbiralci, v običajnih knjižnicah pa pogosto tudi ne dobi mesta. Sem sodijo publikacije, ki obsegajo največ štiri strani (razglednice, lepaki ali plakati, prospekti, zgibanke, letaki) ali publikacije ki imajo več strani, a so brez strnjene besedila (koledarji, katalogi, gledališki in drugi programi).

Zbirka, kjer je v trezorjih shranjeno najstarejše gradivo, se imenuje **Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov**. Je temeljna nacionalna in državna zbirka rokopisnega gradiva s področja literature, jezikoslovja in širše humanistike. Nastala je skupaj z narodno knjižnico v letu 1774. Njen začetni fond so bili srednjeveški kodeksi in listine iz samostanskih, nadškofijske in zasebnih knjižnic. Zbirka se je močno obogatila v 19. stoletju, ko so vanjo z nakupi in darovi vključili nekatere večje zbirke rokopisnega gradiva (npr. Žige Zoisa, Jerneja Kopitarja), še posebej pa v 20. stoletju, ko se začne sistematično zbi-

ranje avtografov in celotnih zapuščin posameznih ustvarjalcev in zbiralcev.

V stavbi NUK nastaja še ena zbirka dokumentov, to je **Digitalna knjižnica Slovenije**,¹² ki živi na svetovnem spletu. Je osrednji slovenski spletni portal za dostop do digitaliziranega znanja in kulturnih zakladov in ponuja dostop do več kot 600.000 enot digitaliziranega in izvorno digitalnega gradiva nacionalnega kulturnega in znanstvenega pomena. Vseh digitalnih strani je skupaj že 3,5 milijona, med drugim več kot 50.000 številčk znanstvenega časopisja, več kot pol milijona številčk starejše in sodobne periodike, več kot 10.000 fotografij in prav toliko knjig, več kot 6.000 plakatov, približno 2.000 enot notnega gradiva, 700 razglednic, 300 naslovov časopisja, skoraj 700 zemljevidov, 81 vedut, 100 zvočnih posnetkov, 12 virtualnih razstav...¹³

DLib.si je enostavno povedano knjižnica na spletu, ki je na voljo vsem – kadarkoli in kjerkoli, prek računalnika ali mobilnega telefona; do nje lahko dostopate prosto, brez vseh omejitev; v vaš dom, na delovno mesto, univerzo ali šolo prinaša pisne kulturne zaklade Slovenije, redkosti, ki jih hranimo v NUK in v drugih slovenskih knjižnicah. Hkrati vam omogoča dostop do aktualnih strokovnih člankov in drugih celotnih besedil.

Na portalu Digitalna knjižnice lahko prelistate vse številke revije *Meddobje*, vse letnike *Zbornika Svobodna Slovenija* ter tednik *Svobodna Slovenija*, trenutno od leta 1994 do 2014, digitaliziramo pa tudi ostale številke.

Celo v svetovnem merilu pa je najbolj posebna tista posebna zbirka NUK, ki se danes imenuje **Zbirka tiskov Slovencev zunaj RS** in je naslednica nekdanjega D fonda. Gre za zbirko emigrantske literature, ki je začela nastajati takoj po letu 1945, ko je nekdanja Univerzitetna biblioteka postala Narodna in univerzitetna knjižnica. Kot nacionalka se je znašla pred velikim izzivom. V desetletjih, ki so sledila, je krmarila med narodnim poslanstvom zbiranja vse slovenske zapisane dediščine in veljavno zakonodajo. Uradni akt o ustanovitvi¹⁴ je nalagal, naj se »*Narodni in univerzitetni knjižnici poš-*

---

12. Spletni naslov Digitalne knjižnice Slovenije je www.dlib.si.

13. www.dlib.si (citirano 3. 1. 2015)

14. Akt o ustanovitvi narodne in univerzitetne knjižnice. Uradni list

ljajo tudi take knjige in druge tiskane stvari, katerih razpečevanje je iz katerih koli razlogov prepovedano«, 11. člen Zakona o tisku iz leta 1945¹⁵ pa je posebej govoril o prepovedih v zvezi z razširjanjem in prodajanjem posameznih knjig in drugih tiskanih stvari. Tako je imel NUK od svoje ustanovitve dalje vsa pravna zagotovila, da lahko zbira tudi tisk slovenske politične emigracije in ostalo »sporno« gradivo. Po zakonu ga je morala bibliografsko obdelati, shranjeno je bilo v posebnih prostorih, izposoja pa omogočena le za znanstveno-raziskovalno delo. Fond se je imenoval D fond, ker je bil sprva shranjen v direktorjevi pisarni, do leta 1991 so zanj veljali posebni pogoji dostopa. Vsak uporabnik je moral prinesiti priporočilno pismo ustanove in natančno obrazložiti namen pregledovanja. France Pibernik, moj profesor s kranjske gimnazije, je o obisku D fonda povedal tole: »...Če sem hotel priti do gradiva v rokopisnem oddelku NUK, sem moral pridobiti posebno priporočilo, ki mi ga je izdalo Društvo slovenskih pisateljev, toda z njim sem prišel na črno listo obiskovalcev D fonda.«¹⁶

Sporno gradivo so po tistem zbirali še v knjižnici Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (danes Inštitut za novejšo zgodovino), na Teološki fakulteti in v Univerzitetni knjižnici Maribor, kjer so leta 1990 izdali popis prepovedanih knjig v obliki kataloga.¹⁷

V Zbirko tiskov Slovencev zunaj RS se je v 45 letih steklo več kot 700 knjig in 144 naslovov periodike. Ob vsej tej gori gradiva sem neizogibno začela razmišljati o cenzuri. Kaj se je v Sloveniji dogajalo na področju knjig in knjižnic po letu 1945, kako to, da je v »nukov bunker« zašlo toliko knjig in kaj je bilo merilo, da niso smele biti v rednih skladiščih? O cenzuri v Sloveniji od leta 1945 do 1991 sem v letu 2015 pripravila razstavo za 18. Slovenske dneve knjige v Mariboru, ki so bili posvečeni prav prepovedani in kulturni literaturi.

Slovenskega Narodno osvobodilnega Sveta in Narodne Vlade Slovenije, 2 (1945), 46, 24. 10. 1945.

15. Zakon o tisku. Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije, 2 (1945), 65, 31. 8. 1945.

16. Pibernik, F. Jeklo na žametu ali kaj vse je bila cenzura. Delo, 1998, 40, 121, 16.

17. Prepovedana – izobčena literatura v UKM: ad acta katalog. Maribor, Univerzitetna knjižnica Maribor, 1990.

Irena Žužek
»ČRIČKOVO PETJE«, 50 x 70 cm, akril (2013).

Doživela je velik odmev, predvsem pa obilo presenečenih izjav, saj je večina obiskovalcev prvič slišala, da so bile 4 slovenske knjige prepovedane celo v Uradnem listu.

Pravzaprav so nosilci družbene moči v vseh obdobjih zgodovine skušali nadzirati pretok idej in omejiti vpliv tistih, ki bi lahko škodile njihovim interesom. Postopkom, ki so jih od antike do danes oblikovali v ta namen, rečemo cenzura. Slovar slovenskega knjižnega jezika cenzuro tolmači kot uradno pregledovanje javnosti namenjenih del.¹⁸ Razlikujemo med predhodno ali preventivno cenzuro, ki zagotavlja vnaprejšnjo kontrolo vsake objave in izključi možnost prodora neželenega materiala v javnost ter retroaktivno ali suspenzivno (represivno) cenzuro, ki ugotavlja spornost že objavljenega za nazaj. Po potrebi objavljeno zapleni, kršitelje pa preganja.

Za komunistične sisteme je bila značilna politična cenzura, ki pravno formalno sploh ni obstajala. Svobodo izražanja so omejevali mimo ustave in zakonov, včasih celo v nasprotju z njimi. Posluževali so se grobih represivnih ukrepov, političnih pritiskov ali pa »mehkejših«
metod izključevanja in onemogočanja.

Ko so leta 1945 komunisti v Sloveniji (Jugoslaviji) prevzeli oblast, je nastopilo obdobje grobe represije in neposredne politične cenzure. Vodil jo je Agitprop (Oddelek za agitacijo in propagando, ustanovljen s strani Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije) in je trajala tudi v času spora z Informbirojem.¹⁹ Po letu 1953 pa je z ukinitvijo Agitpropa nastopil domišljen sistem preventivne cenzure in bil v veljavi vse do konca osemdesetih let. Vodile so ga ideološke komisije pri CK KPJ in tiskovni sveti pri Socialistični zvezi delovnega ljudstva.

Daleč najbolj učinkovita pa je bila vseobsegajoča samocenzura. Ta je bila del vsakdanjega miselnega okvira in je bila tako rekoč samou-

---

18. Slovar slovenskega knjižnega jezika, <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>, (citirano 3. 11. 2015).

19. Informbiro oz. Informacijski biro komunističnih partij je bilo mednarodno svetovalno in usmerjevalno telo devetih evropskih komunističnih in delavskih partij, ki je v obdobju 1947-1956 imelo cilj, da uskladi njihovo delovanje. Ustanovljeno je bilo septembra 1947, do poletja 1948 s sedežem v Beogradu, po sporu s Komunistično partijo Jugoslavije pa v Bukarešti.

mevna. Postala in ostala je ključen vzvod ohranjanja komunistične oblasti in je zagotavljala njeno dolgotrajno stabilnost. Poleg Draga Jančarja, enega najvidnejših slovenskih pisateljev našega časa je o cenzuri odlično spregovoril tudi pisatelj Igor Torkar, ki je bil leta 1948 obsojen na montiranih dachauskih procesih: *»Najhujši cenzor pisatelja je – avtocenzura. Tista podzavestna, ki se priplazi v pisatelja takrat, kadar vladajočemu režimu uspe ustvariti v družbi univerzalni strah. Ta strah je od vekomaj najmočnejše vezivo slehernega vladajočega režima, da ne razpade. Strah, ki rodi strah, da te bo strah. Ta strah ponavadi rodi apatijo. Apatija pa pisatelja prežene v duševno emigracijo. Duševni zdomec pa ne more biti dober pisatelj!«*²⁰

Eden prvih ukrepov po prevzemu oblasti je bilo »čiščenje« kultur-
nih ustanov, ki se je nakazovalo že pred uradnim koncem druge svetovne vojne. Aprila 1945 je na osvobojenem ozemlju nastal načrt, po katerem bi po vojni *»obveljal omejen dostop za nekatere slovenske knjige, ki so izšle po okupaciji in tudi prej, a še prav posebno za vse tujejezične knjige, ki so bile na slovenskem ozemlju v prodaji in ki so v skladiščih raznih založništev.«*²¹

Akcija čiščenja knjižnic in knjigarn je v Sloveniji potekala zelo na široko. V maju 1945 so začasno prepovedali prodajo vseh knjig, revij in drugih publikacij v vseh knjigarnah na Slovenskem in imenovali komisijo, ki naj bi v čim krajšem času pregledala zaloge. Komisijo je imenoval minister za prosveto v Narodni vladi Slovenije Ferdo Kozak in ta je ocenila, katere publikacije bodo ostale v prostem obtoku in katere bo potrebno izločiti iz javnega prometa ter omejiti dostop do njih. 20. maja je komisija sporočila založnikom in knjigarnarjem, kakšne so do nadaljnjega omejitve prodaje knjig in nato začela sestavljati sezname.

Prvi seznam knjig, ki se trajno ali začasno izločijo iz prometa, je ugledal luč sveta konec julija 1945 in je obsegal 8 strani (okrog 200 slovenskih in tujih avtorjev) s priloženimi navodili za uporabo. Utemeljitev s seznama pa se glasi:

---

20. Torkar, I. Cenzura krokarjem odpušča, slavce pa muči. Delo, 1998, 40, 115, 53.

21. AS 1643, š. 83, I/2.

»...nekatera dela se izločajo zaradi profašistične miselnosti pisca, čeprav bi ta iz njegovih starejših del ne bila še razvidna (Knut Hamsun in dr.), druga pa zaradi vsebine, ki je nasprotna našemu gledanju na poglobljena življenjska vprašanja.«²²

Na njem so se med drugimi znašla dela Mussolinija, Leona Rupnika, Cirila Žebota, Zorka Simčiča, Tineta Debeljaka, Janeza Jalna, Severina Šalija, Jožeta Dularja, Aleša Ušeničnika ter posamezni ali celi letniki revij.

Prvi popravek seznama avgusta 1945²³ je ukinil prepoved razširjanja del nekaterih avtorjev iz prvega seznama, dokončno pa je obveljal tretji seznam,²⁴ ki ga je ministrstvo za prosveto razposlalo 6. novembra 1945. Ministrstvo ni natančno predpisalo, kaj naj bi z izločenimi deli storile knjigarne in založniške hiše, ljudje pa se spominjajo številnih tovornjakov, ki so vozili izločene knjige v papirnico Vevče v predelavo.

Knjižnicam pa je ministrstvo s posebno odredbo predpisalo, kako naj hranijo izločena dela ločeno od ostalega gradiva in komu ga smejo izposojati:

»Smejo jih izposojati le v študijske namene; pri tem se mora zainteresent izkazati z dovoljenjem oblasti. Dovoljenje izdaja le šolska ali prosvetna oblast in prosvetni referent sindikata. Izločitev ne velja za učiteljske knjižnice, ker se načeloma izločujejo knjige le iz takih knjižnic, kjer so knjige dostopne širšim slojem.«²⁵

Glavno merilo za to, da se je knjiga uvrstila na seznam, je bila napačna politična opredelitev avtorja. Imen piscev se v Sloveniji do padca komunizma ni omenjalo. Njihova dela so izhajala v tujini, v domovini pa, če so tja prišla, so bila varno spravljena v tako imenovanih »bunkerjih« nekaterih knjižnic.

Uradno je bilo v Jugoslaviji v času od 1945 do 1991 prepovedanih 11 knjig, v Sloveniji pa 4. Vse prepovedane knjige so izšle v tujini, saj je bilo v Jugoslaviji zaradi predhodne cenzure skoraj nemogoče izdati karkoli s sumljivo vsebino.

22. AS 231, š. 37, 3159/2-45.

23. AS 231, š. 37, 3159/4-45.

24. AS 231, š. 37, 3159/5-45.

25. AS 231, š. 37, 3159/2-45.

Prve objave o prepovedih v Uradnih listih se nanašajo na knjige Milovana Đilasa, prva slovenska prepovedana knjiga pa je *Slovenija včeraj, danes in jutri* (1967), avtorja Cirila Žebota.²⁶ Kot velik zagovornik narodne sprave in neodvisne slovenske države ter eden glavnih ideologov Slovenskega državnega gibanja je bil trn v peti tedanjim oblastnikom, zato je njegova knjiga končala v »bunkerju«, če ji je že uspelo priti čez mejo v Jugoslavijo.

Sledila je prepoved drobne tržaške knjižice s pomenljivim naslovom *Slovenija 1968 - kam?* (1968).²⁷ Takoj po izidu je bila v Uradnem listu objavljena tudi prepoved vnosa in razširjanja knjige *Nekje je luč* Vinka Beličiča (1975),²⁸ leta 1978 pa še prepoved Hladnikove knjige *Od Triglava do Andov*.²⁹

Od številnih neformalnih prepovedi naj omenim le prvo izdajo Torkarjevega romana *Umiranje na obroke*, ki govori o Golem otoku. Pisatelj mu je priložil anketo z vprašanjem *Ali so bili naši lagerski procesi 1948-1952 razpoznavna kopija stalinističnih procesov?* in odgovore 12 intelektualcev. Ko je bila knjiga že stiskana, je prišla na Cankarjevo založbo zahteva ustanoviteljice založbe RK SZDL Slovenije, naj se anketa umakne. Avtor in urednik Tone Pavček sta bila zadevi primorana ugoditi.

V Sloveniji je bilo v času od 1945 do 1991 več kot 30 sodnih prepovedi širjenja tiska, v Jugoslaviji pa skupno več kot 200. Rezultat različnih pritiskov na uredništva so bile tudi številne umaknjene ali spremenjene že natisnjene strani časopisov.

Aprila 1957 je prvo sodno prepoved doživela slovenska revija *Beseda* (1951-1957). S tretjo številko, v kateri je bil objavljen odlomek iz romana Lojzeta Kovačiča *Zlati poročnik*, je prenehala izhajati. *Reviji 57* je uspelo preživeti slabe dve leti. Zaradi serije člankov v njej je bil na 9 let zapora obsojen Jože Pučnik, revijo pa so ukini-

---

26. Odločba o prepovedi vnašanja in razširjanja knjige *Slovenija včeraj, danes in jutri*. Uradni list SFRJ, 23 (1967), št. 27, 21. 6. 1967.

27. Odločba o prepovedi vnašanja in razširjanja brošure *Slovenija 1968 kam?*. Uradni list SFRJ, 24 (1969), št. 14, 10.4.1968.

28. Odločba o prepovedi vnašanja in razširjanja brošure *Nekje je luč*. Uradni list SFRJ, 31 (1975), št. 25, 23.5.1975.

29. Odločba o prepovedi vnašanja in razširjanja knjige *Od Triglava do Andov*. Uradni list SFRJ, 34 (1978), št. 26, 19.5.1978.

li. Prepovedani so bili študentski časopisi, glasila z versko vsebino in publikacije informativno-propagandnega značaja. Največkrat so bile prepovedane *Tribuna* (9 krat), *Mladina* (2 krat) in *Katedra* (2 krat).

Do leta 1989, ko je bila izdana zadnja prepoved tiskane besede, je bilo prepovedanih 31 tiskov in uvedenih 43 kazenskih postopkov proti piscem ali urednikom.

Tudi taka je bila naša stvarnost petdeset let in danes lahko rečem, da se je nismo v celoti zavedali. Generacije, ki smo hodile v šolo še v času socializma, kakor smo imenovali našo obliko komunizma, smo živele v nekakšni vati, iz katere mnogi še danes nočejo izstopiti, saj je v njej na videz varno in mehko. Toda za kakšno ceno?

Kljub vsemu že 25 let živimo v svoji, samostojni državi, četrto stoletja ni kar tako. Da je do prelomnice sploh prišlo, imajo velike zasluge tudi Slovenci, ki živijo izven meja matične domovine. Ideja o samostojni Slovenije je odšla z njimi na tuje in se po kapljicah vračala nazaj, dokler ni postala močna reka, ki je podrla močan, a dotrajan jez. K temu je brez dvoma pripomogla tudi zapisana beseda in kljub temu, da je bila zaprta v takih in drugačnih bunkerjih, je pronicala na plano. Pomembnost zapisanega je izjemna, ohranjanje le-tega pa je bila, je in bo, častna naloga Narodne in univerzitetne knjižnice.

GREGOR PAPEŽ

**BRANKO REBOZOV IN
DOMOBRANSKA POEZIJA**

Knjige po navadi čakajo, da s sebe otresejo agonijo časa. V garaži sem med staro šaro poleg neuporabnega kolesa in straniščne školjke hranil več knjig, ena izmed njih je imela naslov *Črn Plamen*. Zagledal sem jo, ko sem odbiral knjige, s katerimi bi zakuril velik ogenj. Vzel sem jo v roke in zbodel me je spomin. Nato sem se vrnil v sedanost, to zdajšnjost, ko se zavem, da je vse, kar je Branko Rebozov zapustil na zemlji, prav ta edina njegova knjiga. Prej nisem opazil, da knjiga ni bila namenjena prodaji, in rekel bi, da z njo tudi ni iskal uspeha na knjižnem trgu. Njena vrednost je lahko samo to, da je nekakšna njegova zapuščina.

Če je bil Balantič prvi domobranski pesnik, potem je Rebozov - tako sem že zapisal v slovenskem zdomskem tedniku - zadnji domobranski pesnik. Trditev je v nekem smislu nevzdržna, saj je primerjava med njima nemogoča. Med njima je preveč razlik. France Balantič je bil mistik, Rebozov pa predvsem praktičen človek. Knjiga Rebozova je bila natisnjena leta 2012, opremil jo je in za tisk pripravil njegov sin. Zato se v uvodu ponaša, češ da je izdaja namenjena »družini, sorodnikom, prijateljem in znancem« in ni »za prodajo na knjižnem trgu«. Spomnim se, da je bil Branko takrat precej bolehen. Ko sem jo po nekaj letih spet vzel v roke in z nje zbrisal prah, sem jo iz garaže odnesel k sebi in jo postavil med druge knjige - poleg Pounda, Audna, Verna in vseh *Meddobij*, v katerih ni mene.

Brankova knjiga je krasna zdomska knjiga. Pomembna toliko, kot je pomembna domobranska pesem, če bi ta kategorija obstajala. V tej zvrsti bi prvo mesto zasedal pesnik France Balantič. Njegovo poezijo odlikuje izvirnost, pomembno pa je tudi to, da je zelo mlad umrl. V tej kategoriji zamolčane poezije je bil Balantič nekakšen *poète maudit*, čeprav je svetniško pisal. Šele potem bi ga postavil v neobstoječo kategorijo domobranske pesmi, ki za nas ljudi obstaja ne glede na dokaze literarne teorije. Prijatelj iz Slovenije mi je pisal, češ

da taka trditev daje misliti. Od tega, kdaj bo domobranska poezija kot literarnozgodovinska in literarnoteoretska kategorija priznana in postavljena tudi v šolske učbenike ... poleg nje pa še marsikaj drugega ..., do širših vprašanj slovenske zgodovine in - sedanjosti.

O poeziji Rebozova pa naj spregovori on sam. Od leta 2004 sva si dopisovala. Hranim nekatera njegova pisma. Nisem med tistimi, ki občasno hladnokrvno počistijo vse, kar pripada preteklosti, da jim ostane le gola sedanjost. Zase vem, da hranim veliko reči, a tudi vem, da bo prišel čas, ko bo treba neuporabno vreči v ogenj. Ničesar nimam proti sedanjosti. Je ne zaničujem in tudi ni potrebno, da bi kdor koli omalovaževal sedanjost. Sedanjost je sama po sebi prezirljiva. Sam se navezujem na stare reči, take, ki nosijo v sebi kako zgodbo ali kako praznino. Brankova pisma pa so bila vedno polna. Vedno si je vzel čas, da jih je pisal. Tako mi je, v svoji človeški dimenziji in brez kakršne koli mistike, pisal septembra 2009:

»Mojega prvega maila s čestitkami za tvojih zadnjih 25 pesmi nisi prejel? Tistih, ki sem jih poslovenil, ne bom uničil, je bilo preveč truda. Lepo od tebe, da si o moji pesmi s psom in sploh o mojih pesmih in pesnjenju izrazil iskreno svojo kritiko. Mislim, da iskreno in tudi prav. Že davno pokojni Nikolaj Jeločnik mi je kot korektor pri *Meddobju* in v tiskarni Baraga nekoč pisal, da pesniti ni moj konjiček. Jaz sem kljub temu prej in še danes pesnil iz dveh razlogov. Prvi je, ker so pri Slovencih v šolah in domovih že od nekdanj občudovali po napisanih pesmih tudi njih pesnike, in že ubog fantek v šoli sem si poželed, da bi me kdo občudoval in ljubil. Drugi vzrok pa je bil praktičen in nič tako ambiciozen in domišljav, ali samoljuben: pesnil sem zaradi ekonomije s časom, ki ga je od mene zahtevala skrb za preživetje družine. Bolje mi je tekla proza, verzi pa so zahtevali manj moje fizične pozornosti in manj časa... Vendar v begunstvu s tako veliko družino v resnici ni bilo časa za poezijo, da ne omenim pomanjkanja vsaj tistih motivacij, ki jih lahko prinašajo družbeni odnosi in možnosti objavljjanja. Če k temu dodam še razna druga usodna razočaranja (nedokončane študije itd.), lahko rečem, da sem pesnil in pisal bolj iz potrebe po časti in ljubezni kot iz pesniškega talenta. Tak je tudi rezultat tako mojega pesnjenja kot moje bitne zadostitve.

Oh, malenkost tu in tam. Z ozirom pa na tone in tone napisanega, tudi pesmi, se bom počutil, da sem bil uspešen, če se ohrani kot lepa ali dobra ena sama moja pesem... Nihče pa ne more biti več, kot je. Lahko pa je manj, tega se bojim. Ti teoretiziraš kritično tudi o poeziji kot umetnosti in skoraj o obeh govoriš kot o nečem skoraj nedosegljivem. Seveda je France Balantič, da ne rečem France Prešeren in kdo drug za njima zelo višje v teh planinah besede. Mene to ne moti. Ni važno, če lazim nekje zadaj ali nižje, muči me ljubezen, ki je vključena v pesniškem naporu in v želji po priznanju. Vendar tudi to je, kot je s slavo Shakespearja, ali Danteja, ali Homerja itd. itd. H komu pripada v resnici ta slava?«

» (...) Jaz se še vedno hitro upeham, iznenada tako oslabim, da je moj glas, kot je piš iz preluknjanega meha. Dolguješ mi (še bolniški) obisk.«

Očitno se Rebozov otepa vsake duhovnosti. Trdi, da ne piše iz kakšnih 'višjih' razlogov. Vzroki njegovega pisanja so posvetni, tičijo v najosnovnejši stvarnosti, in ne upira se razkriti, da je zanj literatura z duhovnim namenom neke vrste *delirium tremens*. Tako je nekoč zapisal, da mu je pesnik in duhovnik Štefan Tonkli dajal vtis človeka, ki je v duhovniškem poklicu vedril, v resničnem svetu pa je zanj deževalo in padala toča. Brez dvoma je bil Rebozov praktičen človek, razlagal si je pesniški dar kot nekaj, kar nastane iz želje po ljubezni in občudovanja. Ali je to res tako? Ne verjamem. Ali si vsaj težko predstavljam, da bi nekdo pisal, ker išče občudovanje; pisanje je velikokrat sramotno razkrivanje samega sebe. Poleg tega pa pisanje pomeni pogosto, da nimaš kaj povedati. Najboljše v literaturi je ne povedati ničesar.

Naslednji dan tistega septembra 2009 sem mu odpisal. Pisala sva si po slovensko, čeprav ne obvladam jezika:

»Dragi Branko!

Po mojem se Nikolaj Jeločnik ni zmotil, a to ni tako slabo, ker 'lastna hvala se pod mizo valja'. K pregovoru pa dodajam: 'Hvala drugih pa se še nižje od mize valja.' Kakšne vrste literat ste vi, naj vam povem prek nekega svojega spomina. Spominjam se, da

ste nekoč rekli: 'Pišem za prihodnje generacije.' Človek včasih kaj pove, ne da bi se zavedal, kaj je povedal, pa tudi pozabi, da je kaj povedal. Tisto, da pišete za prihodnje generacije, ste povedali v karapačajskem domu, ob mizi pri tomboli, medtem ko ste polnili kartice. Sedeli smo ob isti mizi ob balinišču. Potem ste nenadoma vstali in šli po dobitok. Dali so vam par nogavic in ste se vrnili k mizi z nogavicami in petdesetimi pesi manj. Zaman ste jih iskali po žepih in končno izjavili: 'Madoniš, so me okradli.' Verjamem, da se tega že ne spominjate več, a tako je bilo. Jaz sem imel takrat malo več kot dvajset let in sem mislil: 'Piše za mojo generacijo?' (...) Dobra poezija je brezčasna, tako pravijo, a to ne drži popolnoma. Za poezijo, ki nima časa, moram iskati, kaj je onstran 'cirkunstancialnosti' (vem, da te besede ni v slovenščini). V vas bi iskal in našel teatralnost. Preveč teatralnosti je v vas, v vaši poeziji. Vsekakor ste pisali za nove generacije. V redu. V *Almanahu* srednješolske rasti tega leta (nečakinja mi ga je pokazala) je neki mladenič citiral odlomek vaše poezije o ladji Generala Stewarta. Ta poezija je tudi bila objavljena v Sloveniji*. Najbrž je ta tista poezija, ko bo, tako kot to pričakujete od ene, ostala v spominu. Oprostite, danes mi slovenščina ne steče ...«

* (Danes tudi vem, da je del pesmi, objavljene v *Meddobju* leta 2006 na straneh 165-169, navedel arh. Jure Vombergar v prispevku *Ob 60. obletnici začetka prihajanja slovenskih beguncev v Argentino*. Prispevek je bil objavljen v reviji *Tretji dan*, september / oktober 2007, str. 103. Prav tako sem našel, da si je prvi verz kot naslov 'izposodil' poročevalec tednika *Družina* / 6. julija 2008 / - jasno - Rebozova sploh niti omenil ni.)

V nedeljo, 27. septembra 2009, mi je Branko Rebozov odgovoril:

»Dragi Grega!

Napisal si mi to pismo v pravilni slovenščini, da sem se čudil. V zadnji tretjini pa se ti je jezik res zapletel. Razumel pa sem vse. Lepo in dobro je, da literati ali pesniki drug drugemu odkrito povemo kritiko in svoj okus o napisanih pesmih!

Da boš enkrat za vselej rešen tiste moje izjave v karapačajskem domu, ki mi jo serviraš ob vsaki priložnosti, ki se ti ponudi, ti povem, da se trenutka zelo dobro spominjam, že zato, ker si me nanj večkrat spomnil po samem dogodku. Tudi tiste moje izjave in tebe se spomnim, in sicer prav take, kot si se jo ti točno zapomnil, da se je čuditi. Gotovo je v tebi, mladem ambicioznem pesniku, delovala, si mislim, tako, da je nisi pozabil, da se z njo vred spominjaš tombole v domu in nogavic, ki sem jih zadel... Spomniš se tudi tistih petdeset pesov itd., s tem si o njih obudil tudi meni spomin o tisti davni resničnosti. Vse je tako res, česar se spominjaš! Ni pa res, kako si ti razumel tisto mojo izjavo. Rekel sem, da pišem pesmi oziroma da so moje pesmi za prihodnje generacije samo iz dejstva, ker so tako rekoč vse moje pesmi posvečene domobrancem ali moji begunski usodi, in sem bil takrat prepričan, da te pesmi nimajo možnosti izdaje v Sloveniji! In tudi ne tukaj, v Argentini, oziroma v emigraciji ne pri slovenski skupnosti, ki se je klerikalna izogibala celo imena domobranci, za katere so bili le-ti rupnikovci ... Zato je pravzaprav nastal spor med *Svobodno Slovenijo* (in *Vestnikom*) s *Taborom* ... In tudi kulturna politika tedanje Slovenske kulturne akcije je bila ne objavljati domobranskih tem in pesmi. K temu pa se je tudi takrat še, in že, pridružilo do mene zakompleksirano neprijateljsko zadržanje v Kulturni akciji tvojega očeta, ki mojih pesmi ni hotel objavljati, rekoč: ti imej denar, jaz pa poezijo...«

Moja in Brankova družina sta nekoč bili prijateljski, potem se je to prijateljstvo pretrgalo, a v zadnjih letih in do konca sva on in jaz nadaljevala tisto prijateljstvo, ki ga je imel že od begunskih in taboriških časov z mojim očetom. Še to hočem dodati, da nimam nobenega namena kakor koli polemizirati z njim (zame bi to bilo povsem nesmiselno) ali pisati ocene o poeziji Rebozova – najboljšo je o sebi povedal on sam.

Popeljala sva to prijateljstvo do konca, morda ob koncu nekoliko pretrgano. Novembra 2012 mi je pisal na kratko. Odgovoril sem mu in mu povedal, kako je bilo na večeru poezije pri Slovenski kulturni akciji:

»Dragi Branko!

Bil sem v soboto v Slovenski hiši in vprašal Cirila Pergarja po vašem zdravju. Rekel je, da nočete niti iz sobe iti dol, da vam je res slabo. Ampak jaz sem vedel, da igrate samo predstavo, da je vaše zdravje dobro (...) Večer je potekal med branjem poezije. Vse poezije so bile, od prve do zadnje, pravo leposlovno govno - vključno moje, logično. Branje je bilo pod nivojem. Nihče ni bral počasi in v ritmu poezije, tega res ni bilo. Tako tudi ni bilo mogoče ničesar razumeti, ni moglo priti do src ljudi. Poezija je bila slaba in izvedba jo je naredila še slabšo.

Ko sem prihajal po aveniji Juana Bautiste Justa proti Rivadavii v smeri Slovenske hiše, sem hodil po popolnoma praznih cestah. To je bila sobota po sedmi uri zvečer. In bila je imenitna prispodoba praznine. Na tem blagem prizorišču sem takrat resno razmišljal, da poezija ni zame. Ko sem se s kulturnega večera, posvečenega poeziji, vračal domov, pa mi je bilo v celoti jasno.«

Natančno sem mu opisal, kako je potekal tisti večer, in potem mi je z obsežnim pismom odgovoril:

»Zelo sem bil vesel tvojega pisma, ne samo, ker je svojstveno izčrpno v poročanju, ampak tudi pisano skoraj v odlični slovenščini, še posebej, če jo primerjam s tvojo nekdanjo, pogosto posuto s pobalinskimi vulgarizmi. Ne manjka mu niti dobrega humorja niti spodobnosti, ki je zadnje, česar poet ne sme nikoli izgubiti. (...) Še enkrat ti hvala za pismo, ki ti ga s svojim vračam. Kaj več drugič, ko se rešim tega svojega teatra (...) Včasih je samota, biti sam, najboljšo zdravilo poleg mladostnih sanj, lepih, nedosegljivih, ter ljubiti, saj z očmi, sposobnih muz. Obstajajo, Bogu hvala.«

To je bil pravi, resnični Branko Rebozov. Če bi ga z besedami portretiral, bi ga moral najbrž drugače prikazati, pa ga orisati z

njegovimi lastnimi besedami. A Branko je izjavil, da bo uspel, če se ohrani kot lepa ali dobra ena sama njegova pesem. Sam ne vem, katera bi bila tista pesem. Izbral bi *Slovo od lipe*, pesem na deseti strani knjige *Črn Plamen*. V knjigi pa je pripomba in posvetilo na prvi strani:

»Črn Plamen/Pesmi - Spominu v Vetrinju leta 1945 od Angležev izdane in v roke boljševiskom izročene in pobite slovenske domobranske vojske in drugih bratskih z enako usodo.«

1. septembra 2016

KATICA CUKJATI

Ivan Hribovšek

**PREVOD ANTIGONE
GRŠKEGA DRAMATURGA SOFOKLESA**

Lansko leto je Družina d.o.o. v zbirki Sidera izdala in založila v Ljubljani Sofoklejevo *Antigono* v prevodu *Ivana Hribovška* v nakladi 400 izvodov.

Pri založbi Družina je v zbirki Sidera v prenovljeni izdaji izšel Hribovškov neposreden prevod Antigone. Na pisateljskem odru knjižnega sejma se je o Ivanu Hribovšku, njegovem pesniškem ustvarjanju in prevodu Antigone s klasičnim filologom dr. Kajetanom Gantarjem, profesorjem Davidom Mavrinom (urednikom knjige) kot dobrim poznavalcem zamolčanih pesnikov Francetom Pibernikom pogovarjal pesnik in klasični filolog, urednik zbirke Sidera Brane Senegačnik. V začetku je zbrane na odru pozdravila predstavnica Društva pisateljev. V uvodu predstavitve je direktor založbe Družina Tone Rode dejal, da je založba ponosna, da izdaja enega prvih prevodov Antigone v slovenščino izpod peresa mnogo prezgodaj umrlega pesnika Ivana Hribovška.

Prevajalec je rokopis prevoda in zvezek z zbranimi pesmimi Pesmi Marjana Gostiše, maja 1944 izročil prijateljici Anici Resman. Tej pa je Hribovškove zapise, med drugim tudi prevod Antigone, uspelo skriti pred zaplembami in uničenju UDBE. Čez dobro desetletje ji je uspelo zvezek preposlati v Argentino. Dr. Kajetan Gantar je med drugim dejal: »Zanimalo me je, kaj ima prevod, ki ga založba želi izdati, saj imamo v slovenščini že štiri ali pet prevodov Antigone...« Nato je pojasnil, da se ob branju Hribovškove prepesnitve tega ni več spraševal.

Antigona je ime številnih dramskih likov, tragedij in kompleksnega kulturnega fenomena. A je tudi več od tega.

Knjigo je uredil David Mavrini. Oprema in prelom sta delo Lucijana Bratuša. Slikovno gradivo je posredovala Rokopisna zbirka NUK-a. Recenzenta prevoda pa sta Marko Marinčič in Vid Snoj. Na naslov-

nici je predstava Antigonega očeta - brata Ojdipa in tebanska sfinga, rdeče figurni kiliks iz leta 470 pr. Kr., shranjen v Vatikanskih muzejih.

Hribovškov prevod Antigone je bil leta 2014 predstavljen v Ljubljani; leta 2015 pa v okviru Slovenske kulturne akcije v Buenos Airesu. V kazalu lahko zasledimo tri vsebinske točke: predgovor, Antigona in pripombe k prevodu.

V predgovoru je pojasnjeno, da se je Ivan Hribovšek, ki je rokopis sam oblikoval kot knjigo, zavestno odločil za prepesnitev, za pesniški in ne za filološki prevod. Odlika te knjige je med drugim, da je vzporedno s slovenskim prevodom objavljeno tudi besedilo grškega izvirnika. V knjigi je reproduciran odlomek iz Hribovškovega rokopisa, ki bralcu odkrije sled pesnikovega največjega prevajalskega dela in mu tudi na ta način približa njegov svet.

V tretjem delu Pripombe k prevodu, med drugim prevajalec Hribovšek pojasni, kdo so nastopajoče osebe v tej grški tragediji. V grških dramah nastopajo tudi zborske partije. Prevajalec je bil mnenja, da so zborske partije zelo smotrno urejene. Tem odlomkom v drami bi po vrsti lahko dali naslove: 1. Radost, 2. Človek, 3. Usoda, 4. Eros, 5. Trpljenje in 6. Molitev.

Začetna misel ob izdaji tega prevoda, je bila, naj bi dr. Kajetan Gantar napisal uvodne besede. Pozneje pa so ta razmišljanja narasla v knjigo dvojčico, kjer sta se dr. Kajetan Gantar in prof. Brane Senegačnik v bogati in globoki analizi dotaknila tragičnega življenjepisa Ivana Hribovška. Dr. Gantarjeve podteme življenjepisa so med drugimi:

Ivan Hribovšek zamolčani pesnik brez groba.

Pesnikova življenjska pot in dijaška leta.

Hribovškov prijatelj Janez Remic (1921- 1945).

Izpolnjevanje šolske praznine s prevajanjem Sofoklove Antigone.

Hribovškov prevajalni pristop.

Poklonitev in usoda Antigone.

Matura na gimnaziji v Beljaku in študij klasične filologije na dunajski univerzi.

Razmere na dunajski univerzi v obdobju nacizma.

Usodno zadnje leto vojne.

Repriza Antigone v živo.

Od strani 109 dalje pa nam Brane Senegačnik približa Antigono in njen kontekst. Po mnenju Senegačnika, je fenomen Antigonina nekaj, kar se vedno znova ponavlja in deluje in ima svojo zgodovino, vendar ni zgolj zgodovina. Je simbol, ki se v zgodovini uporablja za različne vsebine, ki navdihuje in izziva dramske ustvarjalce, umetnost, filozofijo, etiko, politiko, akademsko življenje. Če je bila pod obnebjem krščanske kulture ljubeča in pobožna sestra, je moderna Antigonina predvsem upornica - vseh oblik in stopenj, od protestnice do anarhistke. Prav tako je tudi analogija med Polineikom in tisoči pobitih in nepokopanih na slovenskih tleh med drugo svetovno vojno in po njej samo v tem, da so oboji nepokopani sorodniki Antigone, ki vstopajo v ta prostor.

Antigonina je bila do sedaj petkrat prevedena v slovenščino. Prvi prevod je poslovenil Cvetko Golar, leta 1924. Drugi prevod je delo Frana Albrechta, leta 1941. Znan je prevod Antona Sovreta l. 1968. Leta 1978 jo je prevedel dr. Kajetan Gantar.

France Pibernik ima veliko zaslug za izid Hribovškovih del: *Pesmi 1944, neizbrane pesmi / zgodnji članki / predavanja / Dunajska zapiska / Pisma*. Uredil je tekste in napisal opombe. Izdal je Institut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2010).

France Pibernik, *Ivan Hribovšek* (življenjska in pesniška pot Monografija k Zbranim delom SAZU, 2010. France Pibernik, *Slovenski dunajski krog 1941-1945*, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1991

France Pibernik, *Jutro pozabljenih - Antologija padlih, pobitih, prepovedanih, zamolčanih, pozabljenih*, Celje, Mohorjeva družba, 1991. Marjan Dolgan (uredil, Balantičev in Hribovškov zbornik, Simpozij 20. in 21. januarja 1994. Ljubljana ZRC (Znanstveno raziskovalni center), 1994.-SAZU.

Osvetliti podobo pesnika Ivana Hribovška v tem kratkem obdobju, ki ga lahko predstavlja 70 let končane druge svetovne vojne, ni lahka zadeva, ker imamo analize iz različnih zornih kotov.

Čeprav stojimo pred dejstvom, da je Ivan Hribovšek živel le 22 let, da se je skoraj po čudežnih poteh rešil vsaj velik del njegovega ustvarjanja, da je njegovo življenje spremljala vrsta zaenkrat nerešenih vprašanj, začeniši že s tem, da se ne ve, ne kje ne kako je umrl, niti kje počiva njegovo truplo. Na vsak način imamo že do sedaj kar precej gradiva o čemer pričajo izdaje knjig.

V Buenos Airesu pa so izdali »*Pesem naj zapojem*«, pod okriljem SKA, ob 20-letnici konca druge svetovne vojne, leta 1965 kot 60. publikaci-

jo. Knjigo je uredil, napisal uvod in komentar pok. dr. Tine Debeljak, oprema in ilustracije - lesorezi pa so delo arh. Jureta Vombergarja.

V kratkih stavkih je obris Hribovškovega življenja. Rodil se je v Radovljici 19. junija 1923. Oče je bil sodni uradnik. Ljudsko šolo je dovršil v Radovljici, nakar je šel v Škofove zavode v Šentvid pri Ljubljani. Tam je bil do končane šeste šole (1940). Hribovšek se je nato vpisal v Ljubljani na klasično gimnazijo, kjer je v vojnih mesecih (april 1941) predčasno končal sedmi letnik. Ostal je v nemški okupirani coni, se vpisal na nemško gimnazijo v Beljaku in tam opravil maturo. Po njej je šel na Dunajsko univerzo in je študiral klasične jezike in antično kulturo. Služenja v nemški vojski je bil oproščen zaradi šibkega zdravja. Kot nižješolec je pisal v Jutranjo zarjo, kot višješolec v Domače vaje. Iz teh je vodila tradicionalna pot v Dom in svet. Leta 1939 je Hribovšek že imel urejeno rokopisno zbirko pesmi, ki jih je naslovil *Pesmice*. Ohranila se je tudi druga rokopisna zbirka z naslovom *Pesmi Marjana Gostiše*, maj 1944.

Kot je zapisal dr. Kajetan Gantar ime pesnika Ivana Hribovška bi najbrž ostalo v slovenski kulturni javnosti precej manj opazno, ko ga ne bila pred leti predstavniška zbirka zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev pod vodstvom tedanjega urednika Franceta Bernika uvrstila med svoj program in ga s tem uveljavila. Prof. Francetu Piberniku pa je urednik zbirke zaupal nalogo, da pesnikovo rokopisno zapuščino pregleda in jo objavi v zbirki. Pibernik se je z vso odgovornostjo in znanstveno usposobljenostjo lotil te naloge. In tako je po njegovi zaslugi leta 2010 izšla knjiga, ki vsebuje Hribovškove izvirne pesmi, poleg pesnikovih proznih osnutkov in zapiskov - tudi vso ohranjeno korespondenco. Še isto leto 2010 je prof. France Pibernik objavil tudi monografijo o Hribovšku. Čeprav je Pibernik registriral in vključil v seznam Hribovškov prevod *Antigone*, se ne ve, iz katerih razlogov ni vključil tega antičnega prevoda, ki nedvomno zavzema pomembno mesto. Čeprav je v Pibernikovi monografiji kar nekaj strani posvečenih *Antigoni*, obstaja vrsta vprašanj: zakaj se je Hribovšek odločil za prevajanje tega tako zahtevnega, še danes sodobnega in odmevnega poetičnega besedila; kakšni nagibi so ga pri tem vodili; s kakšnim znanjem in s kakšnimi pripomočki se je loteval prevajanja; s kakšnimi težavami se je pri tem spopadal in kako jih je obvladal. Hribovšek je tik pred vojno že objavil dve pesmi v Kocbekovi reviji *Dejanje*, v povojni slovenski javnosti se prvič pojavi Hribovškovo ime kot prevajalec. Leta 1970 pa ga zasledimo kot izvirnega pesnika dveh pesmi v Veliki antologiji slovenske poezije

Irena Žužek

»PRAVI POLET«, 70 x 90 cm, akril (2016)

pod naslovom *Živi Orfej* - Ljubljana, Cankarjeva založba. Balantič in Hribovšek pa imata med drugim nekaj skupnega: preroško slutnjo skorajšnje grozljive smrti.

»Ne glede na vse birokratske ovire, s katerimi se je srečaval pri brezuspešnih poskusih, da bi se na dunajski univerzi vpisal v drugi semester, je bil ta čas študija na Dunaju v resnici zadnje svetlo obdobje njegovega življenja, morda celo najsvetlejšo (...) Lahko se je nemoteno posvečal svojim študijskim in literarnim načrtom. Kajti ne le v pesniškem ustvarjanju, tudi v študiju svoje stroke, v klasični filologiji, je Hribovšek našel zadovoljstvo, pomirjenje in potešitev.« (Odlomek iz zavihka platnic Antigone.) Takole piše Anici Resman 6. decembra 1943: »Cel dan študiram svoje ljubljence, o, to so čudovite stvari, lahko mi verjameš! Sicer mi ne dajo, da bi se vpisal, toda mojega veselja in moje volje ne bodo ubili. Res hvaležen moram biti Bogu, da mi daje odkrivati vedno novo lepoto.«

Po mnenju B. Senegačnika je Antigona ime številnih dramskih likov, tragedij in kompleksnega kulturnega fenomena. A je tudi več od tega. Je ime usode tisočev in tisočev, »ki so šli na bridko pot, še preden so se iztekli njihovi dnevi. Ime tragične zgodovine, ki jih je izbrisala zaradi njihovega 'pobožnega greha'«. Resnična zgodba, ki se ne izteče. Na prav poseben način je zgodba Ivana Hribovška, ki je »tragedijo vseh tragedij, Sofoklovo tragedijo, prepesnil z neobičajnim talentom in izstopajočo duhovno občutljivostjo. Ta občutljivost je navzven težko opazna, zlasti kadar je življenje hitro in glasno. Današnja kultura ji v glavnem ni naklonjena, saj je zanjo potrebno veliko molka. Sofoklova Antigone govori o občutljivosti za naši dve kraljestvi, ki sta zmeraj eno. Ki ju deli ista črta in tudi spaja. Črta smrti. Črta, ki je nista zarisala ne družba ne posameznik, čeprav so se družbe in posamezniki tako pogosto trudili, da bi jo izbrisali, in so še pogosteje pehali ljudi preko nje. Vse v življenju je odvisno od tega, ali to črto vidimo ali ne, ali jo spoštujemo ali ne. Brez nje je tudi igra o bogovih naša igra brez bogov«.

Ga. Pavla Hribovšek Kremžar ima posebne zasluge, da je ostal za literarno zgodovino živ spomin na njenega brata Ivana. Vse skozi je držala pismene vezi z go. Anico Resman. Prepisala je na računalnik lastnoročni pesnikov original Antigone, da se je ta prevod potem tiskal v Ljubljani v založbi Družina d.o.o.

Prevod Antigone izpod peresa Ivana Hribovška je nedvomno eden izmed najboljših dosežkov na polju prevajanja v slovenskem literarnem svetu.

TONE MIZERIT

KNJIŽNI »OSKAR« SLOVENSKI KULTURNI AKCIJI

Razni dejavniki so vplivali, da tega dogodka, tako važnega v zgodovini SKA, v naši reviji še nismo zabeležili. Danes zapolnjujemo to vrzel in objavljamo priznanje, ki ga je bila deležna krovna kulturna izseljenska ustanova.

Od 25. do 30. novembra 2014 je bila namreč odprta največja knjigar-
na, le pet dni v letu. V treh etažah Cankarjevega doma v Ljubljani
se je predstavljalo sto založnikov z okrog trideset tisoč knjižnimi
naslovi, med temi okoli 3800 z letnico izida 2014. Za uvod v naj-
večji knjižni dogodek leta, ki je bil to pot jubilejni trideseti, so na
prireditvi v Linhartovi dvorani podelili slovenske knjižne »oskar-
je«: Schwentnerjevo nagrado in to leto prvič še dve Schwentnerje-
vi priznanji. Nagrado je prejel Zdravko Duša, »legendarni urednik
Cankarjeve založbe«, priznanji pa Martin Žnideršič, eden od usta-
noviteljev knjižnega sejma v letu 1972 in Slovenska kulturna akcija
iz Buenos Airesa, ki je prav to leto praznovala svojo šestdesetletnico.
Našo kulturno ustanovo je Zbornici knjižnih založnikov in knji-
gotržcev v priznanje predlagala založba Družina d.o.o., ki je kandi-
daturo utemeljila v posebne pismu s temile argumenti:

»Slovenska kulturna akcija (SKA) že 60 let povezuje sloven-
ske izseljene kulturnike ter izdaja njihova dela. Kot založnik
skrbi za izdajanje del iz celotnega slovenskega kulturnega pros-
tora in je ključni dejavnik povezovanja slovenskih kulturnih
ustvarjalcev v svetu.

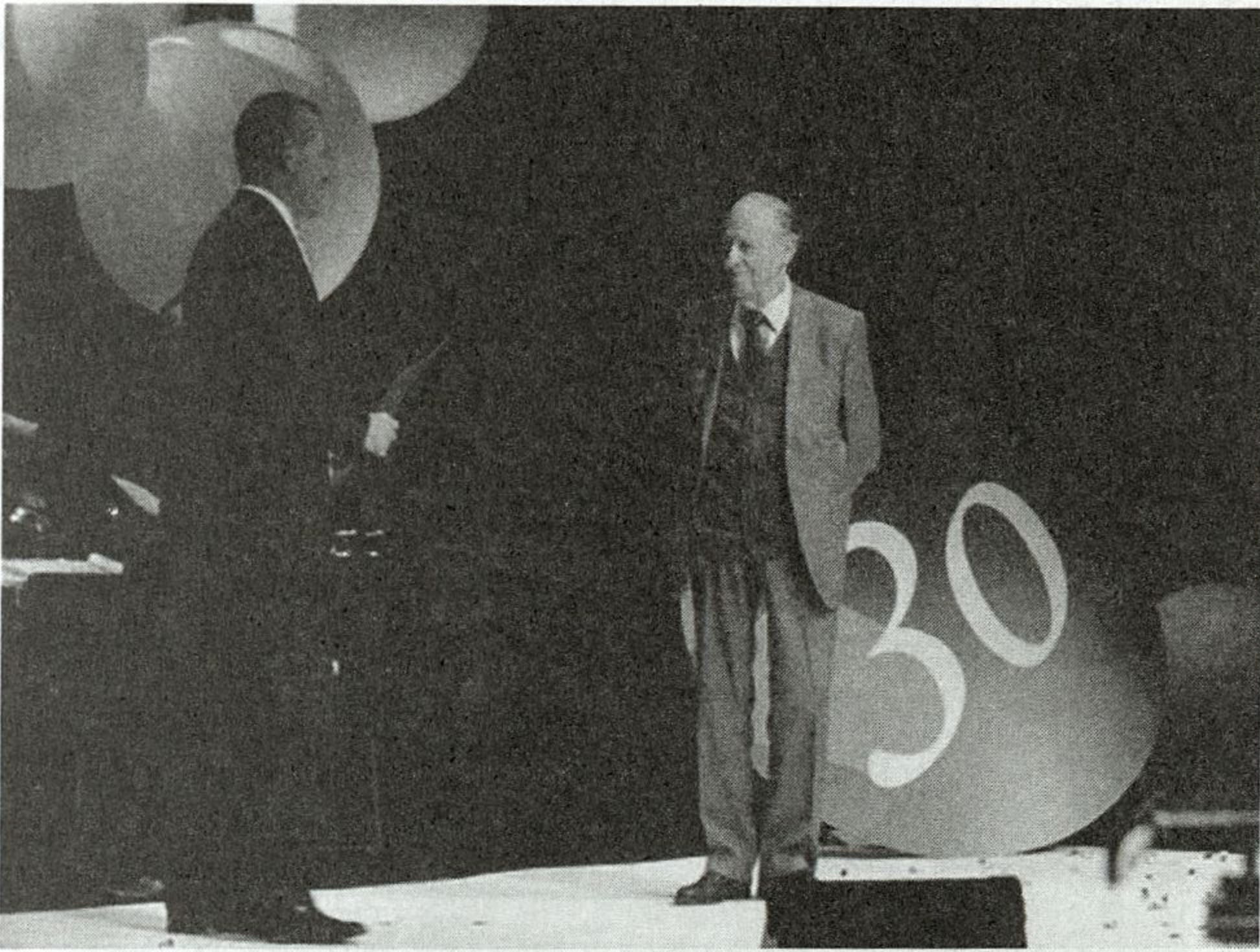
Slovenska kulturna akcija letos praznuje **60-letnico delova-
nja**. V tem času je izdala več kot **180 naslovov** ter za slovensko
kulturno zakladnico ohranila dela, ki so bila pred osamosvojitvi-
jo in demokratizacijo Slovenije v matici prezrta ali celo prepove-
dana zaradi takratnih družbenopolitičnih razmer. Kot založnik
je kljubovala neprijaznim okoliščinam in je v izseljenstvu uspela

izdati nemalo izvirnih slovenskih naslovov iz leposlovja, družboslovja in esejistike, ki sodijo v sam vrh slovenskega kulturnega delovanja in so bila v svojem času in na določenih področjih celo bolj v koraku s svetovnimi trendi kot takratna dela v matični (spomnimo samo na prvi slovenski ekspresionistični roman Človek na obeh straneh stene Zorka Simčiča). Ob izdajanju knjig pa je SKA vseskozi in nepretrgoma izdajala revijo Meddobje, ki je objavljala literarna dela in razmišljanja slovenskih ustvarjalcev in mislecev, postavljenih v prelomni čas in razseljenih po vsem svetu. Revija predstavlja vez z domovino, obenem pa je tudi most s kulturami dežel, v katerih živijo izseljeni slovenski kulturni delavci.

Slovenska kulturna akcija (SKA) je bila ustanovljena 20. februarja 1954 v Argentini. Med ustanovnimi člani je bila vrsta uglednih slovenskih kulturnikov iz izseljenstva: Ruda Jurčec, dr. Tine Debeljak, dr. Milan Komar, Zorko Simčič, Alojzij Geržinič, Bara Remec, dr. Vladimir Kos, France Papež, dr. Marijan Marolt, Ladislav Lenček, dr. Julij Savelli, dr. Vinko Brumen, France Ahčin, Marijan Willempart, Nikolaj Jeločnik, dr. Stanko Kociper, dr. Jože Krivec, Pavle Verbič, Jože Osana, Stanko Jerebič idr. Že v prvem letu delovanja je SKA štela 160 članov, kasneje pa so se vanjo včlanili tudi številni slovenski kulturni delavci iz zamejstva.

Ker menimo, da je prispevek Slovenske kulturne akcije (SKA) k razvoju slovenskega založništva nepogrešljiv in izjemen, da so sadovi njenega dela prežeti z inovativnostjo in ustvarjalnostjo ter da je SKA izjemno uspešno udejanjila svoje poslanstvo predajanja znanja ter uveljavljanja slovenske kulture v svetu, ob doslednem upoštevanju najvišjih moralnih in etičnih standardov, predlagamo, da se ob njeni 60-letnici, Schwentnerjeva nagrada 2014 podeli Slovenski kulturni akciji (SKA).«

Te argumente je potem žirija povzela in z njimi utemeljila podelitev. V imenu Slovenske kulturne akcije (SKA) iz Buenos Airesa je priznanje na odru Linhartove dvorane Cankarjevega doma prevzel 93-letni Zorko Simčič, edini še živeči od dvanajstih ustanovnih članov SKA. »Kulturna akcija praznuje šestdeset let. To ni veliko za človeško življenje, ima pa kulturna akcija zgodovinsko situacijo. To je zgodba šest tisoč ljudi, ki so prišli v Argentino in sredi milijonskega Buenos Airesa spoznali, da brez kulture, brez knjige, brez slovenske besede ne bodo preživeli,« je povedal Simčič in dodal, da je počaščen ob

Pisatelj Zorko Simčič na prireditvi

Zorko Simčič in Tone Rode, direktor založbe Družina,
ki je predlagala podelitev priznanja

prejemu nagrade. »Kulturna akcija je bila miniatura akademije s petimi razredi: znanstvenim, gledališkim, likovnim in literarnim ter filozofskim in teološkim. Izdali smo 180 knjig - od preprostih povesti do prvega slovenskega zgodovinskega atlasa, ki smo ga izdali leta 1960; izdali smo številne prevode, desetine pesniških zbirk, romane ... Izбира ni bila slaba,« je

dejal Simčič in se za sklep zahvalil založbi Družina za predlog za nagrado.

Zorko Simčič je dejal, da je Schwentnerjevo priznanje svojevrstna nagrada celotni izseljenski skupnosti, ne le buenosaireški. *»To je nagrada vsem ustvarjalcem v migraciji, vsem literatom, likovnikom, skladateljem in drugim ustvarjalcem. Pred eno uro mi je poslala pozdrave Bernarda Inzko Fink z Dunaja, bil sem presrečen. Ona je danes ena osrednjih figur, članica SKA.«*

Zorko Simčič in Marko Fink na slavlju

Na podelitvi je bil prisoten tudi Marko Fink, ki se je takole komentiral dogodek:

»Nagrada je poklon! Poklon ljudem, ki so dali nešteto ur in izjemno veliko moči, da se je slovenstvo ohranilo v tujini.« Spomnil se je svojega očeta in njegovih prijateljev v SKA, ki so vse dneve garali od jutra do večera, zvečer pa delali za društvo. *»Ko sva prihajala z Zorkom na to prireditev, sem ga vprašal, ali je kdaj dobil kakšno uro poplačano, ko je delal za SKA. Nasmejala se je in dejal, da na to ni niti pomislil. Niti za potne stroške. Delo za kulturo, za jezik, za skupno dobro je bil davek, ki ga je vsak hotel dati za svojo domovino, da se je daleč od doma ohranjalo slovenstvo.«* Marko Fink je obudil spomin na očeta, publicista, enega od ustanovnih članov SKA. *»Tri ure je porabil za vožnjo v službo in nazaj. Zvečer je prišel utrujen in velikokrat se je zgodilo, ko je po večerji dejal: Dragi otroci, sedaj pa moram napisati govor, v nedeljo je prireditev v slovenski skupnosti. Tipkarski stroj smo otroci slišali še dolgo v noč ... Nikomur ni bilo škoda časa za slovensko ustvarjanje,«* je še povedal Marko Fink.

LEV DETELA

MOJA NEANDERTALSKA POMLAD

V spomin na pokojno pesnico Mileno Merlak, ki se je rodila pred osemdesetimi leti v Ljubljani, je v Zagrebu izšel nov trijezični izbor njene poezije.

Na Dunaju leta 2006 umrla dvojezična slovensko-avstrijska avtorica in publicistka Milena Merlak Detela bi letos 9. novembra praznovala svoj osemdeseti rojstni dan. Ob tej priložnosti je zagrebška založba za pesništvo LARA izdala nov trijezični slovensko-hrvaško-nemški izbor njenih pesmi, ki je izšel novembra v posebni knjigi z naslovom MOJA NEANDERTALSKA POMLAD.

To je že druga pesniška knjiga Milene Merlak pri tej zagrebški založbi. Lansko leto je namreč izšla obširna slovensko-hrvaško-nemško-angleška zbirka njenih pesmi pod naslovom PEPEL V OČEH pri isti hrvaški založbi.

Za obe pesniški zbirki ima poleg kulturnega oddelka avstrijske zvezne vlade na Dunaju, ki je sofinancirala natis knjige, največ zaslug hrvaška avtorica in prevajalka Ksenija Premur, ki je prevedla že več sodobnih slovenskih pesnic in pesnikov v hrvaščino.

Milena Merlak je leta 1960 iz političnih razlogov zapustila tedanjo Jugoslavijo in se naselila v Avstriji oziroma na Dunaju. Objavila je pet slovenskih pesniških knjig in dve nemški publikaciji. Njena prva pesniška zbirka SODBA OD SPODAJ, ki jo je opremil arhitekt Boris Podrecca, je izšla leta 1964 v Trstu. Pri založbi Mladika v Trstu so leta 1976 natisnili zbirko njenih z narodnimi motivi povezanih pesmi ZIMZELENE LUČI. Širši izbor njene lirike in lirične proze je zbran v knjigi SVET SVITANJA iz leta 1997, ki jo je izdala celovška Mohorjeva založba.

V najnovejši knjigi MOJA NEANDERTALSKA POMLAD te na Dunaju več desetletij živeče in ustvarjajoče slovenske avtorice so zbrane predvsem pesmi iz zadnjih let njenega življenja. Večinoma jih je napisala v slovenskih izvirnikih, nekatere pa je tudi sama prelila v nemščino, vendar je večino slovenskih tekstov prevedla v nemščino pesničina dolgoletna prijateljica, literarna zgodovinarica in prevajalka dr. Hilde Bergner, ki živi v Nürnbergu. Nemški prevodi Hilde Bergner so objavljeni tudi v prvi zagrebški zbirki Milene Merlak PEPEL V OČEH, kjer so natisnjeni poleg hrvaških prepesni-

tev Ksenije Premur še angleški prevodi na Dunaju živečega ameriško-avstrijskega avtorja in prevajalca Herberta - Harryja Kuhnerja. Milena Merlak Detela je znala ustvariti verze z intenzivno izpovedno močjo, kar dokazuje tudi njena najnovejša posthumna zbirka. Razpolagala je, kot je poudarjeno v kratki spremni besedi v najnovejši izdaji njene lirike, z neverjetno bogatim repertoarjem odtenkov poetičnega izraza. V njeni liriki najdemo podobe tesnobne neizprososti in podobe v načinu surrealistične sanjske logike, s katero je na poseben način med drugim oblikovala v zbirki objavljeno pesem JETNIŠNICA V PODZEMLJU. V nekaterih besedilih avtorica poleg tega opozarja na negativno politično in ekološko realnost.

To so velikokrat težke, mračne pesmi. So odsev travmatizacije zaradi tragične očetove smrti, materinega trpljenja zaradi ubitih sinov in dogodkov v drugi svetovni vojni in po njej. Priroda in ponotranjena duševna pokrajina, mit in zgodovina se spajajo v nov svet. Pesnica prepriča tudi tedaj, če uporabi kot motiv bližnjo ali daljno zgodovino, o čemer pričata dve v najnovejši zbirki objavljeni pesmi. V tekstu CARNUNTUM ALI SMRT IMPERATORJA NA TUJEM je glavna oseba rimski cesar in mislec Mark Avrel, ki je umrl v nekdanji Vindoboni, iz katere se je razvil današnji Dunaj. Druga pesem ALKIMISTI V ZLATEM MESTU je obsodba invazije čet varšavskega pakta pod vodstvom nekdanje Sovjetske zveze v Češkoslovaško leta 1968, kjer so zadušili tamkajšnjo kratko demokratično pomlad, ki je obetala oblikovanje socializma s humanim obrazom. Včasih pesnico močno nagovori tudi svetlikovne umetnosti, kar je razvidno iz pesmi DANSE MACABRE in BASTARD, nastalih ob podobah mednarodno znanih slikarjev Otta Dixea in Paula Kleeja. Zanimivo je, da zna Milena Merlak Detela obuditi tudi izročilo starih mitov, vendar jih prestavi na izviren način v popolnoma nov moderen družbenokritičen kontekst, kot dokazuje večdelna pesem DESETNICA.

Poezija Milene Merlak Detela je vedno znova vtkana v kontekst človekovo stvarnost presegačo kozmologije bivanja. To avtorica nakaže s pomočjo različnih izvirnih prispevkov, ki se prelivajo v širokem liričnem toku med prvinami, ki so povezane s spomini na lastno otroštvo in mladost ter narodno tradicijo, in med izrazito modernimi eksperimentalnimi izzivi. Te je pesnica znala oblikovati s psihoanalitičnimi zarisi razpetosti med mračno osamljenostjo, zapostavljenostjo zavrženih in pozabljenih ter krčevitim občutkom iskanja osvobajajoče svetlobe in osrečujoče lepote življenja.

V zbirki je v treh jezikih objavljen kratek bio-bibliografski prikaz avtoričinega več desetletnega literarnega delovanja, natisnjeni pa sta tudi beležki o obeh prevajalkah Kseniji Premur in Hildi Bergner.

VLADIMIR JURIJ VORŠIČ

BEGUNSKA LETA V AVSTRIJI 1945/1948

To je bila tista težka pot, ko smo že drugič postali begunci. Prvič je bilo pred okupatorjem in sedaj pa pred rojaki. Imenujem ta dogodek kot »pot«. Lahko bi rekel pobeg, umik ali izlet? Res ne vem. Bila je pač daljša pot brez določenega končnega cilja; tako naša kot od vseh drugih tisočev.

Ko začenjam s tem pisanjem, se počutim kot tisti fantiček, ki lovi metulje. Tako sedaj lovim spomine, misli, podobe, imena ljudi in krajev, datume, dogodke in vse to skušam ujeti, nanizati, urediti in povezati v smiselno strukturo. To je tako nekako kot smo nabadali metulje na bučke in jih napikali na les po barvah in velikostih.

S tem uvodom lažje začenjam s pisanjem tega poglavja svojih spominov.

UVOD

Maj, leta 1945. Nova prelomnica na moji življenjski poti. Še nekaj dni in že bi se lahko vrnil domov v osvobojeno Celje. A usoda, ki je običajno kruta, me je zopet nagnala na pot - dolgo pot. Nisem slutil, da bo tako dolga ... Po Ljubljani so zadnje dni krožile govorice vseh vrst. Eni so zagotavljali, da pridejo partizani s tanki in topovi in da se že izkrcavajo v Trstu. Drugi so govorili, da bodo čez teden dni Slovenijo zasedli Angleži in tretji, zmešani, sploh niso vedeli, kaj bi lahko napovedovali. Seveda je bilo to tipično za ograjeno in izolirano mesto, iz katerega si lahko šel samo s posebnim dovoljenjem.

Zakaj smo mi z očetom šli iz Ljubljane proti Avstriji? Seveda vsi, ki niso bili strogo na levi strani, so bili že obsojeni na zapor ali smrt. Vse to je krožilo med ljudmi in videl si tekanje brez pravega cilja. Moj oče je vsa leta 1941/1945 živel odmaknjen od leve in desne, kot vsi štajerski begunci. A zadnje dni so ga prijatelji pregovorili, da je pristopil k tako imenovanemu Narodnemu odboru. Seveda je

bil ta odbor ustanovljen v Ljubljani in to brez vseslovenskih volitev. Na mednarodni ravni, mislim, da ni mogel imeti pravne veljavnosti ... Kot smo videli pozneje, je bil to za novo slovensko oblast velik greh. Zato so komunisti po končani vojni lovili njegove pripadnike po Avstriji in Italiji. Tako so lovili tudi mojega očeta po Avstriji, kjer so ga zagrabili, a je ušel, se dolgo skrival in končno dobil od Angležev potrdilo, da ni vojni zločinec in bil zopet prost. O tej zadevi bom pisal še na dolgo in na široko. Moj svak Zupan, ki je bil domobranski oficir, slučajno na kratkem dopustu v Ljubljani, nam je tudi sledil na pot.

V hiši, kjer smo stanovali, je živel g. Sirc, sorodnik znanega Alojzija Kuharja, ki je imel oddaje za Slovence na londonskem radiu. Ta sosed je imel skrit radio na dolge valove, s katerim je lahko poslušal inozemstvo. Seveda je bilo to strogo prepovedano in če bi ga zasačili, bi bila njegova usoda strašna. Prišel bi v roke Gestapu in potem si lahko mislite, kaj bi se zgodilo. Ta g. Kuhar je poročal objektivno o mednarodnem položaju in povedal, da bo Slovenija z Jugoslavijo prišla pod sovjetski vpliv in da bo predana Titu. Tudi je nakazal, da domobranci niso priznani od zaveznikov in da bo njihova usoda tragična. Mnogim pri vodstvu ta poročila niso bila po volji, a med ljudstvom se je o tem samo šušljalo. Z ozirom na tako nakazano prihodnost so nekateri že precej pred 4. 5. zapustili Ljubljano. Od teh je bil eden od mojih bratrancev, ki je bil pri politični policiji. Zbežal je pravočasno s svojim avtomobilom v Italijo in se rešil mučenja in smrti. Vsa druga množica pa je iskala izhod proti severu in to šele po 4. maju, peš, s kolesi, na lojterskih vozovih, tovornjakih in tudi nekaj petičnih s svojimi avtomobili. Drugi moj bratranec, ki je bil domobranec, je šel s kolesom, a na žalost ni prišel do Avstrije, ker so ga na poti prestregli partizani in ustrelili. Moj brat Drago je prišel do Avstrije z motornim kolesom, a tam so ga zajeli Angleži in z več tisoči protikomunističnih borcev vrnili v Slovenijo, kjer so jih likvidirali in nikoli več nismo imeli vesti o njem. Naša družina se je na novo zmanjšala za enega člana. Na žalost so to povzročili tisti, za katere smo vse življenje drukali: to so bili Angleži. Zakaj smo bili vedno anglofili? Že prej sem omenil, da je usoda kruta in dodajam, da je sovraštvo še hujše.

Pri eni od družin sorodnikov sta bili dve hčeri v tajni službi pri partizanih in ena od njih je bila celo kurirka. Seveda smo zvedeli šele v begunstvu. Ko se je oče odločil za pot, sta mu obe zagotavljali, da se mu ni treba bati ničesar in da naj ostane doma. Saj smo

bežali pred nacisti. A psihoza in vse druge vesti so bile močnejše.

V Ljubljani smo zadnji dve leti begunstva že imeli skromen dom. To se pravi malo stanovanje, ki nam je bilo dom. Prejšnja leta begunstva smo bili razdeljeni po domovih sorodnikov in seveda ti niso bili naš dom. Ta naš novi dom je bilo stanovanje pri sorodnikih Sviligojevih v Komenski ulici 5. Spalnica je imela okno na cesto in velika kuhinja okno na prelep in zelo velik vrt. Oprema je bila skromna a zadostna. Saj si je oče kot advokat v pisarni pokojnega brata ekonomsko še kar opomogel. Mislim pa, da je pojem doma več kot prostor in oprema. Dom je kjer živiš v družini, kjer se dogajajo družinski prazniki, je kraj, kjer lahko rečeš grem domov. Prej smo rekli grem k Sviligojevim ali k Adamičevi teti. To so bila prva leta begunstva, ko doma nismo imeli. Seveda smo kljub temu živeli v gotovem udobju, a vendar narazen.

Včasih pomislim, če tri stopnice lahko ločijo dom od novega begunstva. Seveda lahko! Med našim stanovanjem in vežo so bile tri stopnice. Ko smo šli v novo begunstvo in sem stopil po njih do veže, so me ločile od novega doma. Tisti dogodek mi ostaja v spominu kot nekaj meglenelega, medlega. Saj se v tistem trenutku nisem prav zavedal odločilnega dogodka. Imel sem v možganih zasidrano idejo, da bom kmalu zopet v Celju. Ta ideja je bila smiselna, ker ponavljam, da smo bili begunci pred nacisti in tako upravičeni vrniti se nazaj v naš pravi dom. A naša pot je bila na žalost čisto v nasprotno smer.

5. MAJ

Pot se je začela v Ljubljani s kočijo. To je pripeljala gospa Natlačénova, žena bivšega slovenskega bana, ki so ga komunisti ubili. Bila je doma z velikega posestva blizu mesta in mislila je, da se bomo kar lepo popeljali do Avstrije. A na »umetni« meji med Ljubljansko pokrajino in Gorenjsko, kočije Nemci niso pustili naprej. Kočija je bila zelo prostrana in smo se z njo peljali Natlačénova s Tonetom in Nežico, jaz s starši in moja sestra Danica z možem Slavkom. Občudoval sem ponižnega konja, ki je vlekel in nič protestiral. Seveda prtljage je bilo skromno malo. Vsak je imel samo nahrbtnik in še tisti ni bil prenatrpan. Starejši so imeli v žepih tudi denar in druge vrednosti. Moj oče je imel ljubljanske lire, nekaj cekinov in precej funtšterlingov, ki mu jih je dala teta Tanja žena pokojnega strica Jožeta. Ti šterlingi so bili razmeroma veliki beli papirji, črno potiskani

in vsak naj bi bil velike vrednosti. Na žalost so bili ponarejeni. S temi je mislil Hitler, da bo zrušil zavezniške finance. A se je usekal enako kot z mislijo, da bo zavladal Evropi. Šele v begunstvu, ko jih je oče hotel menjati, smo zvedeli, da so ponarejeni. Kot dokumente smo imeli Carta d'Identita in male preproste legitimacije na katerih je bilo potrjeno, da smo jugoslovanski državljani in pripadniki kralja Petra. Ne spomnim se, kdo jih je izdal; dobili smo jih komaj nekaj dni pred odhodom.

Dobro, nazaj na kočijo ... Pot nas je vodila čez blok, ki je ločil Ljubljano od »sveta«, proti gorenjski meji. To so stražili nemški vojaki in za prehod zahtevali uradna dovoljenja. Teh nismo imeli in se nam je pot zataknila. Gospa Natlačenova in naš oče sta pregovarjala Nemce, a ti so ponavljali »NEIN, NEIN ...« Disciplina se jih je držala do zadnjega in so izpolnjevali povelja do pikice.

Blizu je stal tovornjak poln ljudi. Bili so z Vrhnike. Neka oseba pokliče mojega očeta po imenu. Bil je to dober znanec dr. Alfonz Breznik. Takoj sta se pogovorila in je svetoval, da naj gremo na drugo stran tovornjaka in naj zlezemo gor. Tako smo storili. K sreči tega vojaki niso opazili. Na tovornjaku smo se poskrili med ljudi. Imeli so dovolilnice za prehod. Kazali so jih kontroli. Ta je pregledala samo nekatere in že odprla pregrajo. Tovornjak je hitro potegnil in že smo bili na poti proti Kranju. Ker smo bili zelo natrpani in tako na tesnem, da bi bilo nemogoče prenesti daljšo pot, smo obljubili, da bomo tam izstopili.

Med vožnjo sem užival prelepo gorenjsko naravo. Kar ponujala se je z svojo zeleno svežino. Po tolikih letih mestnega življenja je bilo skoraj nemogoče, da bi obstojal tak zemeljski raj. Tam nekje sredi poti je ta raj izmaličil gozdiček, v katerem je bilo veliko vojakov in poleg njih nakopičeno orožje in municija. Potem je pa spet bilo vse lepo. Kar dehtelo je po svežini in tudi se je drugače dihalo. Cesta je bila vso pot prazna. Nikogar ni bilo pred nami in tudi ne za nami.

Prišel je trenutek, ko smo prispeli do Kranja. Poskakali smo s tovornjaka, se zahvalili za pomoč in jim želeli srečno pot. Sedaj je pa prišlo težko vprašanje: kako naprej?

OD KRANJA DO PODROŽCE

Posedli smo se na glavni cesti in premišljevali kako naprej. Samo peš bi bilo lahko. Najeti ni bilo mogoče nobenega vozila, avtobus

ni več vozil in tudi nihče ni vedel ničesar o vlaku. Postaja je bila prazna. Tako smo sedeli in sedeli. Že sredi popoldneva se je bližala nemška motorizirana kolona. Večina vozil so imela rdeče križe. Za trenutek se je kolona ustavila. Moj oče je stopil do odkritega avtomobila, kjer je sedel oficir, gotovo poveljnik kolone. Nekaj časa se je pogovarjal z njim. Kmalu je prišel nazaj in nam povedal, da gremo lahko z njimi in da imajo namen priti na Koroško skozi Gozd Martuljek čez Karavanke in potem proti Beljaku. Šli smo kot avtomati do kolone. Tam so nas razdelili. Možje in fantje smo morali zlesti na tovornjake. Vse tri ženske in deklico Nežo so pa povabili na poveljnikov avto. To je bilo tisto prostorno vojaško vozilo, ki je imelo več sedežev. Na kamionih smo se posedli na trde klopi a veseli, da smo šli naprej. Vsega je bilo zelo malo oboroženih vojakov in veliko ranjencev. Ti so imeli obveze na rokah, na nogah in celo po glavi. Pogled na njih je bil zelo žalosten. To so bile nepotrebne žrtve nesmiselnega nasilja in napuha. Še danes imam pred očmi tiste obveze: bele, bele in nekatere krvave. Kamioni so bili navezani v pare tako, da je eden vlekel drugega. Tako so varčevali gorivo. Povedali so, da prihajajo iz Grčije. Zanimivo je bilo, da sem se s tisto šolsko nemščino še kar nekaj pogovoril z vojakom, ki je sedel poleg mene.

Počasi smo se vozili proti severu. Pot nas je vodila skozi Jesenice, mimo Hrušice in Dovja v hrib proti Martuljku. Nočilo se je. Vozili smo po ozki poti v hrib. Debla dreves so grozeče tiščala veje nad nas in prevzelo me je neko čudno vzdušje. Ni mi bilo prijetno, kot da bi slutil nekaj nevarnega pred nami in bilo me je kar malo strah. In glej! V nekem trenutku je komandant ustavil kolono. Poslal je motorista na izvidnico. Pozabil sem povedati, da sta kolono spremljala dva vojaka na motorju. Čez kake četrto ure sta prišla nazaj in nekaj razlagala na dolgo komandantu. Oče se jim je približal in jih vprašal, kaj se dogaja. Povedali so mu, da so opazili partizansko zasedo. Komandant je odločil, da se kolona vrne v dolino do vhoda v železniški predor in tam počakala do jutra. Z veliko težavo se je kolona obrnila in peljali smo se nazaj.

Prespali smo vsak na svojem mestu. Prvič v svojem življenju sem prespal noč kar sede. Na našem tovornjaku se je slišalo stokanje, prošnja za pomoč in tudi kletve. Od nikoder ni bilo ne bolničarja in še manj zdravnika. Vso noč se je slišalo močno topovsko streljanje. Zjutraj smo videli, da so streljali v gorske stene, da bi preprečili partizanski napad. Dejali so, da so jih opazovali z daljnogledi. Takoj, ko se je zdanilo, smo se zbrali okoli očeta. Kot star

vojak je slutil, da je v hribih prenevarno. Bil je mnenja, da je treba najti drug izhod. Ni mu dišalo, da bi nadaljevali pot s kolono. Stali smo blizu vhoda v predor, ki je pod hribi vodil na Koroško do vasi Hrušica. Pred tunelom je stal tovorni vlak in okoli njega nekaj vojakov in oficirjev. Oče je šel do njih in vprašal, če bo vlak peljal na Koroško. Odgovor je bil pozitiven. Prva dva odprta vagona sta bila prazna. Med vojno so prvi vagoni vozili prazni. Če bi bila na progi mina, bi prvi ali prva dva vagona zletela v zrak in vlak bi se rešil. Ta dva prazna vagona sta bila krasna priložnost, da bi se lahko peljali z vlakom. Prosil je oficirja, da bi nas pustil na ta vagona. Oficir se ni dal preprostiti, ker je vlak bil naložen z municijo in tako neprimeren za civiliste. Med vsem tem pregovarjanjem se je vlaku približala velika družina. Med njimi je bilo več malih otrok. Oče je vzel v roke najmanjšega otročiča in ga pokazal komandantu, da bi mu omehčal trdo vojaško kožo. Rekel mu je: »Kako ne boste dovolili takim malim in nedolžnim, da se rešijo.« Imel je uspeh in res, komandant je končno dal dovoljenje. Hitro smo se povzpeli na drugi vagon. Da povem: ta družina je bila Prijateljeva in nosili so s seboj poleg nahrbtnikov tudi ogromno Marijino sliko. Čez leta smo videli, da so jo prinesli z vsemi žrtvami v Argentino. Nekje ob strani je stala skupinica mladih v civilu. Le nekateri so imeli nekaj podobnega puškam. Rekli so, da so Ljotičevci. Ko je vlak potegnil, so tudi poskakali kar na prvi vagon. Nemci so bili že na vlaku a v zadnjih vagonih. Tako jih niso nagnali.

Počasi se je ta železna in nevarna kača vlekla skozi tunel in bi lahko eksplodirala v kateremkoli trenutku. Tedaj bi bilo naše poti prekmalu konec. Premišljuje: Če ne bi bil boljši konec, kot vse bodoče nadaljevanje v težavah, strahu, trpljenju in borbi za obstoj? Ne vem! Ne smrdi to malo po pregrešnih mislih? Kmalu smo bili v čisto popolni temi. Zajela nas je kot mora. Postajalo je vedno bolj mrzlo in pogosto so nam padale mrzle kaplje na glavo. Pot je bila dolga. Tunel je bil neverjetno dolg. Izgledal je kot pot v pekel po Dantejevi Divini Comediji. Včasih sem se vozil skozi tunele, a ti so bili zelo kratki. Končno se je tam daleč pred nami videla mala svetlomodra pika. Vzkliknili smo: »Smo že zunaj!« Bili smo podobni mornarjem, ko na neskončnem oceanu zagledajo kopno zemljo. Spomnil sem se na obisk Postojnske jame pred vojno. Ko smo jo obiskali in se vozili in hodili skozi jame, sicer osvetljene z električno razsvetljavo je pred izhodom vlak peljal nekaj časa v temi; ko se je pokazala pred nami dnevna luč, je bila svetla in modre barve. Podobno je bilo v tem tre-

nutku le v drugih okoliščinah. Prej je bilo v mirnem času, v svobodi in v ugodju, sedaj pa v vojnem obdobju in v duševni stiski. Ko je ta pika postajala vedno večja, nas je kmalu zajela jutranja sončna svetloba - vsa bleščeča. Prišli smo na Koroško. Bila je vsa zelena in dišala je po pomladi. Narava ni čutila našega gorja. Narava je brez čuta za človeško stisko in se ponuja enako vsem: bogatim in revnim, zdravim in bolnim, vladarjem in podložnikom. Narava se presnavlja, umira in zopet oživi in po tisoče, desttisoče ali še več letih, medtem ko se odigravajo na zemlji klanja, umori, lakota in kuge. A človeški rod je zapisan rojstvu in smrti. To so tudi ciklusi kot pomlad in zima, a se individualno ne ponavljajo.

Vlak se je ustavil na železniški postaji Področca (Rosenbach). Komandant nam je velel, naj izstopimo. Vsi smo poskakali iz vagona in vlak se je potem počasi vlekel naprej. Železniška postaja je bila majhna a zelo lična. Prišlo je veliko vprašanje: kam naprej? Nekateri so bili mnenja, da bi počakali na postaji, če pride vlak. Mi smo se pa odločili, da gremo čim prej peš proti Beljaku.

PROTI BELJAKU

Zavili smo po lepi poljski poti proti severu med travniki in livadami. Oddaljevali smo se od ponosnih Karavank. Po ne po predolgi hoji smo opazili, da je bila pot potresena s papirnatimi rdečimi zvezdicami. Spogledali smo se in spraševali, kam smo prišli. Nikjer ni bilo videti nikogar. Hodili smo dalje. Kakega pol kilometra naprej smo srečali starejšega možakarja, ki je nosil svetlo rjave hlače in jopico iste barve. Bil je odkrit. Pozdravili smo ga kar po slovensko. In glej, odgovoril nam je, a zdelo se mi je da po srbsko. Vsaj imel sem vtis, da je zvenelo enako kot govorjenje profesorja srbo-hrvaščine Vučanova v Celju. Kmalu se je poslovil in jo mahnil v smeri proti hribom. V tistem trenutku se nismo zavedli, da je bil to srbski partizan. Saj si nismo mogli misliti, da bi ga lahko srečali na avstrijski strani. Kot mi nismo vedeli, kdo je in kaj tu počenja, tako je bilo gotovo z njim z ozirom na nas. Za vsak slučaj smo malo pohiteli, ker je bilo spet zelo samotno in občutki niso bili najprijetnejši. S poljske poti smo prišli do širšega kolovoza. Po tej poti smo razmeroma hitro prispeli do vaške gostilne. Po zemljevidu ugotavljam, da je bilo to na robu vasi Malenše (Mallentzen). Ker je že bilo poldne in smo bili utrujeni in lačni, smo vstopili v gostilno, da bi se malo okrepčali. Med tem, ko smo pili in jedli, se je zunaj gostilne slišalo

vojak je slutil, da je v hribih prenevarno. Bil je mnenja, da je treba najti drug izhod. Ni mu dišalo, da bi nadaljevali pot s kolono. Stali smo blizu vhoda v predor, ki je pod hribi vodil na Koroško do vasi Hrušica. Pred tunelom je stal tovorni vlak in okoli njega nekaj vojakov in oficirjev. Oče je šel do njih in vprašal, če bo vlak peljal na Koroško. Odgovor je bil pozitiven. Prva dva odprta vagona sta bila prazna. Med vojno so prvi vagoni vozili prazni. Če bi bila na progi mina, bi prvi ali prva dva vagona zletela v zrak in vlak bi se rešil. Ta dva prazna vagona sta bila krasna priložnost, da bi se lahko peljali z vlakom. Prosil je oficirja, da bi nas pustil na ta vagona. Oficir se ni dal preprositi, ker je vlak bil naložen z municijo in tako neprimeren za civiliste. Med vsem tem pregovarjanjem se je vlaku približala velika družina. Med njimi je bilo več malih otrok. Oče je vzel v roke najmanjšega otročiča in ga pokazal komandantu, da bi mu omehčal trdo vojaško kožo. Rekel mu je: »Kako ne boste dovolili takim malim in nedolžnim, da se rešijo.« Imel je uspeh in res, komandant je končno dal dovoljenje. Hitro smo se povzpeli na drugi vagon. Da povem: ta družina je bila Prijateljeva in nosili so s seboj poleg nahrbtnikov tudi ogromno Marijino sliko. Čez leta smo videli, da so jo prinesli z vsemi žrtvami v Argentino. Nekje ob strani je stala skupinica mladih v civilu. Le nekateri so imeli nekaj podobnega puškam. Rekli so, da so Ljotičevci. Ko je vlak potegnil, so tudi poskakali kar na prvi vagon. Nemci so bili že na vlaku a v zadnjih vagonih. Tako jih niso nagnali.

Počasi se je ta železna in nevarna kača vlekla skozi tunel in bi lahko eksplodirala v kateremkoli trenutku. Tedaj bi bilo naše poti prekmalu konec. Premišljujem: Če ne bi bil boljši konec, kot vse bodoče nadaljevanje v težavah, strahu, trpljenju in borbi za obstoj? Ne vem! Ne smrdi to malo po pregrešnih mislih? Kmalu smo bili v čisto popolni temi. Zajela nas je kot mora. Postajalo je vedno bolj mrzlo in pogosto so nam padale mrzle kaplje na glavo. Pot je bila dolga. Tunel je bil neverjetno dolg. Izgledal je kot pot v pekel po Dantejevi Divini Comediji. Včasih sem se vozil skozi tunele, a ti so bili zelo kratki. Končno se je tam daleč pred nami videla mala svetlomodra pika. Vzkliknili smo: »Smo že zunaj!« Bili smo podobni mornarjem, ko na neskončnem oceanu zagledajo kopno zemljo. Spomnil sem se na obisk Postojnske jame pred vojno. Ko smo jo obiskali in se vozili in hodili skozi jame, sicer osvetljene z električno razsvetljavo je pred izhodom vlak peljal nekaj časa v temi; ko se je pokazala pred nami dnevna luč, je bila svetla in modre barve. Podobno je bilo v tem tre-

nutku le v drugih okoliščinah. Prej je bilo v mirnem času, v svobodi in v ugodju, sedaj pa v vojnem obdobju in v duševni stiski. Ko je ta pika postajala vedno večja, nas je kmalu zajela jutranja sončna svetloba - vsa bleščeča. Prišli smo na Koroško. Bila je vsa zelena in dišala je po pomladi. Narava ni čutila našega gorja. Narava je brez čuta za človeško stisko in se ponuja enako vsem: bogatim in revnim, zdravim in bolnim, vladarjem in podložnikom. Narava se presnavlja, umira in zopet oživi in po tisoče, desttisoče ali še več letih, medtem ko se odigravajo na zemlji klanja, umori, lakota in kuge. A človeški rod je zapisan rojstvu in smrti. To so tudi ciklusi kot pomlad in zima, a se individualno ne ponavljajo.

Vlak se je ustavil na železniški postaji Področca (Rosenbach). Komandant nam je velel, naj izstopimo. Vsi smo poskakali iz vagona in vlak se je potem počasi vlekel naprej. Železniška postaja je bila majhna a zelo lična. Prišlo je veliko vprašanje: kam naprej? Nekateri so bili mnenja, da bi počakali na postaji, če pride vlak. Mi smo se pa odločili, da gremo čim prej peš proti Beljaku.

PROTI BELJAKU

Zavili smo po lepi poljski poti proti severu med travniki in livadami. Oddaljevali smo se od ponosnih Karavank. Po ne po predolgi hoji smo opazili, da je bila pot potresena s papirnatimi rdečimi zvezdicami. Spogledali smo se in spraševali, kam smo prišli. Nikjer ni bilo videti nikogar. Hodili smo dalje. Kakega pol kilometra naprej smo srečali starejšega možakarja, ki je nosil svetlo rjave hlače in jopico iste barve. Bil je odkrit. Pozdravili smo ga kar po slovensko. In glej, odgovoril nam je, a zdelo se mi je da po srbsko. Vsaj imel sem vtis, da je zvenelo enako kot govorjenje profesorja srbo-hrvaščine Vučanova v Celju. Kmalu se je poslovil in jo mahnil v smeri proti hribom. V tistem trenutku se nismo zavedli, da je bil to srbski partizan. Saj si nismo mogli misliti, da bi ga lahko srečali na avstrijski strani. Kot mi nismo vedeli, kdo je in kaj tu počenja, tako je bilo gotovo z njim z ozirom na nas. Za vsak slučaj smo malo pohiteli, ker je bilo spet zelo samotno in občutki niso bili najprijetnejši. S poljske poti smo prišli do širšega kolovoza. Po tej poti smo razmeroma hitro prispeli do vaške gostilne. Po zemljevidu ugotavljam, da je bilo to na robu vasi Malenše (Mallentzen). Ker je že bilo poldne in smo bili utrujeni in lačni, smo vstopili v gostilno, da bi se malo okrepčali. Med tem, ko smo pili in jedli, se je zunaj gostilne slišalo

močno streljanje. Skozi okno smo videli, da so mladi fantje streljali na neko tarčo. Natakarica je povedala, da tisti, ki streljajo, čakajo na partizane, ki naj bi bili že blizu. Hitro smo pojedli malico in jo zopet ubrali na pot. Hodili smo naprej po istem kolovozu. Ta se je vil sedaj proti severozahodu. Smer je bila prava. Čez nekaj časa smo za sabo slišali ropot. Bil je to traktor, ki je vlekel odprt voz na gumijastih kolesih. Vsaj s svojih počitnic se ne spominjam, da bi naši kmetje imeli take vozove. Ustavili smo voznika in ga nagovorili. Odgovoril je v trdi nemščini. Tudi je čudno naglašal. Pozneje je povedal, da je Francoz, vojni ujetnik, in da so ga dodelili na kmetijo za pomoč. Tam je delal kot hlapec. Z očetom sta se pogovorila po nemško, jaz pa sem izmenjal z njim nekaj besed s tistim znanjem francoščine, ki sem si ga pridobil na gimnaziji. Pot ga je vodila kot za nalašč v Beljak. Prosili smo ga, če nas lahko vzame s seboj. Privolil je in hitro smo se skobacali na voz. Ko smo se že peljali nekaj časa, se je zaslišalo od daleč brnenje letala. Francoz je zakričal: »Der Partisanen«. Hitro je zavil pod košato drevo. In res, čez nas je letelo črno lovsko letalo (mislim da Speedfire). Hitro se je izgubilo v daljavo in prepričani smo bili, da nas ni opazil. Francoz je počakal deset minut in potem zopet zavozil na pot proti cilju. Spomnil sem se tistih črnih letal, ki so med vojno obstreljevala ljubljanski kolodvor in o katerih so pripovedovali, da so partizanska. V glavi so se mi mešale misli, kako da imajo partizani celo letala, in domobranci pa hodijo peš. Nekaj se mi ni ujemalo. A zgodovinski dogodki so pokazali, da so zahodni zavezniki že leta 1943 dodelili vso bivšo Jugoslavijo maršalu Titu.

Pa pojdimo naprej. Ko smo hodili peš, so nas bolele noge, a sedaj, ko smo sedeli na golih tleh voza in se malo pretresli in kdaj pa kdaj prenesli manjše sunke, me je bolel drugi del telesa. Blizu Beljaka je Francoz zavozil na tlakovano cesto. To je bilo novo presenečenje. Bili smo še sredi travnikov in polj. Nekaj nepričakovanega. V Sloveniji so bile tlakovane ceste samo po mestih in edina izven njih je bila cesta iz Ljubljane na Bled. Po tej so se vozili kralj in spremstvo v svojo vilo ob Blejskem jezeru na letovišče z ljubljanskega kolodvora, na katerega so se pripeljali s posebnim vlakom iz Beograda. Ta vila je bila leta 1945 dodeljena kralju druge vrste in sicer ubogemu proletarcu Titu.

Kmalu smo se pripeljali do postaje v Beljaku. Francoz nas je povabil, da smo izstopili ali bolje rečeno poskakali z voza. Zahvalili smo se mu za veliko uslugo in seveda želeli zdravja, sreče in

čimprejšnjo vrnitev v domovino Francijo. Malo se je posmejal in pozneje sem pomislil, če se ni obesil na kakšno lušno »meidele« in bo v Francijo hodil samo na obiske ...

S postaje smo se odpravili proti domu mamine nečakinje Regine po imenu, ki je živela v tem kraju. To je bila hčerka njene najstarejše sestre, ki se je že pred prvo svetovno vojno poročila z avstrijskim železničarjem, doma iz Beljaka. Ko smo prišli do hiše in potrkali, je prišla Regina sama na vrata. Pogledala nas je malo čudno. Naš izgled gotovo ni bil preveč eleganten niti privlačen. A ko jo je mama nagovorila, je skočila k njej in jo tesno objela. Obe sta jokali in seveda se je slišalo: »Oj, teti, teti!« Potem nas je vse pozdravila in mene celo po imenu, saj je bila pri nas na obisku leta 1940. Seveda je bila njena slovenščina malo trda, rekel bi oglata. Takoj smo ji razložili naš položaj in prosili, če bi nam svetovala, kje bi lahko prenočili. Takoj je ponudila svojo hišo in dejala, da bo preskrbela dodatni prostor pri sosedih. Med pogovorom ni takoj razumela razmer, ki so nas napotile v tujino. Seveda, v Avstriji ali bolje na Koroškem o vseh dogodkih na Kranjskem praktično niso vedeli ničesar. Boljše so bili obveščeni o dogodkih na Štajerskem, ker je tudi vedela o našem begu iz Celja, o katerem ji je pripovedovala teta Rezka, ki je ostala v Celju. Pripravila nam je skromno a za nas bogato večerjo. Po večerji smo se zvrnili vsak na svoj prostor in zelo utrujeni kmalu zaspali. Zjutraj pa se je nadaljevalo odprto vprašanje: Kam naprej?

TRETJI DAN - 7. MAJ

Regina nas je hotela prepričati, da bi ostali v Beljaku in počakali razvoj dogodkov v prihodnjih dneh. Po njenih pojmih, bi se moralo vse prav hitro urediti in mi bi se lahko vrnil. To so bile želje neosveščene Avstrijke. Mi smo slutili drugače. Komanda je odločila, da gremo naprej proti zahodu čim dalje proč od vroče Kranjske. Že od začetka je imel oče v načrtu, da se čim bolj oddaljimo od Slovenije. Na zemljevidu je videl, da vlak skozi Beljak vozi vsaj do Lienza, to je na vzhodno Tirolsko. Poslovali smo se od dobrosrčne Regine in ni bilo brez joka. Korakali smo na železniško postajo. Imeli smo še kar srečo, ker je bil prihodnji vlak napovedan za čez pol ure. Bilo je zgodaj zjutraj. Na postaji je čakala manjša skupina mladih fantov, tudi Slovencev. Ko je prisopihal vlak, je postajanačelnik sporočil, da bo vlak peljal samo do Spittala in da je to verjetno zadnji vlak do nadaljnjega. Nekaj je nejasno zamrmral, da so tam blizu že zavezni-

ške čete, menda Angleži. Mi, kot anglofilo smo to vzeli z veseljem na znanje in pričakovali čimprejšnje snidenje. Nismo slutili, kakšno zahrbtno vlogo bodo Angleži igrali v Celovcu, kjer bodo predali partizanom na tisoče beguncev, ki so bili končno vsi mučeni in postreljeni. Angleži so se izgovarjali na mednarodne pogodbe in pri takih so ljudje samo navadne številke brez časti in duše. V vseh poznejših letih smo doživljali Vietnam, Irak, Afriko, itd. Ljudje so bili manj vredni kot živali. Da nas vlak ne bi pustil na cedilu, smo hitro zlezli v vagon in se posedli na lesene klopi, zopet lesene. A ni bilo tako hudo, saj do Spittala je bilo komaj 40 km. Pogled na postajo je bil pošasten: poslopja zbombardirana, zvit železna ogrodja zažganih vagonov in celo ena lokomotiva popolnoma »razkosana«. Vse okoli postaje je bilo samotno. Le nekaj mladih fantov je obešalo nad vhod avstrijsko belo-rdečo zastavo. Bil je čas negotovosti. Nemških vojakov že od izhoda iz tunela nismo videli več. Novih zasedbenih sil tudi ni bilo. Od avstrijskih oblasti pa še ni bilo ne duha ne sluha. Vse je bilo kar preveč prazno. Zadnja leta smo bili navajeni na prisotnost vojakov in policistov na vseh oglih in ob vsaki uri, sedaj pa nič.

Vlak je potegnil in hitro sopihal proti našemu novemu cilju. Omenjeni mladi fantje so se tudi posedli v naš vagon. Govorili so na ves glas in celo zapeli so nekaj narodnih. Tako je sopihal vlak naprej, dokler ni eden od fantov močno zakričal. Ozrl sem se in videl, da je eden od njih ležal na tleh med sedeži. Pod njegovo glavo se je širila velika luža krvi. Mislili smo, da ga je kdo ustrelil. A stvar je bila drugačna. Pogledal je skozi okno nazaj in dobil udarec zviatega železa razbitega vagona, ki je stal ob progi in se skoraj dotikal vlaka. Kakšna tragična neprevidnost! Vsi v vagonu smo onemeli. Sprevodnik je od nekod prinesel konec blaga in nesrečneža pokril. Usoda mu je pripisala prezgodnjo večno svobodo. Ko smo dospeli v Spittal, so ga prijatelji nesli na postajo in položili na klop. Kaj se je zgodilo pozneje, ne vem, ker smo hitro odšli s postaje, da bi nadaljevali našo pot.

Ker z vlakom že ni bilo mogoče in po povpraševanju tudi ni bilo več avtobusov, smo morali kar lepo prositi noge na pomoč. In tako smo nadaljevali zopet peš. Pred nami do Lienza, ki je bil namišljeni končni cilj, je bilo približno 60 km. Predvidevali smo dva ali tridnevni marš, saj prvi dan je že bil za nekaj ur krajši. Kaj hitro je ostal Spittal za nami. Cesta se je vila med travniki ob vznožju Alp. Bila je gladka in asfaltirana. Pozneje sem videl, da so asfalti-

rane ceste vodile prav med hribe na sever proti Tirolski in na jug v Italijo. Med potjo smo večkrat počivali in tako postopoma merili kilometre in še kilometre. Sredi popoldneva smo videli v gozdu na levi pod cesto zelo veliko orožja in municije nametane na kup med debli. To so verjetno zmetali stran vojaki, ki so se vračali domov. Moj svak Slavko je vso pot nosil za pasom pištolo. Na tem mestu mu je oče svetoval naj se je znebi in potrj jo je zalučal na tisti kup. Počasi smo postajali kar precej lačni. Ko smo prišli do vasi Kleblach, se je oče odločil, da bo šel na občino prosit jedilne karte. Stavba je bila malo nad cesto. Radovedni smo čakali, kaj bo opravil. Kmalu se je nasmejan vrnil in hvalil župana, ki da ga je prijazno sprejel. Dal mu je za nas vse jedilne karte. Blizu je bila špecerija in nakupili smo si kruha in tudi klobas. Bili smo presrečni in hvalili očetovo odločitev. Zopet mu je pomagalo znanje nemščine. Ko smo se najedli in se malo odpočili, smo zopet hodili naprej in naprej.

PRENOČEVANJE (7/8. 5) IN NA POTI PROTI DELLACHU

Bilo je že pozno popoldne. Bili smo že zelo utrujeni. Vprašanje je bilo, kje bomo prenočili. Ko smo tako taval naprej, smo opazili ob cesti v prelepi dolinici večjo pritlično stavbo. Izgledala je kot kakšen mladinski ali počitniški dom. Napotili, smo se do nje in potrkali na vrata. Sprejel nas je mlajši človek. Rekel je, da je oskrbnik in da je stavba prazna. Rekel je, da je ostal sam z ženo in da so vsi prebivalci odšli. To so bili člani Hitler Jugend in njihovi instruktorji. Razkropili so se na svoje domove v strahu pred zavezniki. Okoli doma so bila igrišča, več ut in celo tarče za streljanje. Za lepim travnikom, je stisnjena pod breg visokega hriba, tekla reka Drava. Na bregu so žalovale stare vrbe. Stopil sem na breg in tudi jaz žaloval z njimi. Namreč pogled na to bistro strugo, kjer so se valovi poigravali s kamni, me je ponesel nazaj na leta svobode. Spominjalo me je na Kamniško Bistrico tam blizu Homca, kjer sem se poleti kopal. Spomnil sem na tisto lepo pesem, ki poje: Kje so tiste stezice, ki so včasih bile, ... in sem jo oreložil na: Kje so tiste vodice, ... Obrnil sem se proti stavbi. Med potjo sem opazil nekaj podobnega velikemu zaprtemu stožcu iz aluminija. Bil je sive barve. Oskrbnik mi je razložil, da je to pomožni tank za gorivo za letalo, ki ga odvržejo, ko je prazen. Tudi mi je povedal, da je blizu njih padlo nekaj bomb, ki so k sreči padle v reko in na nasprotni breg. Tudi so jih dvakrat ali trikrat obstreljevali. Imeli so srečo, ker razen manjših

materialnih poškodb, ni bilo treba obžalovati človeških žrtev. Še bolj sem bil prepričan, da je bilo mnogo bombardiranja in obstreljevanja nesmiselno, mogoče ameriško objestno ali pa zločinsko. V Sloveniji so porušili z bombami pol mojega Celja. Niti ena hiša ni bila vojaški objekt. Poleg tega so bili Celjani večinoma protinacisti. Isto se je zgodilo s slovenskim Mariborom. Moja mlada glava tega ni doumela.

Ko sem stopil v hišo, so bile že pripravljene postelje. Kar dišalo je po luksusu. Použili smo še ostanke hrane. Preden smo se spravili v postelje, smo se še lahko umili in tako osvežili. Utrujenost, svež alpski zrak in tišina so nas zasanjali in smo hitro zaspali. Zgodaj zjutraj so nas prebudili. Zopet smo se morali obuti in vzeti nahrbtnike. Poslovili smo se od prijaznih oskrbnikov in se obrnili proti cesti in zopet proti zahodu. Po kaki uri smo prišli do Dellacha in od tam naprej proti Nikolsdorfu.

ČETRTEI DAN (8. MAJ) - DO NIKOLSDORFA

Od Dellacha do Nikolsdorfa je bilo nekaj manj kot 15 km. Ker je bilo še zgodaj, smo imeli upanje, da bomo opoldne tam. Potem bi nam manjkalo še približno 20 km do Lienza. Bili smo še vsi isti, ki smo šli skupaj iz Ljubljane in še eden. Pozabil sem omeniti, da se nam je v Spittalu pridružil slovenski duhovnik; ne vem, kako se je pisal. Ta naša četa se je pomikala naprej med polji in gozdovi. Vreme je bilo vso pot izredno lepo. Sonce nas je spremljalo in nas pozdravljalo z vročim nasmehom. Ta poganski bog ni imel pojma o vsem hudem, kar se dogaja na svetu. Že blizu poldneva smo izza ovinka slišali ropot motornih koles, ki se nam je bližal nasproti. Dvomi so se razblinili, ko smo imeli pred sabo dva motorista. Bila sta v vojaških uniformah in oborožena. Pozdravila sta po francosko. Uvideli smo, da sta to bila pripadnika zavezniške vojske. Razveselili smo se, saj smo imeli pred seboj prve predstavnike zahodnih osvoboditeljev. Odgovarjali smo jim v naši skromni francoščini. Eden od njih je vprašal za uro. Duhovnik ali pater je potegnil iz žepa zlato uro, pogledal na njo in hotel odgovoriti. Francoz mu je bliskovito strgal uro iz rok. Takoj sta pognala motorje in hitro odpeljala. Ni bilo pozdravov, samo smrdelo je po bencinu. Ta prvi stik z zavezniki je bil porazen. Meni je ušlo iz ust: »preklete barabe«. Začelo nas je skrbeti, kako bo z drugimi »odrešitelji«. Razočarani smo šli naprej.

Ure so tekle in proti poldnevu smo že zagledali Nikolsdorf. Bili smo že skoraj tam. To je bil lep, prijazen tirolski kraj (trg ali vas?). Ob cesti je bila tipična podeželska gostilna z obširnimi vrtni in pod drevesi mize in klopi. Hitro smo zasedli veliko mizo, da smo se malo odpočili. Vrt je bil poln ljudi. Med njimi je bilo nekaj Slovencev. Seveda, kot rojaki smo se kaj hitro pogovorili in kot je izgledalo, smo bili vsi begunci. Tukaj smo prišli v drugi stik z našimi »osvoboditelji«. To so bili Angleži, ki so obkolili vso gostilno in vrt z jeepi in malimi tovornjaki. Mlad oficir je hodil med ljudmi in je zahteval dokumente. Že smo se bali, da nas bodo naložili in peljali nazaj na Koroško. Ko je prišel do nas, smo imeli srečo, da je eden od grupe obvladal angleščino. Razložil je oficirju naše stališče in ga malo podučil o realnem političnem vzroku naše prisotnosti na tem kraju. Kot sem opazil, ga je oficir poslušal z zanimanjem in mu je celo dvakrat prikimal. Takoj nas je prosil za dokumente kar prijazno. Vsi smo imeli majhne legitimacije, kjer je pisalo, da smo pripadniki kralja Petra in jugoslovanski državljani. Bila je polna žigov in podpisov, ki jih oficir gotovo ni razumel . Po obrazu sem razbral, da je bil zadovoljen s temi dokumenti. Vprašal nas je, kam smo namenjeni. Povedali smo, da je naš cilj mesto Lienz, oddaljen približno 20 km. Poznal je ta kraj, saj so ravno ta dan lovili pripadnike Vlasove divizije, katere del se je nastanil tam v taborišču Peggetz, z namenom, da jih predajo Sovjetom. To so bili protikomunistični ruski odredi, ki so se borili ob strani nemških čet. Bili so Ukrajinci, ki so hoteli svobodo in rešitev izpod ruskega jarma. Na žalost so slabo izbrali zaveznika.

Gotovo je stal pri nas angel varuh. Oficir je poklical enega vojaka in mu nekaj dopovedoval. Čez nekaj časa se je blizu nas ustavil srednje velik vojaški tovornjak Bedford. To je bil tovornjak brez »nosa«, kabina je bila ločena od prikolice in tam na sredi je bilo nameščeno rezervno kolo. Na tem kolesu je sedel vojak s strojno puško v roki. Za volanom je pa sedel podoficir. Zlezli smo na tovornjak in se posedli kar po tleh. Vozilo se je premaknilo in začela se je zadnja postaja na poti do Lienza.

NA POTI V LIENZ (8. MAJ)

Zopet smo se peljali z vojaškim vozilom, a tokrat s prepričanjem, da nas bodo pripeljali brez vseh neprilik na cilj. Je bilo tako a tudi ne čisto tako ... Ko smo se vozili, smo srečavali velikanske odprte

tovornjake, ki so vozili v nasprotno smer, to je proti Koroški. Bili so polni zeleno uniformiranih in razoroženih vojakov. To so bili ruski vojaki iz že prej omenjene Vlasove divizije. Njihova usoda je bila enaka kot usoda naših domobrancev, to je nasilna smrt. Nekdo je napisal, da so vsi eno: nacisti, fašisti in komunisti. Pozneje so pripovedovali, da so bili Angleži neusmiljeni. Uporabljali so orožje, da so jih prisilili na tovornjake in da je bilo več ustreljenih na mestu, ker so se upirali. Kdor je mogel, je zbežal v bližnje gozdove in tudi so poskakali v deročo Dravo. Veliko jih je naredilo samomor. Tirolci so znali pripovedovati, da je bila Drava krvava.

Tovornjaki so bili zelo široki in večkrat je moral voznik zavoziti čisto na rob ceste in z levimi kolesi na travo in na rob brega, ki je bil pod cesto. Tako je šlo nekaj časa, a na gotovem mestu je rob ceste popustil in vozilo se je prekucnilo po bregu. Večkrat se je obrnilo naokrog in končno z veliko srečo pristalo na polju pod cesto na vseh štirih kolesih. Medtem, ko smo se sukali, sem slišal Natlačenovo, ki je vzklikala: Moj Bog, moji otroci. Ker je bil tovornjak pokrit, smo se obračali in udarjali eden ob drugega. Spomnim se, da sem v tej gneči videl nekje vmes košček svetlobe in sem si mislil, če je to luč iz nebes, kako je lahko umreti. Ko je že bilo premikanja konec, smo se skobacali s tovornjaka. Duhovnik se je držal za ledje in stokal, ker ga je udarila pločevinka bencina, ki ni bila privezana. Oče, ki je pa sedel pri vozniku, se je znašel z glavo pri pedalih in z nogami v zraku. Pomagali smo mu, da se je postavil na noge. Malo je potarnal, a ni mu bilo nič hudega. Najslabši delež je odnesel ubogi vojak, ki je sedel na rezervnem kolesu.

Med kotaljenjem ga je vrglo na tla in si je z zaklopko strojne puške ranil roko pod komolcem. Bil je ves krvav. Podoficir je odprl škatlo z rdečim križem. Razkužil mu je rano (vojak je stiskal zobe in samo malo tarnal) in vso roko pod komolcem ovil. Malo smo počakali, da je vojak prišel k sebi. Potem smo zopet šli vsi na svoja mesta. Podoficir za volan, oče zraven njega, vojak na kolo in vsi drugi na prikolico. Zapeljal je po polju in kmalu je bil neke vrste kolovoz, po katerem je lahko pripeljal na cesto. Ni bilo več prometa v nasprotni smeri in vozili smo varno in hitro. Že smo videli hiše predmestja in kmalu smo se znašli na lepem trgu sredi mesta. Tam smo izstopili. Zahvalili smo se Angležema z besedami in kretnjami. Ni bilo treba dati napitnine. To zadnje naj velja kot ne preveč posrečen humor.

Malo smo se ogledali in duhovnik je takoj opazil za hišami cerkveni zvonik. Svetoval je, da gremo do tja. In tako smo storili. Bilo je zelo blizu. Ceste do tja so bile zelo ozke in hiše ob njih majhne in starinske. Ko smo se končno znašli pri tistem zvoniku, smo videli, da je bila zraven velika cerkev in velika stavba podobna samostanu. Duhovnik je potrkal na glavna vrata. Ko so se odprla, je stal na vratih frančiškan. Torej je to res bil samostan in frančiškanski. Lepo nas je pozdravil in razvil se je pogovor. Pater je obljubil, da nas bo priporočil pri ljudeh, ki so upravljali Kolpinghaus in našega duhovnega spremljevalca je pa povabil, da naj kar ostane pri njih. Bila je to kratka ločitev, saj v vseh letih bivanja v Lienzu smo se v prijateljskem duhu večkrat obiskovali. Spremili so nas do Kolpinghausa. Tam je šlo po sreči. Naši družini so dodelili majhno sobico v drugem nadstropju, Natlačenovi in moja sestra z možem so se naselili v velikanski spalnici v pritličju.

KATOLIŠKA SVETOVNA DRUŽBA KOLPING

Čutim potrebo, da povem, komu je pripadal ta dom Kolpinghaus, kjer smo dobili zatočišče, mi za vsa leta begunstva in mnogo drugih za tedne in mesece. Pripadal je družbi Kolping, ki je bila ustanovljena leta 1846 kot združenje delavcev. Že od takrat so imeli hranilnico, zavarovanje za bolne in tudi delavske domove. Ustanovil jo je Adolph Kolping, katoliški duhovnik v Eldefeldu v Nemčiji. Hitro se je razvijala in že čez dvajset let štela čez dvesto združenj. Danes (podatki so od 31. 1. 2011.) so prisotni v 60. državah po celem svetu in šteje 450.000 članov, razdeljenih v 5800 družinah. Med drugo svetovno vojno jih je Hitler zelo omejil in vzel skoraj vse domove za nacistične organizacije. Po drugi svetovni vojni so se hitro organizirali na novo in se tudi vključili v politiko z namenom, da bi jo pokristjanili. Danes imajo tisoče občinskih svetnikov in celo 38 članov v nemškem parlamentu. Podobno je v Avstriji, a nimam točnih podatkov. V Argentini delujejo v glavnem pri vzgoji mladine in v območju delavskih zadrug, predvsem v severovzhodnih in severozahodnih pokrajinah. Naštel sem preko 40 središč. Centrala je v Buenos Airesu in v glavnem odboru so duhovniki in laiki.

SLOVENSKI BEGUNCI IN KOLPINGHAUS

Kolpinghaus je bila velika dvonadstropna stavba z dvorano in odrom. To stavbo, ali bolje rečeno mladinski dom, je po zasedbi

Avstrije zaplenila Hitler Jugend. Prvo nadstropje in polovico drugega so oddali dvema družinama in ostalo so uporabili za svoje organizacijske potrebe. Nekaj dni za nami je prišlo večje število beguncev, ki so tudi dobili prostor v veliki spalnici. Spalnica se je kmalu napolnila. Poimenujem nekatere teh začasnih prebivalcev: Profesor Majcen z družino, profesor dr. Gantar in sin Kajetan, kapetan Stamenkovič z ženo, Krajc in žena Marjanca, neki učitelj in še. Čez nekaj časa so nekateri nadaljevali pot v Italijo. Do italijanske meje je bilo približno 25 km. Na meji so bile vasi Sillian in Ambach. Tam so jim Tirolci pomagali po stranskih poteh v Italijo. Na drugi strani meje je bila Tirolska, to je Južna Tirolska, ki so jo po prvi svetovni vojni vzeli Avstrijcem in so jo podarili Italijanom. Zato so se na obeh straneh meje med seboj dobro poznali in tudi razumeli. Natlačenove so sprejeli prijazni Tirolci iz vasi Anras v hribih blizu Lienza. Po 29. juniju 1945 so tisti, ki so ostali v domu, preselili v taborišče Peggetz (kjer so bili prej Rusi). Tako je ta Kolpingova organizacija dobivala počasi nazaj svoje imetje. Mi pa smo v tem domu ostali do odhoda v Argentino. Konec leta 1945 je v tem domu začel v pritličju delovati otroški vrtec in postopoma je organizacija Kolping obnovila svoje delovanje. Poleti 1946 je nastopilo vsaj 12 otroških zborov. Peli so prelepo in tudi jodlali. Prijelo me je, da bi se tudi jaz naučil jodljanja. Počasi mi je kar uspelo in še danes tu in tam zajodlam. Seveda se pozna pomanjkanje prakse pa tudi leta opravijo svoje. V prijetnih poletnih večerih, ko sem posedal na stopnicah pred domom, sem poslušal jodljanje, ki je prihajalo iz bližnjih bregov nad mestom in bilo je kot neko tekmovanje med vasmi in kmetijami. Tirolski zrak in to petje sta te zasanjala v začaran krog brezskrbnosti. Bil sem sredi raja.

LIENZ IN VZHODNA TIROLSKA (OSTTIROL)

Lienz je bilo prijetno majhno mesto in vse hiše nizke, največ enonadstropne. Ceste so bile ozke in vse so bile zvite kot kače. Rekel bi, da je bilo tipično večstoletno mesto. Imel sem priložnost, da sem ga obiskal pred nekaj leti in moram reči, da se ni veliko spremenilo. Ostalo je v istem stilu, samo da se je raztegnilo z večjo okolico. Pred občinsko hišo je bil glavni trg. Na tem trgu so zavezniki zbombardirali šest hiš. Bilo je žalostno videti pri nekaterih na pol podrtih hišah, kako so visela tla prvih nadstropij v zraku in v kotih ostanki pohištva in polomljena oprema in vse pa pokrito na debelo s prahom. Skozi celo drugo svetovno vojno v Lienzu ni

bilo niti vojakov in tudi ne vojaških objektov. Verjetno so bombniki morali iztresti bombe, da so prišli prazni nazaj na baze. Lienz je glavno mesto najmanjše avstrijske dežele, ki je v našem času štela manj kot štirideset tisoč prebivalcev. Leži med rekami Isel in Drava. Prav tam se izteka Isel v Dravo in ta teče naprej proti Koroški in potem v Slovenijo. Begunsko taborišče Peggetz je bilo tik ob bregu Drave, krvave Drave, kot sem napisal v prejšnjih poglavjih.

Mesto leži kot v luknji med hribi. Na severu so granitne Alpe in na jugu apneni Dolomiti, ki mejijo na Avstrijo. Tik nad Lienzem je na severu velikan Schleinitz z 3249 m in na jugu Spitz kofel z 2748 m. Ko sem spet vzel v roke zemljevid, sem videl, da so Schleinitz preimenovali v Hoch schober. Skozi okno naše sobe sem lahko občudoval oba velikana. Eden je bil sivkasto rjav in drugi skoraj bel. Geološko se izredno razlikuje granitno pogorje od apnenskega. Prvo je masivne oblike in drugo pa sili proti nebu z mogočnimi špiki.

Podnebje v Lienzu je najbolj milo v celi Avstriji in ima največ sončnih dni na leto. Iz let življenja v Lienzu mi je ostalo v spominu, kot da so bili vsi dnevi sončni in to poleti in pozimi. Verjetno to podnebje vpliva na ljudi. Bili so vsi veseli, dobrodušni in tolerantni. Seveda so bile izjeme. A bilo jih je zelo malo. To so gotovo bili dediči nacističnega režima. Tirolci so pripovedovali, da so se pod nemško okupacijo počutili, da živijo v zasedem ozemlju.

Ker je bilo mesto med hribi, so bile vasi na pobočjih. Kmetije so bile moderno opremljene. Imeli so traktorje in ker je bila elektrika speljana prav visoko, so imeli vsi električne pripomočke. Na več krajih so imeli žičnice za prevoz ljudi in vseh potrebščin. Ni jim bilo treba riniti ure v hrib. Kot povedano ljudje so bili prijazni in tako tudi kmetje. Lepo so nas sprejeli, ko smo hodili prosit krompir, Milchbutter (mislím, da je to sirotka, ki ostane pri izdelavi masla in vsebuje še male koščke masla), sadje in celo med. Včasih smo kaj plačali, a večinoma je bilo za »boglonaj«.

Po mestu so hodili v oblečeni v narodnih oblačilih, da ne rečem nošah. Ob nedeljah so pa prišli iz okolice v pravih narodnih nošah. Poleti so moški nosili usnjene kratke hlače (ledrarce) z naramnicami. Take so podarili tudi meni in potem sem bil kar pravi Tirolec. Pozdravljali smo se »Krisgot«, to je GrussGot.

Sledil bo skromen opis poletja in zime, ker sta bili najbolj značilni dobi za nas po doživetjih. Pomlad in jesen sta pa bili vmesni dobi brez posebnih doživetij.

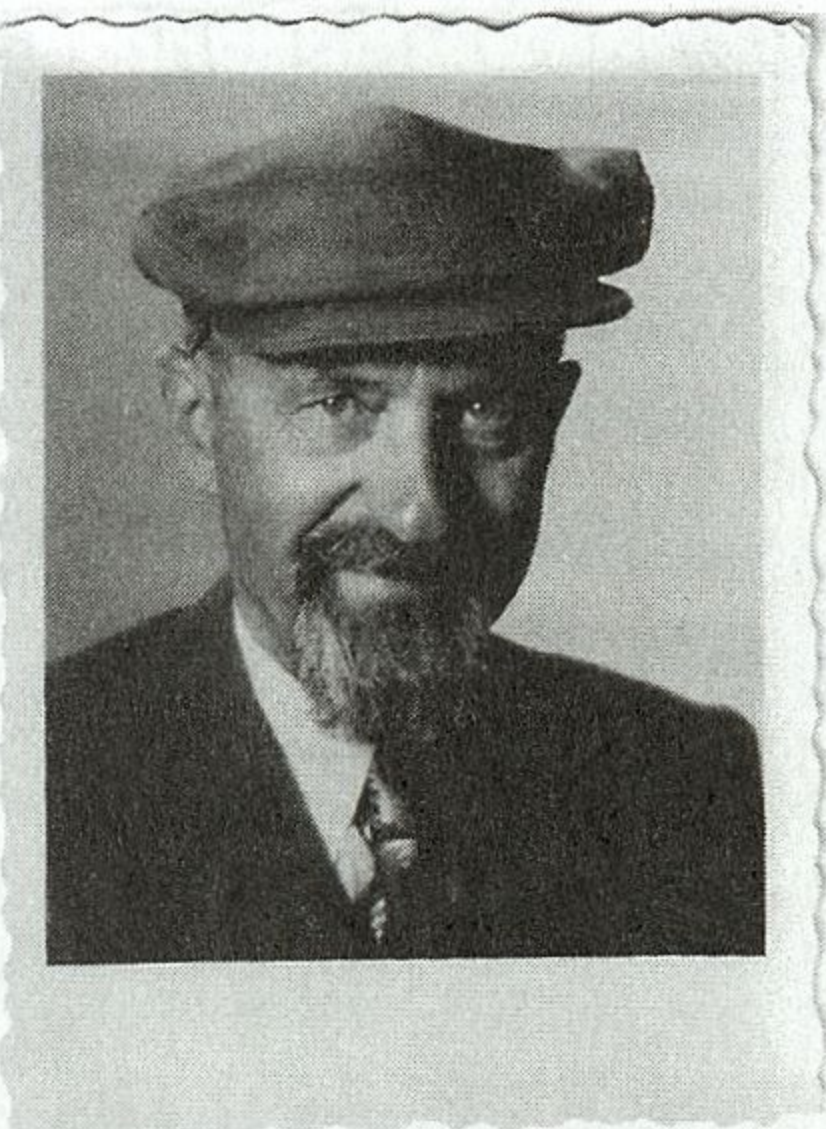
POLETJA V LIENZU

Prvo poletje v Lienzu mi je ostalo v spominu kot obisk v rajju. To je bil prvi letni čas v begunstvu v Avstriji. Sončni dnevi, prelepa okolica, svoboda, dobri ljudje. To je bilo prvo svobodno poletje po petih letih. Prejšna poletja so bila v znaku zaprtosti, strahu in negotovosti. Ponoči policijske ure, okoli Ljubljane žične ograje in na glavnih cestah tako imenovani zastraženi bloki. Bila je prepovedana uporaba koles in celo smučī. A to ni bilo tako hudo, saj po mestu se itak nisi mogel smučati. Na vse to so nas pa v zadnjih letih morili predalarmi in alarmi, ki so napovedovali morebitne letalske napade. Seveda je pa še eno dejstvo povezano z vsem tem, ki pa z vojnim časom nima zveze pač pa z Ljubljano na veke vekov. To je tista težka megla, skozi katero si moral rezati pot z nožem. Pa kaj več v poglavju o življenju v Ljubljani 1941/1945 če pridem do tja....

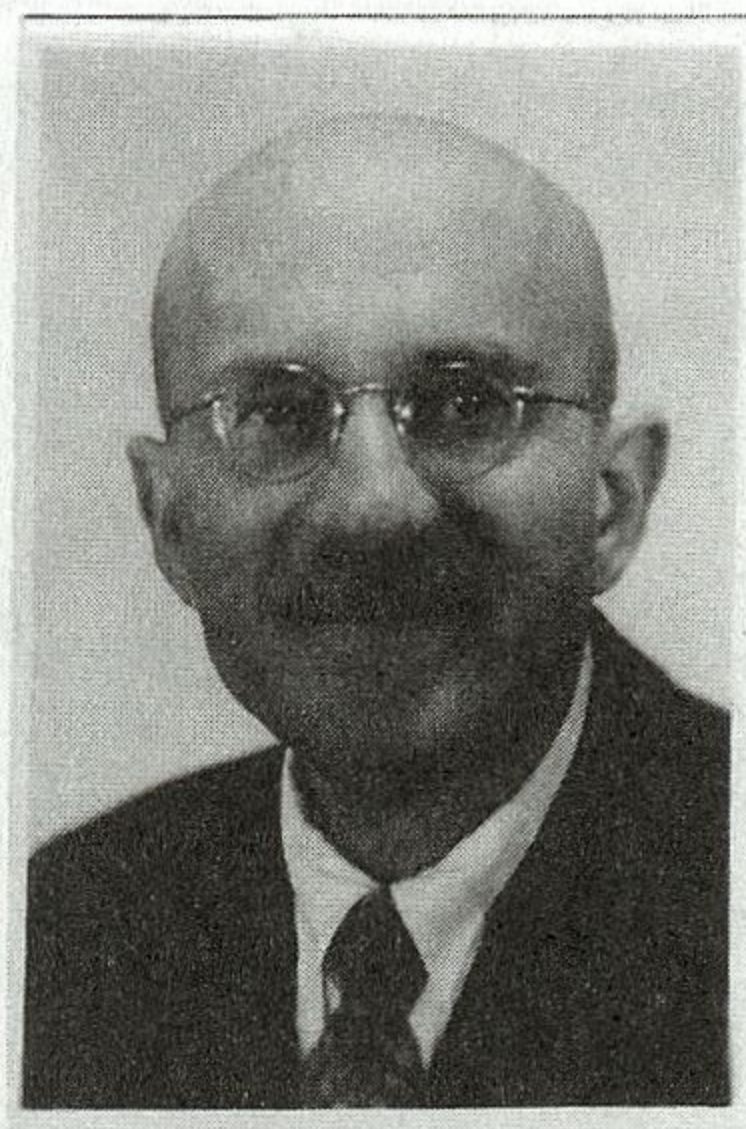
V teh prelepih Osttirolah so te hribi vabili čez dan, da bi se povzpел na njihove vrhove. Proti večeru smo slišali cvrkutanje čričkov in ponoči nas je objelo temno nebo s svojimi zvezdicami - kresničkami. Te noči so bile premile in smo spali kot angelčki. Sprehodi po okolici so nas spominjali na našo domovino, na naše livade in gozdove. Ko smo šli na sprehod ob reki Isel, smo kmalu prišli do čarobnega gozda. Pod drevesi je bilo temačno, na tleh vse postlano z iglicami smrek in dišalo je po smoli. Tu in tam so se bahale rdeče jagode. Obirali smo jih s slastjo in jih tudi nabrali za »domov«. Vsa pot po tej dolini je bila prekrasna. Vabila je k petju in pesnik bi gotovo tej dolini na čast spletel poezijo, romantično, v najlepši rimi. Imeli smo srečo, da smo to dolino lahko še večkrat prehodili.

Kot sem omenil, da so bili Tirolci prijazni ljudje, tako smo v prvem poletju navezali pravo prijateljstvo z mnogimi. Trudili so se, kako bi nam pomagali. Kmalu so nam pripeljali železno peč (šporgat - Sparherd) in tudi star šivalni stroj. Ta je bil vsa begunska leta zvest služabnik in pripomogel k naši lastni opremi in tudi k skromnim denarnim dohodkom.

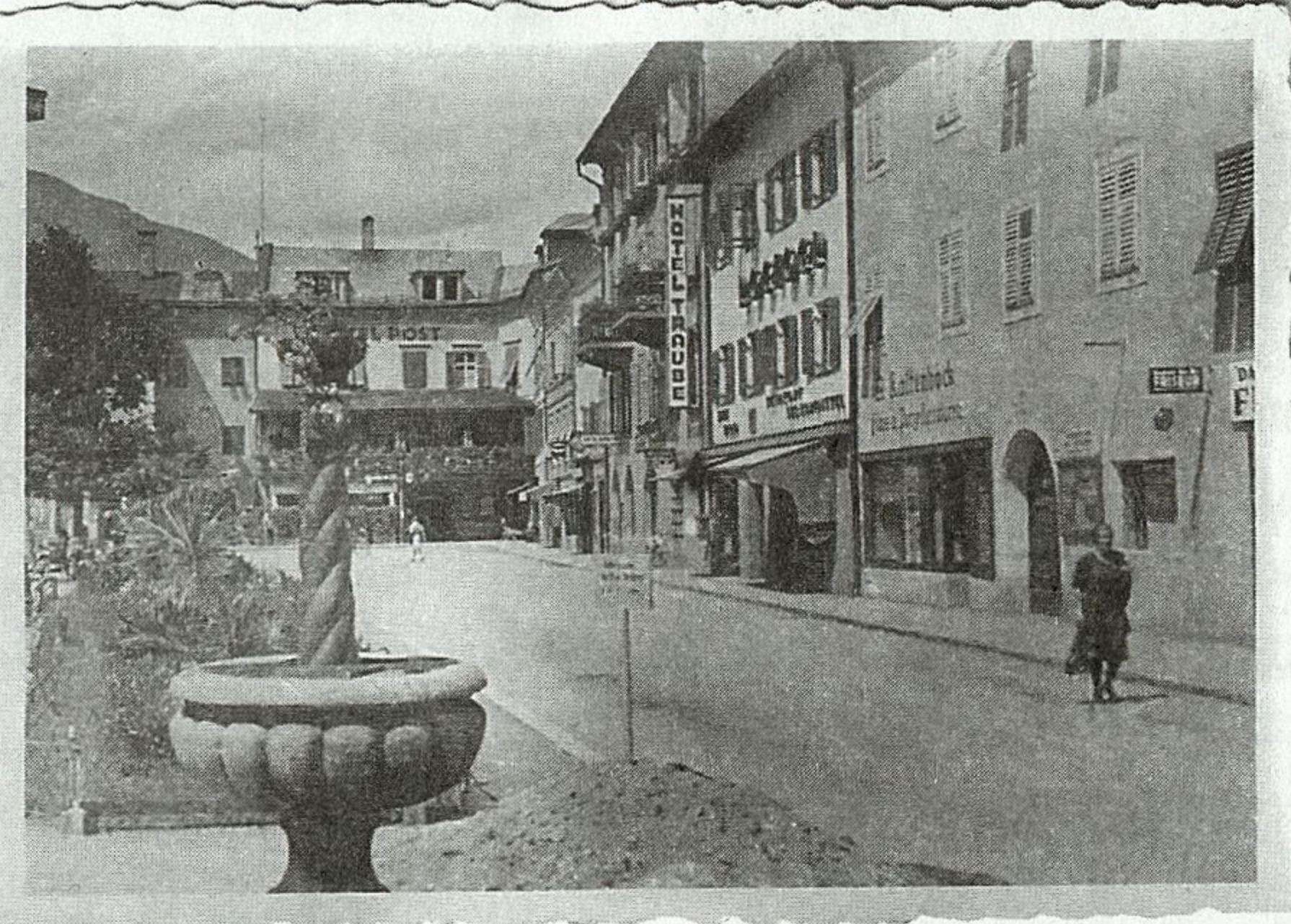
Največja prijateljica je bila gospa Hollova. To je bila močna Tirolka, vedno dobre volje in zelo glasna. Z njo smo hodili na izlete in pogosto igrali tarok. Izleti so bili zelo pestri. Počutil sem se kot ptiček, ki se je rešil kletke in začel uživati svobodo. Seveda je bila razlika zelo velika. Ko ptiček uide iz kletke, se v svobodi ne znajde in kmalu od lakote pogine. Z nami racionalnimi bitji je drugače. Po

Kot se je skrival

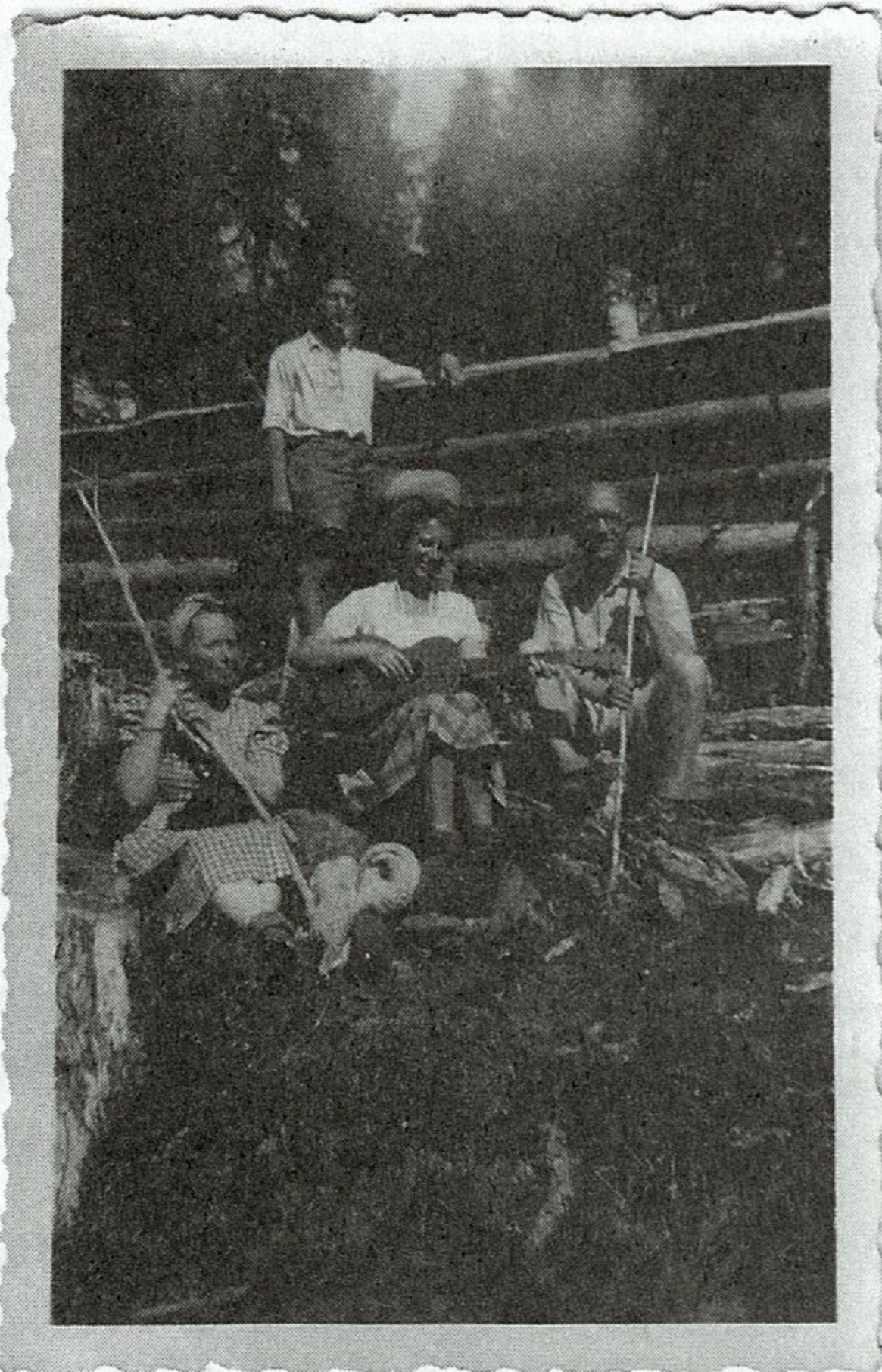

Ate kot svoboden zemljan

Lienz

Na izletu s prijateljico tirolko Holl

S prijateljem Klezinom
na Spitzkoflu (2778m)

Na obisku pri družini Lukež v Arubachu

bivanju v veliki kletki v Ljubljani, smo se na Tirolah kar hitro znašli in dobro preživeli to spremembo. Največkrat smo se povzpeli na hribe, se peljali z žičnicami v vasi visoko v hribih. Opisal bom vsaj eno od teh pustolovščin. To je bilo blizu mesta v dolini reke Isel. Hollova nas je povabila na izlet v gorsko vas tam nekje na 1000 m višine. Mislili smo na hojo v hrib. A bilo je drugače. V manj kot 15. minutah smo prišli do neke barake in tam nas je Hollova ustavila in rekla, da se bomo od tam povzpeli do vasi. Malo smo jo pogledali, ker letati še nismo znali. Povedala je, da se bomo peljali v vas z žičnico. Pokazala je na velik zaboj, ki je visel na debeli jekleni žici. Malo smo se spogledali, a smo se vseeno posedli kar na dno tega zaboja. Ona je stopila do stene in tam pritiskala na neke gumbe. Povedala je, da se je povezala s končno postajo in da so ji odobrili vožnjo. Premaknila je stikalo, skočila tudi ona v zaboj in ta se je začel počasi premikati. Žice so bile strmo speljane v hrib in vmes nisem videl nobene opore. Ko smo se dvigali že malo višje, sem imel občutek, da visim tam nekje sredi praznine. Med potjo nas je tolažila in pravila, da se je v tem zaboju peljalo dvanajst mladih fantov, ki so se vračali domov z veselice. Seveda je to prometno sredstvo bilo za Tirolce nekaj vsakdanjega. Iz vseh dolin so imeli take vzpenjače speljane v gorske vasi. Kot primer naj povem, kaj se je zgodilo slovenskemu paru, ki je živel z družino v gorski vasi Anras. Ko sta se neki dan vračala v vas, se je sredi prepada zaboj ustavil. Tam sta visela in preživljala težke minute. Nista se mogla zvezati z nikomer in če bi kričala, bi ju slišale kvečjemu kakšne koze. Po dolgih 30. minutah se je »gondola« spet začela premikati. To sta pripovedovala kot hudo dogodivščino. Naš zaboj se za enkrat ni ustavil. Ko smo bili že visoko, sem pogledal navzdol in dolina je že bila skoraj taka, kot če bi jo pogledal na zemljevidu. Reka se je zvijala kot ozka kačica, travniki in gozdovi so se razlikovali po odtenkih zelenih barv. Tako smo se vzpenjali in kmalu dospeli do cilja. Zaboj se je usedel na pripravljen pod. Sprejeli so nas veseli Tirolci, ki so čakali na nas, da bi se lahko odpeljali v dolino. Seveda smo morali počakati, da se je zaboj zopet vrnil na hrib. Medtem smo obiskali to vas. Hiše so bile prostorne, enonadstropne, na pročelju balkoni polni rož in na slemenu nekaj podobnega malemu zvoniku. Večina hiš je imela tako pritiklino. Ko se je zaboj vrnil, smo se vkrcali in se spustili v dolino. Pot nazaj se mi je zdela bolj prijazna in počasi sem se navajal na ta način transporta.

Izredno lepo je bilo za praznik sv. Rešnjega Telesa. Na levem bregu reke Isel so bili postavljeni oltarji. Vasi so tekmovalle med seboj, katera bo lepše okrasila oltar. Pred vsakim oltarjem so pogrnili veliko preprogo iz samih rož. Ena je bila lepša od druge. Barve so se pretakale v ornamentih in se poigravale z rdečimi, rumenimi, belimi in zelenimi odtenki. Vse je bilo zelo slavnostno. Pod baldahinom in za njim je hodilo zelo veliko duhovnikov. Bili so tudi iz bližnjih vasi in spremljali so jih frančiškanski in dominikanski patri. Doma sem bil navajen, da so procesijo spremljale narodne noše. Običajno jih je bilo vsega kakih 60 odraslih in otrok. Tu v Lienzu je pa bila procesija narodnih noš. To se pravi, da razen nekaj osebnosti v oblekah in kravatah, so bili vsi drugi oblečeni v narodne noše. Ženske so imele noše podobne gorenjskim, mogoče malo bolj prikladne za gorsko okolico, moški pa so vsi imeli usnjene kratke hlače s širokimi naramnicami in za klobuki peresa divjih petelinov. Procesija je končala v farni cerkvi, ki je bila malo nad reko. Po dolgih sivih dnevih je to bil pravi sončen dogodek, ki je človeku priklical zopet upanje na boljšo prihodnost. Pa ni mogoče, da so upanja le upanja, kot je zapel pesnik, da so sanje le sanje?

Pa nadaljujmo s prelepimi poletnimi dnevi. Okolica te je kar vlekla nase in seveda smo izrabili priložnost, da smo jo uživali. Tako prvo poletje kot naslednja smo prehodili doline in višine. S prijateljem Klezinom sva splezala na skoraj 3000 metrski Spitzkoffel. Z njim sva šla tudi neko poletje na italijansko mejo, nekje gori nad Sillianom, kamor so pripeljali iz Italije kolo za prijatelja. Noč sva prespala na gorski fari. Župnik naju je povabil na večerjo. Drugo jutro sva se povzpela do dogovorjenega kraja in še isti dan prehodila vso pot nazaj do Lienza. Z družino smo opravili veliko lepih izletov, včasih sami in nekajkrat z gospo Hollovo. Tak izlet nas je peljal na goro Schleinitz nad 3000 m višine. Pot ni bila težka a zelo dolga. Drugi značilni izlet je bil čez hribe do fare Obertilliach, kjer je živel slovenski duhovnik. Ta je bila v dolini med lienškimi Dolomiti in Karavankami pod italijansko mejo. Domov smo šli po tej dolini do glavne ceste in po tej v Lienz. Med potjo sem na bregu ob cesti zagledal za debelim hlodom veliko gobo. Bila je kot velik dežnik na visokem stebelu. Spremljevalci so povedali, da je to ena najboljših gob. To smo lahko potrdili, ko smo jo pojedli pečeno z jajcem.

V drugem poglavju bom še opisal izlete in sprehode s sošolci slovenske gimnazije in taborjenja s skavti.

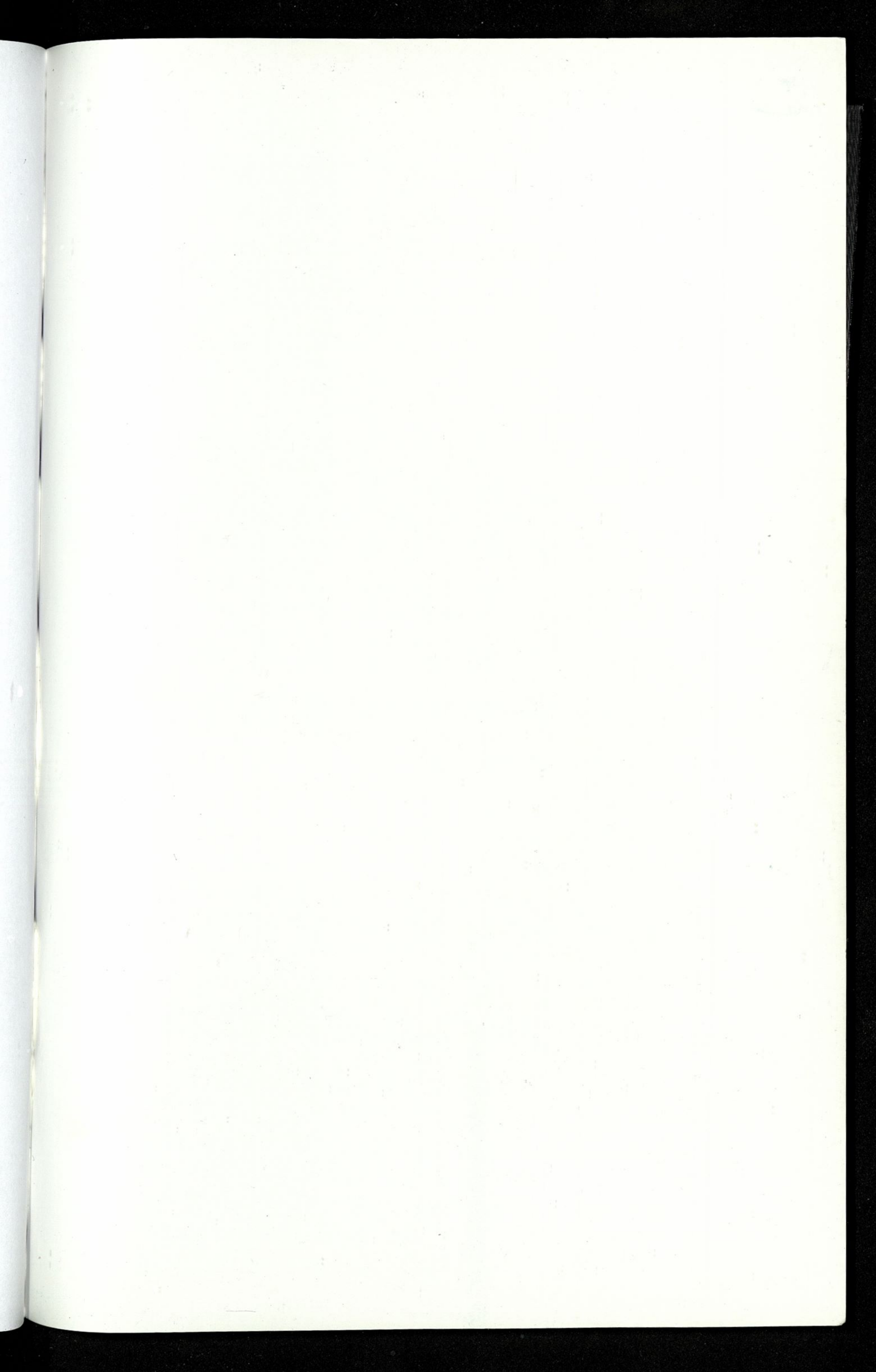
ZIMSKE DOGODIVŠČINE

Pozimi je padal sneg, vode so zaledenele in tudi nas je obiskal zimski mraz. Vendar se mi je vzhodnotirolska zima zdela bolj mila kot slovenska. Kot sem že prej povedal, je imel Lienz veliko sončnih dni. Izrabil sem priložnost, da sem se lahko smučal in sankal. V kleti sem odkril dva para smuči, ki nista pripadala nobenemu od prebivalcev hiše. S temi sem se smučal po volji. Sosedje v prvem nadstropju so imeli lepe velike sanke. S njimi sva se sankala z starejšim sinom, ki je bil malo mlajši. Najlepše je bilo, kadar sva po gazi, po kateri so vozili les, šla visoko na hrib in se potem peljala v dolino. Navzgor sva hodila približno eno uro, a navzdol sva se pa pripeljala v manj kot četrto ure. Na ovinkih sva morala zavirati oba, da naju ni odneslo s poti. S smučanjem je pa bilo podobno. Dolga pot navzgor in potem kratek polet navzdol. Neki dan, ko sem se smučal in sem se zapeljal na izvoženo pot čez kamen in ena od smuči se je prelomila na pol. Vzel sem jo pod roko in z drugo smučko v dolino. Ko sem šel čez most blizu hiše, sem srečal dva Tirolčka, ki sta se mi smejala in rekla da sem drvar (Holzhacker). Meni je tudi šlo na smeh.

Ko so prišli slovenski begunci v taborišče Peggetz v okolici Lienza in so tam ustanovili slovenske šole, sem se pozimi smučal v šolo. Peš je bilo približno 45 minut, a z dilcami sem prišel v 20. minutah. Ko so se begunci preselili v Spittal, sem moral v šolo tja. Večinoma sem se vozil z vlakom. Včasih sem se pa peljal s tovornjakom podjetja, kjer je bil v službi naš rojak. Ena vožnja je bila zelo težka. Moral sem biti pripravljen ob treh zjutraj. Najprej sem čakal, da je voznik zažgal nekaj trskic pod motorjem, da je stopil nabran led. Potem je poganjal nekaj časa. Končno sem se lahko usedel na tovornjak. Počasi smo vozili po zasneženi cesti. V kabini je bilo zelo mraz. Ni imel naprave za notranje gretje. Ko smo se tako vlekli približno eno uro, je voznik ustavil in mi rekel, da mora na obisk k sorodniku in da bo takoj prišel nazaj. Videl sem, da je tekel nekam v hrib. Čas je tekel zelo počasi. Ker nisem imel ure, tudi nisem vedel, koliko časa ga ni bilo nazaj. Samo to vem, da me je vedno bolj zeblo. Po dolgem času se je vrnil. Bi lahko bilo po dveh urah? Zopet je moral precej časa poganjati motor. In šlo je naprej. Ko smo prišli v Spittal, sem bil že trd kot kos lesa. Spomini na to vožnjo se niso skladali s spomini na lepo tirolsko.

Samo omenim, da sem v drugih letnih časih poleg vlaka dobil boljša prometna sredstva. Enkrat je bila to celo ambulanta. Bilo nas je veliko in med njimi zgovoren zdravnik. Pripovedoval je o svojih zadnjih posegih pri porodih. Bil je zelo nazoren in zame je bilo to nekaj nepoznanega. Vse se je nekako skrivalo kot prepovedana snov za mlade. To in še druge pretiranosti so nam več škodovale kot koristile.

Meddobja v 12

Tukaj ti pošiljam nekaj rož
iz zdomskega sveta,
napol suhih, a živobarvnih.
Vsadil sem jih v puščavsko zemljo
pred mnogimi leti -
semena sem nosil s seboj še od doma.

Najprej je bilo hudó,
presaditev jih je skoraj uničila;
sonca in dežja ni manjkalo - a samota...

Vendar so semena počasi oživila in se privadila
in dolgo zatem so se prikazali cvetovi
lepi, čudežno drugačni - atlansko slovenski...
Kaj podobnega nisem videl nikjer.

France Papež